

تاریخ ۳

ایران در دوره اسلامی

استاد امیری مقدم

پایه دوازدهم
رشته علوم و معارف اسلامی

آموزش متوسطه

مدرسه عالی شهید مطهری

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تاریخ (۳)

ایران در دوره اسلامی

رشته علوم و معارف اسلامی

نویسنده: استاد امیری مقدم

درس یکم

«تاریخ و تاریخ نگاری»

۱. تاریخ چیست ؟

۱-۱ گاهی به منظور از آن مجموعه حوادث و روپاهائی است که یک فرد و یا یک جامعه از سر گذرانده است .

۱-۲ اما گاهی به منظور از آن علم و روش‌های علمی است که براساس آن شواهد و مدارک بررسی و تحلیل می‌شود.

دو نکته :

الف) تاریخ در مفهوم علمی‌اش دانش بررسی جنبه‌های مختلف زندگی افراد و جوامع انسانی می‌باشد.

ب) بنابراین هدف علم تاریخ شناخت و آگاهی زندگی اجتماعی گذشته است و شامل تمامی جنبه‌های فکری - مذهبی - سیاسی و نظامی، اقتصادی زندگی انسان می‌شود.

تاریخ نگاری و تحولات آن

۲. پیشینه تاریخ نگاری :

۲-۱ علم تاریخ در یونان متولد شده است.

۲-۲ پس از اختراع خط ثبت و نگارش رویدادها مورد توجه قرار گرفت.

۲-۳ قدیمی ترین متنی که تا کنون کشف شده است سنگ نوشته ای به خط کهن مصری است.

۲-۴ در ایران باستان سالنامه دولتی وجود داشت که حاوی اخبار و رویدادهای مهم بوده است .

۲-۵ هر دوت مورخ بزرگ یونانی پدر تاریخ لقب گرفته است. مهم ترین اثر او شرح جنگهای یونان

و ایران است که توأم با لغزش و غرض ورزی است.

۶-۲ در دوران اسلامی تاریخ نگاری میان مسلمانان رواج و گسترش چشم گیری داشت.

چند ویژگی تاریخ نویسی ایران باستان

الف) مورخان در جریان همه مسائل و حوادث دربار و کشور قرار داشتند (منشیان)

ب) مورخان بیشتر به تنظیم و تثبیت تاریخ پرداختند و توجه چندانی به بررسی علل و آثار و نتایج

رویدادهای تاریخی نداشتند.

ج) تمرکز مورخان به بیان حوادث سیاسی و نظامی و شرح حال فرمانروایان بود.

ویژگی های تاریخ نگاری در دوره رنسانس و پس از آن :

الف) در دوره رنسانس علم تاریخ متحول شد و شیوه نوینی در تاریخ نگاری پدید آمد.

ب) علم تاریخ همه ابعاد فرهنگی - اجتماعی - اقتصادی جوامع گذشته را در بر می گیرد.

ج) در تاریخ نویسی دوره رنسانس و بعد از آن علتها و زمینهها و نتایج آثار گوناگون حوادث تاریخی

را بررسی و تجزیه و تحلیل می نماید.

د) در پژوهش های علمی تاریخ از علوم مختلفی مانند باستانشناسی - جامعه شناسی - فلسفه -

جغرافیا - زبانشناسی و گاه شماری استفاده می شود .

۳. تاریخ نگاری جدید در ایران:

۱-۳ جنگهای ایران و روسیه در دوره قاجاریه توجه زمامداران و نخبگان ایران را به دنیای غرب

جلب کرد.

۲-۳ زمامداران ایرانی را به درک پیشرفت جوامع غربی و عقب ماندگی ایران انداخت.

۳-۳ نتیجه چنین کنجکاویهایی بود که از زبان عباس میرزا نایب السلطنه ترجمه آثار اروپایی به

تدریج شروع شد.

۳-۴ با تأسیس مدرسه دارالفنون - ایجاد دارالطباعة دولتی و دارالترجمه همایونی آثار فراوانی به

فارسی ترجمه شد.

چند نکته :

الف) با فعالیت باستان شناسی از کتیبه بیستون و طاق بستان رمزگشایی شد و اطلاعات دقیق و جدید

درباره گذشته ایران بدست آمد.

ب) کشفیات باستان شناسی جدید تحولی عمیق و اساسی در تاریخ نگاری ایران فراهم کرد. مثال :

ج) فتحعلی خان آخوند زاده تاریخ نویسی سنتی را به شیوه علمی نقد کرد.

د) میرزا آقا خان کرمانی نیز در رواج تاریخ نویسی جدید گام‌های مؤثر برداشت. میرزا آقاخان معتقد

بود که مورخان اروپایی در بررسی سیر حوادث و مطالعه عمل و نتایج رویدادها به قوانینی دست یافته‌اند که

آن را رد حکمت تاریخی نامیدند.

۴. روش و پیش‌بینی تاریخ نگاری جدید:

۴-۱ در شیوه تاریخ نگاری نوین تاریخ نویسان ارزش تحقیقات علمی و بهره‌برداری از اسناد معتبر

رویدادهای تاریخی را ارزیابی می‌کنند.

۴-۲ از تاریخ تحقیقات علمی چون باستانشناسی - زبانشناسی جغرافیا - جامعه شناسی و اسطوره

شناسی در مطالعات تاریخی بهره‌مند می‌شوند.

۴-۳ گسترش مدارس جدید و تأسیس دانشگاه به توسعه پژوهش علمی تاریخ در ایران کمک

شایانی کرد.

۵. قواعد کارکردهای مطالعه تاریخی

« اول منبع شناخت »

الف) مطالعه سرگذشت انسان‌ها و جوامع گذشته منبع ارزشمندی برای تقویت قوه شناخت و تفکر به حساب می‌آید.

ب) با کاوش در گذشته می‌توان از تجربیات آنان برای تقویت قوه شناخت و تفکر بهره گرفت.

ج) در قرآن آیات بسیاری است که انسان را به سرگذشت دعوت کرده است. مثلاً (سوره اعراف، آیه ۱۷۶) که آمده است قصه گذشتگان با ایشان گوی باشد که تفکر کنند.

« دوم بهره‌گیری از گذشته برای حال و آینده »

الف) رویدادهای تاریخی در زمان معینی به وقوع پیوسته است. اما آثار آن گذشته و حال و آینده را به یکدیگر پیوند می‌دهد.

ب) تأسیس سلسله‌های بزرگ - گسترش اسلام - جنگ‌های صلیبی - انقلاب‌های بزرگ - دستورات پیامبران الهی یا شخصیت‌ها چون افلاطون - ابن سینا - امام خمینی (ره) نه تنها مردمان عصر خویش بلکه نسل‌های متمادی بشر را تا به امروز تحت تأثیر قرار داده است.

ج) مطالعه تاریخ به ما کمک می‌کند تا بفهمیم که فرهنگ‌ها و جوامع بشری چگونه و تحت تأثیر چه عوامل و شرایطی به وجود آمده است.

« سوم: تقویت حس میهن پرستی و هویت ملی »

الف) مردمانی که برای نسل‌های متوالی در همه امور سرنوشت مشترکی داشتند بطور طبیعی نسبت به سرزمین خود و گذشته خویش نوعی احساس علاقه و دلبستگی خاص پیدا می‌کنند.

ب) شناخت گذشته و بررسی زندگی مردمان به ما کمک می‌کند که بوده‌ایم و چگونه به جایگاهی که هم اکنون هستیم رسیده‌ایم.

ج) زبان فارسی و فرهنگ ایرانی نقش زیادی در حفظ و موجودیت هویت آنان در طول تاریخ داشته است.

د) نیاکان ما با اتکا به همین آگاهی توانسته‌اند با تهاجم و ویرانگری چون حمله اسکندر و مغولان و نظیر آن دوام آورده و مانع فروپاشی جامعه و فرهنگ ایرانی شوند.

ه) مطالعه و بررسی گذشته به ما کمک می‌کند که میراث فرهنگی را به عنوان بخشی از هویت و شناسنامه ملی خویش بدانیم و در حفظ و نگهداری آن کوشا و سهیم باشیم.

۶. تاریخ: زمان و گاه شماری:

۱-۶ گاه شماری (تقویم) نظامی است که انسان برای اندازه گیری دقیق زمان (ماه و سال) ابداع کرده است.

۲-۶ گاه شماری با علومی مانند ریاضیات - نجوم و فیزیک ارتباط دارد. ابداع تقویم نتیجه مشترک تلاش آنان (دانشمندان) در زمینه علوم ذکر شده بود.

۳-۶ نیاز به زمان سنجی بود که ساعت‌های (آفتابی - آبی و شنی) شناخته شد و وسیله پیچیده - تری چون اسطرلاب برای رصد خورشید و ماه و ستارگان و سیارات اختراع شد.

۷. تاریخچه گاه شماری در جهان

۱-۷ مردمان بین النهرین (میان دورود) و مصر باستان در تنظیم و تدوین گاه شماری پیشگام بودند.

۲-۷ رومیان گاه شماری دقیق نداشتند لذا در سال ۴۶ ق.م ژولیوس سزار دستور داد گاه شماری رومی براساس گاه شماری مصری اصلاح شود.

۷-۳ گاه شماری هجری - قمری که تقویم بیشتر کشورهای اسلامی است برپایه گردش ماه به دور زمین تنظیم شده است. مبدأ آن اول محرم سالی است که پیامبر گرامی اسلام (ص) از مکه به مدینه هجرت فرمود.

۸. تاریخچه گاه شماری در ایران:

۸-۱ محتوای سنگ نوشته‌های بیستون و تخت جمشید نشان میدهد که گاه شماری خورشیدی - قمری بابلی در قلمرو هخامنشیان رواج داشته است.

۸-۲ در دوره اشکانیان گاه شماری بابلی - سکوکی و اوستایی متداول بود.

۸-۳ در دوره ساسانیان گاه شماری اوستایی که همان گاه شماری زرتشتیان بود در ایران رایج گردید.

۸-۴ در ایران دوره اسلامی گاه شماری هجری - قمری رایج گردید و در کنار آن گاه شماری یزدگردی و جلالی رواج داشت. نکته: الف) گاه شماری جلالی یکی از دقیقترین گاه شماری در جهان است. گاه شماری هجری - خورشیدی از سال ۱۳۰۴ در ایران رایج گردید.

۹. خط زمان:

۹-۱ رویدادهای تاریخی در زمان معینی به وقوع پیوسته‌اند.

۹-۲ نظم و ترتیب رویدادها که به آن گاه شماری یا (کرنولوژی) می‌گویند در مطالعات و پژوهش‌های تاریخی اهمیت فراوانی داشتند.

۹-۳ خط زمان ابزار مناسبی است که به وسیله آن می‌توان رویدادهای یک دوره و یا دوران‌های مختلف تاریخی را به ترتیب زمان وقوع آنها بر روی نمودار نشان داد.

۱۰. تأثیر جغرافیا بر رویدادهای تاریخی :

۱-۱۰ نقش و تأثیر پدیده‌های طبیعی و آب و هوایی در شکل دادن رویدادها مورد توجه مورخان

بوده است.

۲-۱۰ هردوت برای نگارش کتاب (تاریخ) به مصر و فینیقیه مسافرت کرد و از نزدیک شرایط

اقلیمی آن سرزمین‌ها را بررسی نمود.

۳-۱۰ ابن خلدون اندیشمند و مورخ تونس‌ی بخشی از کتاب العربی تاریخ به تأثیر جغرافیا و اقلیم

بر تاریخ و اخلاق و رفتار آدمیان اختصاص داده است.

۴-۱۰ در چند دهه اخیر ارتباط بین تاریخ و جغرافیا بیشتر از گذشته مورد توجه قرار گرفته است.

لذا دانش جغرافیای تاریخی گسترش بیشتری یافته است.

۵-۱۰ جغرافیای تاریخی به مطالعه مناطق و سرزمین‌های مختلف در گذشته می‌پردازد.

۶-۱۰ جغرافیای تاریخی به شکل‌گیری تمدن‌ها- مهاجرت‌ها- پیروزی و شکست‌ها و ... را مطالعه

می‌کند.

۱۱. باستان‌شناسی و تاریخ

۱-۱۱ باستان‌شناسی علمی است که آثار باستانی و تاریخی را به منظور شناخت فرهنگ و شیوه

زندگی انسانها و جوامع گذشته مطالعه و بررسی می‌کند.

۲-۱۱ باستان‌شناس کسی است که براساس آثار باقی مانده از بشر و گذشته انسانها و تغییرات

فرهنگی آنان در طول زمان بررسی و تحلیل می‌کند.

ارتباط باستان‌شناسی و علم تاریخ

۳-۱۱ از یک سو باستان شناس از نوشته مورخان برای کشف آثار و مکان‌های باستانی بهره می‌گیرد و از سوی دیگر نتایج کاوش‌های باستان شناسان منبع ارزشمندی برای تحقیقات مورخان به شمار می‌روند.

۴-۱۱ باستان شناسی کمک شایانی به مطالعه دوره تاریخی می‌کند و از سویی دیگر عمده اطلاعات منابع نوشتاری مربوط به رویدادهای سیاسی- نظامی و شرح اقدامات فرمانروایان است.

۵-۱۱ به طور کلی باستان شناسی علاوه بر آنکه میراث بشر را کشف و معرفی می‌کند نقش مهم‌تری در مرمت و نگهداری این میراث گرانبه‌ها دارد.

۱۲. تعیین سن آثار باستانی :

۱-۱۲ امروزه باستان شناسان برای تعیین سن آثار باستانی از روش (رادیوکربن) و شیوه مهم‌تری موسوم به (پتاسیم- آرگون) استفاده می‌کنند.

۲-۱۲ باستان شناسان از این روش‌ها از دانش‌هایی چون شیمی- فیزیک- گیاه شناسی و زمین شناسی کمک می‌گیرند.

۱۳. مرزها گنجینه‌های آثار باستانی :

۱-۱۳ مرزها مهم‌ترین مکان گردآوری و نگهداری- مرمت و مطالعه و نمایش آثار باستانی هستند.

۲-۱۳ موزه ایران باستان بزرگترین موزه ایران است . آثار باستانی گران بهاء ایرانی در آن به نمایش گذارده شده است.

۳-۱۲ آثار باستانی و تاریخی ارزشمند و گران بهای ایرانی که زینت بخش موزه‌های معروف جهانی می‌باشد به شرح زیر است:

۱- (موزہ لوور - پاریس)

۲- (موزہ بریتانیا - لندن)

۳- (موزہ آرمی تاژ- سن پترزبورک روسیہ)

۴- (متروپولی تن - نیویورک)

نمونه سوالات درس اول

۱. منظور و معانی مختلف واژه تاریخ را با ذکر مثال بنویسید. ۳ مورد
۲. الف) مفهوم علمی تاریخ را بنویسید.
- ب) هدف علم تاریخ چیست؟
۳. ثبت و نگارش وقایع تاریخ در واقع از چه زمانی شروع شد. قدیمی ترین متن تاریخی در کجاست و در این باستان چطور .
۴. تاریخ نگاری به مفهوم کامل آن چگونه شروع شد و در این رابطه مورخین اروپایی چگونه عمل کردند؟
۵. تاریخ نگاری در دوره اسلامی چگونه بود. مورخین به چه مسائلی بیشتر می پرداختند و از چه مسائلی غافل بودند.
۶. پیشرفتهای علمی دوره رنسانس چه تحولی در تاریخ نگاری پدید آورد کوتاه بنویسید.
۷. دو ویژگی تاریخ نگاری نوین را با ذکر مثال کوتاه بنویسید.
۸. زمینه های پیدایش تاریخ نگاری نوین در ایران چگونه فراهم گشت.
۹. در رابطه با زمینه های تاریخ نگاری جدید اقدامات دارالطباعة دولتی و دارالترجمه همایونی را بنویسید.
۱۰. تأثیر فعالیتهای علمی باستان شناسی را بر تاریخ نگاری جدید بنویسید.

۱۱. نظرات فتح علی خان آخوندزاده و میرزا آقا خان کرمانی را در نقد تاریخ نویسی سنتی جداگانه

بنویسید.

۱۲. در زمینه تاریخ نگاری جدید با استفاده از چه روش‌هایی و از تحقیقات چه علمی بهره‌مند شدند.

۱۳. گسترش مدارس جدید و دانشگاه‌ها چگونه در گسترش تاریخ نگاری جدید تأثیر به سزائی داشته‌اند.

۱۴. از فوائد تاریخ منبع، شناخت و تفکر را کوتاه بنویسید.

۱۵. از فوائد تاریخ، بهره‌گیری از گذشته برای حال و آینده را کوتاه بنویسید.

۱۶. مطالعه تاریخ به ما چه کمکی می‌کند.

۱۷. از فوائد تاریخ، حس میهن دوستی و هویت ملی را کوتاه بنویسید.

۱۸. شناخت گذشته چه کمکی به پایداری و هویت ملی هر کشوری می‌کند.

۱۹. مطالعه و بررسی گذشته، ما را به حفظ و نگهداری چه مسائلی متوجه می‌کند.

۲۰. گاه شماری چگونه چگونه نظامی است و با کدام علوم ارتباط دارد. برخی از دستاوردهای گاه

شماری را نام ببرید.

۲۱. در گاه شماری جهانی، مردمان بین النهرین و مصریان پیشگام بودند در همین دو منطقه گاه

شماری چگونه بود.

۲۲. در دوره هخامنشی و اشکانی چگونه گاه شماره‌ای متداول بوده است.

۲۳. گاه شماره در دوره ساسانیان را شرح دهید.

۲۴. در ایران دوره اسلامی چگونه گاه شماره‌ای معمول گردید.

۲۵. خط زمان را تعریف کنید و اهمیت آن را بنویسید.

۲۶. نقش پذیری و تأثیر پدیده های طبیعی و اقلیمی (جغرافیا) بر تحولات تاریخی را از نظر هردوت و

ابن خلدون جداگانه بنویسید.

۲۷. در چند دهه اخیر ارتباط تاریخ و جغرافیا بیشتر از گذشته مورد توجه قرار گرفته است. شرحی

کوتاه در همین زمینه بنویسید.

۲۸. باستان شناسی را تعریف کنید. باستان شناس کیست و چگونه عمل می کند.

۲۹. چگونه باستان شناسی و علم و تاریخ روابط تنگاتنگی با هم دارند؟ در ضمن مطالعات باستان

شناسی متکی به چیست .

۳۰. باستان شناس چگونه به مطالعات تاریخی و مورخان کمک می کند

۳۱. امروزه باستان شناسان برای تعیین سن آثار باستانی از کدام روش ها استفاده می کنند.

۳۲. موزه چه مکانی است و از چه نظر اهمیت دارد . مهم ترین موزه ایران چه نام دارد. چهار موزه معتبر

جهانی را نام ببرید و بنویسید در کجا هستند.

پاسخ سوالات درس یک

۱. بنیانگذاری غزنویان چگونه صورت پذیرفت؟ کوتاه بنویسید.

سوال (۱)

۱-۱ گاهی منظور از آن مجموعه حوادث و رویدادهایی است که یک فرد را یک جامعه از سر گذرانده

است.

۱-۲ گاهی منظور از آن علم و روش‌های علمی است که به وسیله آن رویدادهای گذشته براساس

شواهد و مدارک بررسی و تحلیل می‌شود.

۱-۳ گاهی منظور از تاریخ تعیین روز - ماه و سال یعنی همان تقویم سالانه که همه با آن آشنا

هستند.

س (۲)

۲-۱ تاریخ در مفهوم علمی‌اش دانش است که به بررسی جنبه‌های مختلف زندگی افراد و جوامع

انسانی می‌پردازند.

۲-۲ علت‌ها و انگیزه‌ها و نیز نتایج و پیامدهای اندیشه‌ها و اعمال آنان را جستجو و تحلیل می‌کنند.

۲-۳ هدف علم تاریخ شناخت و آگاهی نسبت به زندگی گذشته (اجتماعی) شامل تمامی جنبه‌های

فکری - سیاسی و نظامی ... حقوقی زندگی انسانها می‌شود.

س (۳)

۳-۱ پس از اختراع خط در حدود ۵۰۰۰ سال پیش

۳-۲ سنگ نوشته‌ای به خط کهن مصری است.

۳-۳ از دوره هخامنشیان و ساسانیان سنگ نوشته‌ای باقی مانده است که نشان از توجه ایرانیان به

ثبت و ضبط وقایع تاریخی دارد.

س (۴)

۴-۱ از قرن پنجم قبل از میلاد در یونان با ظهور مورخ بزرگی مانند هردوت که پدر تاریخ لقب گرفته

است آغاز شد.

۴-۲ رومی ها راهی که هردوت آغاز کننده آن بود ادامه دادند و فن تاریخ نویسی را تکامل بخشیدند.

س (۵)

۵-۱ در دوره اسلامی تاریخ نویسی در میان مسلمانان رواج و گسترش چشمگیری داشت.

۵-۲ کتاب‌های تاریخی ارزشمندی توسط مورخان مسلمان نوشته شد شمار زیادی از مورخان مانند

طبری و بیهقی و ... ایرانی بودند.

س (۶)

۶-۱ در اروپا به تدریج علم تاریخ نیز متحول شد و خیره نویسی در تاریخ نویسی پدید آمد.

۶-۲ اساس این شیوه بر سنجش دقیق منابع و استناد به اسناد و مدارک معتبر و دوری از داستان-

پذیری بود.

س (۷)

۷-۱ علم تاریخ صرفاً به شرح زندگانی و اقدامات فرمانروایان محدود نمی‌شد. بلکه همه ابعاد فرهنگی و

اجتماعی و ... جوامع گذشته را در بر می‌گیرد.

۷-۲ به همین دلیل و پژوهش‌های نوین تاریخی تمام جنبه‌های زندگی مردمان گذشته مورد بررسی و

مطالعه قرار می‌گیرد.

۷-۳ علم تاریخ به ثبت و نقل رویدادها گذشته بسنده نمی‌کند. بلکه زمینه‌ها و علت‌ها و نتایج حوادث

تاریخی بررسی و تجزیه و تحلیل می‌کند.

۷-۴ مثال : در سقوط ساسانیان فقط به توصیف جنگهای نمی‌پردازد بلکه زمینه‌ها، علل سیاسی -

نظامی و پیامدهای آن بررسی و تحلیل می‌شود.

س (۸)

۸-۱ جنگهای ایران و روسیه در زمان فتح علیشاه توجه زمامداران و نخبگان ایران را به دنیای غرب

جلب کرد.

۸-۲ آنان با مقایسه وضعیت ایران و غرب در جستجوی پیشرفت جوامع غربی و عقب ماندگی جامعه

ایران برآمدند.

س (۹)

۹-۱ در دوره ریاست اعتماد السلطنه مورخ مشهور دوره ناصرالدین شاه آثار فراوانی به فارسی ترجمه

شد.

۹-۲ نوشته های تاریخی قابل توجهی از زبان اروپایی به زبان فارسی ترجمه شد و مطالعه آنها اندک

اندک تاریخ نگار سنتی مورد انتقاد قرار گرفت .

س (۱۰)

۱۰-۱ از کتیبه بیستون و طاق بستان رمزگشایی شده و اطلاعات دقیق و جدیدی درباره تاریخ ایران

به دست آمد.

س (۱۱)

۱۱-۱ آخوند زاده با اینکه مورخ؟؟؟ تاریخ نویسی سنتی را به شیوه علمی نقد کرد.

۱۱-۲ میرزا آقاخان کرمانی نیز در رواج تاریخ نگاری جدید گام های مؤثری برداشت.

۱۱-۳ میرزا آقاخان اروپایی با بررسی سیر حوادث و مطالعه علل و نتایج رویدادهای تاریخی به قوانین

جدیدی دست یافتند که آنرا (حکمت تاریخی) نامیدند .

س (۱۲)

۱۲-۱ پژوهشگران از روش تحقیق علمی - بهره برداری از منابع و اسناد و مدارک معتبر و نقد آنها

رویدادهای تاریخی را ارزیابی می کنند.

۱۲-۲ و از علومی چون باستانشناسی - زبان شناسی - جغرافیا - جامعه شناسی و اسطوره شناسی در

مطالعه تاریخی بهره مند شدند.

س (۱۳)

۱۳-۱ به ترویج و توسعه پژوهش علمی تاریخ کمک شایانی کرد.

۱۳-۲ علاوه براین با ایجاد مراکز تحقیقاتی در حوزه مطالعات تاریخی و نیز تألیف و ترجمه و نشر

کتاب موجب گسترش و ارتقای روش تاریخ نگاری جدید گردید.

س (۱۴)

۱۴-۱ با کاوش در گذشته می توان از تجربیات و اندیشه مردمان گذشته برای تقویت قدرت شناخت و

تفکر

بهره گرفت.

۱۴-۲ علاوه بر این جستجوی شواهد و مدارک تاریخی تحلیل و تغییر علتها آثار و نتایج رویدادها قوه

درک و مهارت اندیشه ورزی را افزایش داد.

۱۴-۳ در قرآن کریم آیات بسیاری است که انسان را به مطالعه سرگذشت دعوت کرده و تاریخ را به

عنوان یک منبع منجر برای کسب شناخت و تفکر معرفی می‌کند.

۱۴-۴ در سوره اعراف آیه ۱۷۶ آمده است (قصه گذشتگان با ایشان بگوی باشد که تفکر کنند)

س (۱۵)

۱۵-۱ آگاهی تاریخی به درک زمان حال و ترسیم مسیر آینده کمک می‌کند.

۱۵-۲ رویدادهای تاریخی اگر چه در زمان معینی در گذشته به وقوع پیوسته‌اند اما آثار و نتایج آن

رویدادها گذشته حال و آینده را به یکدیگر پیوند می‌دهد.

۱۵-۳ برخی حوادث به عنوان نمونه ظهور اسلام و گسترش آن - جنگهای صلیبی - پیامبران الهی و

شخصیت‌های مهم تاریخی چون افلاطون - ابن سینا و امام خمینی (ره) نه تنها مردمان عصر خویش بلکه

نسل‌های متمادی بشر را تا به امروز تحت تأثیر قرار داده است.

س (۱۶)

۱۶-۱ به ما کمک می‌کند تا بفهمیم که فرهنگ‌ها و جوامع بشری چگونه و تحت چه شرایطی به

وجود آمده‌اند و به وضعیت امروزی رسیده‌اند.

س (۱۷)

۱۷-۱ مردمانی که برای نسل‌های متوالی سرگذشت مشترکی داشته‌اند در شادی‌ها و تلخ کامی‌ها،

شکست‌ها و

موفقیت‌ها شریک بوده‌اند به طور طبیعی نسبت به سرزمین خود نوعی احساس علاقه و دلبستگی می-

کنند.

س (۱۸)

۱۸-۱ شناخت گذشته به ما کمک می‌کند که درس درستی از هویت و کیستی خود پیدا کنیم و

بدانیم که بوده‌ایم و چگونه به جایگاهی هم اکنون هستیم رسیده ایم.

۱۸-۲ زبان فارسی و فرهنگ ایرانی نقش زیادی حفظ موجودیت ایرانیان در طول تاریخ داشته است.

۱۸-۳ نیاکان ما با اتکا به چنین آگاهی و دل بستگی به زبان و فرهنگ خویش بوده است که توانسته‌اند

در برابر حوادث مهمی چون حمله اسکندر و مغول و ... دوام بیاورد و مانع فروپاشی جامعه و فرهنگ ایرانی

شوند.

س (۱۹)

۱۹-۱ بررسی گذشته میراث فرهنگی را به ما نشان میدهد که میراث فرهنگی را بخشی از هویت و

شناسنامه ملی بدانیم و در حفظ و نگهداری آن کوشا باشیم.

س (۲۰)

۲۰-۱ گاه شماری نظامی است که انسان برای اندازه گیری دقیق زمان (ماه و سال) ابداع کرده است.

۲۰-۲ ابزارهایی مانند ساعت آفتابی - آبی - شنی و وسیله ای پیچیده ای مثل اسطرلاب .

س (۲۱)

۲۱-۱ در بین النهرین به خصوص در میان بابل‌ها (گا شماری خورشیدی - قمری) رایج بوده است.

۲۱-۲ مصریان نیز گاه شماری خورشیدی دقیق و منظمی داشتند و سال را به ۳۶۵ روز و یک چهارم

شبانه روز محاسبه می‌کردند.

س (۲۲)

۲۲-۱ محتوای سنگ نوشته‌های بیستون و تخت جمشید نشان می‌دهد که گاه شماری (خورشیدی-قمری بابلی) در قلمرو هخامنشیان رواج داشته است. اما براساس فرهنگ و آئین ایرانی نام گذاری شده بود.

۲۲-۲ در دوره اشکانی گاه شماری (بابلی و سلوکی و اوستائی) متداول بوده است.

س (۲۳)

۲۳-۱ در دوره ساسانیان گاه شماری اوستائی گاه شماری دینی زرتشتیان محسوب می‌شد. در ایران رایج بود.

۲۳-۲ در این گاه شماری سال به ۱۲ ماه سی روز تقسیم می‌شد ۵ روز آخر را پنجه می‌نامیدند و به ماه دوازدهم اضافه می‌کردند.

۲۳-۳ در این گاه شماری چون سال ۳۶۵ روز محاسبه میشد در هر ۱۲۰ سال یک ماه به سال آخر اضافه می‌کردند بدین وسیله عقب ماندگی جبران میشد.

س (۲۴)

۱۴-۱ در ایران دوره اسلامی گاه شماری (ه. ق) رایج بود اما در کنار آن گاه شماری یزدگردی و جلالی و هجری خورشیدی نیز رواج داشت.

۲۴-۲ گاه شماری جلالی یکی از دقیق‌ترین گاه شماری جهان است. در ضمن از سال ۱۳۰۴ گاه شماری هجری و خورشیدی در ایران رسمیت یافت.

س (۲۵)

۲۵-۱ خط زمان ابزار مناسبی که بوسیله آن می‌توان رویدادهای یک دوره و یا دوره‌های مختلف تاریخی به ترتیب زمان وقوع آنها بر روی نمودار نشان داد.

۲-۲۵ نظم و ترتیب رویدادها که به آن گاه شماری (کرونولوژی) می‌گویند در مطالعه و پژوهش

تاریخی اهمیت فراوان دارد.

س (۲۶)

۱-۲۶ هرودت مورخ مشهور یونانی به منظور نگارش کتاب تاریخ خود به مصر و فینیقیه مسافرت کرد

و از نزدیک شرایط اقلیمی (آب و هوا) را بررسی نمود.

۲-۲۶ ابن خلدون مورخ تونسلی بخشی از کتاب (العبر) خود را به تأثیر جغرافیا و اقلیم بر تاریخ -

اخلاق - و رفتار آدمیان اختصاص دارد.

س (۲۷)

۱-۲۷ در این مورد جغرافیایی تاریخی گسترش بیشتری یافته است. زیرا جغرافیای تاریخی به مطالعه

سرزمین‌های گذشته می‌پردازد.

۲-۲۷ لذا تأثیر محیط طبیعی و عوامل جغرافیایی را بر رویدادهای تاریخی چون شکل‌گیری تمدن‌ها -

شکل‌گیری تمدن‌ها - مهاجرت‌ها - گسترش راه‌ها مطالعه می‌کند.

س (۲۸)

۱-۲۸ باستانشناسی علمی است که آثار باستانی و تاریخی را به منظور شناخت و فرهنگ و شیوه

زندگی انسان‌ها و جوامع گذشته مطالعه و بررسی می‌کند.

۲-۲۸ باستان شناس کسی است که براساس آثار باقی مانده از بشر گذشته انسان‌ها و جوامع انسانی

به ویژه تغییرات فرهنگی را در طول زمان بررسی و تحلیل می‌کند.

س (۲۹)

۱-۲۹ از یک سو باستان شناس از نوشته مورخان برای شناسایی - کشف آثار و مکان‌های باستانی بهره

می‌برد.

۲-۲۹ از سوی دیگر نتایج کاوش‌های باستان شناسان منبع ارزشمندی برای تحقیق مورخان به شمار

می‌رود و به کاوش‌های باستان شناسی مربوط است.

س (۳۰)

۱-۳۰ از یک سو منابع نوشتاری مکتوب برای شناخت کامل این دوره مخصوصاً اوایل آن کافی نیست.

۲-۳۰ از سوی دیگر عمده اطلاعات منابع نوشتاری مربوط به رویدادهای سیاسی - نظامی و شرح

اقدامات فرمانروایان است.

س (۳۱)

۱-۳۱ از روش (راديو- کربن) و شیوه پیشرفته تری موسوم به (پتاسیم- آرگون) استفاده می‌شود.

س (۳۲)

۱-۳۲ موزه مهم‌ترین مکان گردآوری - نگهداری - مرمت - مطالعه و نمایش آثار باستانی است.

۲-۳۲ موزه (ایران باستان) از جمله بزرگترین موزه ایران است که آثار باستانی ارزشمندی در آن

حفظ و به نمایش گذارده شده است.

۳-۳۲ (لوور- پاریس) - (موزه برتانیای- لندن) - (موزه آر می تاژ- سن پترزبورگ) - (موزه

متروپولیتن - نیویورک)

درس دوم

« منابع تاریخ اسلام (ایران) »

۱. منابع و مأخذ پژوهش در تاریخ :

۱-۱ منابع به همه نوشته‌هایی گفته می‌شود که در زمان وقوع یک رویداد با نزدیک ترین زمان

وقوع آن ثبت و ضبط آن رویداد پرداخته‌اند.

۱-۲ علاوه بر منابع مکتوب تمامی آثار باستانی و تاریخی شامل ابزارها- اشیاء - سنگ نگاره‌ها -

سنگ نوشته‌ها و سکه‌ها که از گذشته بجا مانده منابع تاریخی محسوب می‌شوند.

۱-۳ از مأخذ (تحقیقات) به همه تحقیقات و آثاری گفته می‌شود که مدت‌ها پس از وقوع رویداد و

با استفاده از منابع پدید آمده باشند.

۲. گونه‌های منابع تاریخی از ظهور اسلام تا پایان عصر صفوی :

۱-۲ این منابع فهرست وار عبارتند از: الف) قرآن کریم و حدیث و سیره نبوی (ب) کتاب‌های

تاریخی (عمومی - محلی - سلسله‌ای)

۲-۲ تاریخ‌های عمومی : تاریخ نگاری عمومی یکی از شاخه‌های تاریخ نگاری در ایران است که از

قرن سوم ه . ق آغاز شده و تا آخر عصر قاجاریه ادامه داشت .

۲-۳ تاریخ‌های محلی : تاریخ‌های محلی از گنجینه‌های مهم اطلاعات سیاسی - اجتماعی -

فرهنگی - اقتصادی و نیز جغرافیای شهرها و مناطق ایران است.

۲-۴ تاریخ‌های محلی علاوه بر موارد فوق به نگارش زندگی‌نامه مفاخر و مشاهیر و آثار آنان

می‌پردازد.

۲-۵ تاریخ‌های سلسله‌ای: فرمانروایان بزرگ و کوچک به منظور ثبت و ضبط رویدادهای دوران خود معمولاً از ادیبان و دانشمندان استفاده می‌کردند و آنان را تشویق و مأمور به تدوین آن رویدادها می‌کردند.

۲-۶ لذا علاوه بر فرمانروایان بزرگ و کوچک ادیبان و دانشمندان نیز شناخته شده و آثارشان (نوشته‌ها) معرفی می‌شدند.

۳. سفرنامه‌ها:

۳-۱ سفرنامه‌ها: اطلاعات مفیدی از زندگی اجتماعی مردم ایران ارائه می‌کنند که در دیگر منابع کمتر دیده می‌شوند.

۳-۲ جهانگردان اطلاعات ارزشمندی از آنچه که دیده‌اند به صورت تاریخ اجتماعی- فرهنگی و جغرافیای تاریخی را ارائه می‌کنند.

۴. نوشته‌های جغرافیائی :

۴-۱ نوشته‌های جغرافیایی اطلاعات با اهمیتی درباره آداب - رسوم - فرهنگ - نوع معیشت - آب و هوا - وضعیت اقتصادی و نظامی و سرحدات و ... را ارائه می‌دهند.

۵. ادبیات و متون ادبی :

۵-۱ متون نظم و نثرگونه مهمی از منابع تاریخی اند زیرا اوضاع سیاسی - اجتماعی - اقتصادی - دینی رایج در عصری در شعر شاعران و نویسندگان همان عصر انعکاس می‌یابد.

۶. سیاست نامه‌ها و اندرزنامه‌ها:

۶-۱ سیاستنامه‌ها حاوی موضوعاتی درباره شیوه کشور داری و مناسبات حکومت و مردمند و اطلاعاتی از چگونگی کشورداری و نهادهای مختلف اداری - اقتصادی - نظامی و ... را ارائه می‌دهند.

نکته : در عصر ما حداقل دو منبع جدید و منابع تاریخی افزوده شده است . آنها عبارتند از : الف)

نشریات (ب) اسناد و منابع آرشیوی

۷. نشریات :

۷-۱ نشریه (روزنامه) به عنوان رسانه گروهی از تمدن غرب در دوره قاجاریه به ایران راه یافت.

۷-۲ اولین روزنامه ایران با عنوان کاغذ اخبار توسط میرزا صالح شیرازی دانش جوی اعزامی به

انگلستان انتشار یافت (۱۲۵۳ ه. ق محمدشاه قاجار)

۷-۳ امیر کبیر برای رشد سیاسی و اجتماعی روزنامه وقایع اتفاقیه را منتشر کرد که بعداً به

روزنامه دولت علیه ایران تغییر نام داد.

۷-۴ به علت ماهیت حکومت استبدادی قاجار از روزنامه نگاران در خارج از کشور روزنامه‌هایی

منتشر کردند (به پاورقی صفحه ۲۵ توجه شود)

۷-۵ در دوره مشروط نشریات رشد سریعی پیدا کردند در دوران پهلوی و جمهوری اسلامی در

مجموع نشریات توسعه و تنوع فراوانی یافتند.

۸. اسناد و منابع آرشیوی :

۸-۱ اسناد تاریخی شامل کلیه مکاتبات حکومتی - فرمان‌ها - معاهدات سیاسی - نامه‌های شخصی

و اداری ... حقوقی می‌شوند.

۸-۲ با توجه به اهمیت اسناد کشورهای جهان محلی برای نگهداری و حفاظت - مرمت و طبقه

بندی برای استفاده و محققان به نام آرشیو ایجاد کردند.

۳-۸ آرشیو ملی هر کشور محل نگهداری اسناد و مدارک با ارزش و معتبر مربوط به آن کشور است.

۴-۸ اسناد آرشیو هر کشور حاوی اطلاعات منحصر به فردی است که همه مسائل اداری-سیاسی-اقتصادی - شخصیت‌ها و احزاب را در بر می‌گیرد.

۵-۸ با رواج تاریخ نگاری جدید و اهمیت اسناد پژوهشگران نیز به انتشار اسناد اهتمام نشان دادند.

۶-۸ از جمله برجسته‌ترین سند پژوهان و نسخه سازان می‌توان به ایرج افشار اشاره کرد.
۹. منابع غیر نوشتاری:

این منابع به دو قسمت تقسیم می‌شود: الف) محوطه و بناهای تاریخی (ب) ابزارها و وسایل دست ساخته انسان

الف) محوطه و بناهای تاریخی :

۱-۹ مکان های تاریخی مثل غار حرا - کوه احد و یا دشت چالدوران هر یک بستر وقوع یک رویداد تاریخی بشمار میروند.

۲-۹ آثار و بناهای تاریخی مانند میدان نقش جهان - مسجد گوهرشاد و بطور کلی آثار

ساختمانی و معماری نظیر کاخ‌ها - زیارتگاه‌ها ... و بسیاری دیگر از این دست از مهم‌ترین منابع برای پژوهشگران درباره گذشته دور نزدیک محسوب می‌شوند.

۳-۹ این دسته از آثار برای مورخان از منابع بسیار موثق محسوب می‌شوند.

۴-۹ این دسته از آثار شامل پوشاک - ابزار کشاورزی - وسایل حمل و نقل - جنگ افزارها ... و بسیاری وسایل دست ساز دیگر گواه روشنی بر نوع فرهنگ و عقاید آداب گذشتگان ما هستند.

۹-۵ بررسی این آثار به طور خاص در قلمرو دانش‌هایی چون باستان‌شناسی - معماری و هنر

قرار می‌گیرد و اطلاعات بسیار مفیدی در اختیار مورخان می‌گذارد.

نمونه سوالات درس دوم

۱. منابع تاریخی را تعریف کنید و منابع غیر مکتوب را نام ببرید.
۲. مأخذ (تحقیقات) را تعریف کنید.
۳. در رابطه با منابع نوشتاری مورخان اسلامی تاریخ جهانی را چگونه می نوشتند.
۴. در تاریخ محلی مورخان بیشتر بر چه مسائلی تأکید دارند.
۵. سفرنامه‌ها به کدام دلایل از اهمیت فوق العاده‌ای برخوردار است و حاوی چه مطالبی هستند.
۶. نوشته‌های جغرافیایی به کدام علل اهمیت دارند و چه مطالبی را ارائه می دهند.
۷. متون نظم و نثر چگونه از منابع مهم تاریخی محسوب می شود.
۸. سیاست نامه‌ها و اندرزنامه‌ها چه مطالبی را در زمینه اداره کشور ارائه می دهند.
۹. نشریات از چه راههایی بر جامعه تأثیر فکری می گذارد و نیز چگونگی انتشار اولین روزنامه را در ایران کوتاه بنویسید.
۱۰. نشریات قدیمی به کدام علل، منبع پژوهشی ارزشمندی است.
۱۱. اسناد و منابع آرشیوی حاوی چه اطلاعات ارزشمندی است و روشنگر چه مسائلی است.
۱۲. محوطه‌ها و بناهای تاریخی چگونه از منابع و مراجع پژوهشی درباره گذشته‌ی یک کشور است.
۱۳. نمونه‌هایی از وسایل ساخته انسان را معرفی کنید و بنویسید چگونه اطلاعات بسیار مفیدی در اختیار مورخان قرار می دهد.

پاسخ سوالات مطروحه در س دوم

س (۱)

۱-۱ منابع به همه نوشته‌هایی گفته می‌شود که در زمان وقوع یک رویداد یا نزدیک‌ترین زمان وقوع

آن به ثبت

و ضبط آن رویداد پرداخته‌اند.

۱-۲ به تمامی آثار باستانی و تاریخی شامل بناها- ابزارها- اشیاء - سنگ نگاره‌ها- سنگ نوشته‌ها-

سکه یا هر وسیله که از گذشته به جای مانده است (منابع) تاریخی محسوب می‌شود. نکته : در بعضی از آثار

یاد شده خط نوشته‌هایی وجود دارند.

س (۲)

۲-۱ به همه تحقیقات و آثاری گفته می‌شود که مدت‌هایی از وقوع رویدادها و با استفاده از منابع پدید

آمده باشد.

س (۳)

۳-۱ مؤلفان این دسته آثار نگارش تاریخ جهان را از آغاز آفرینش عالم آغاز می‌کردند.

۳-۲ سپس به شرح زندگی حضرت آدم(ع) و دیگر پیامبران می‌پرداختند.

۳-۳ پس از آن تاریخ اساطیری ایران را از کیومرث آغاز و به پایان دوره ساسانیان ختم می‌کردند.

۳-۴ این دسته از مؤلفان رویدادهای تاریخ اسلام و همچنین سلسله‌های ایران را تا زمان حیات خود

ثبت و ضبط می‌کردند.

س (۴)

۴-۱ انگیزه اصلی نویسندگان این دسته ثبت و ضبط رویدادهای تاریخی - بیان ویژگیهای جغرافیایی و اقتصادی و زندگی نامه‌های مفاخر و مشاهیر محلی بوده است.

س (۵)

۵-۱ سفرنامه‌ها اطلاعات مفیدی از زندگانی اجتماعی مردم ایران ارائه می‌کنند که در دیگر منابع کمتر دیده می‌شود.

۵-۲ جهانگردان گنجینه‌ای از اطلاعات ارزشمند درباره تاریخ اجتماعی - فرهنگی و جغرافیایی تاریخی سرزمین‌هایی را که دیده‌اند به صورت سفرنامه ارائه داده‌اند.

س (۶)

۶-۱ نوشته‌های جغرافیایی اطلاعات بسیار با اهمیتی درباره آب و هوا - آداب و رسوم - وضعیت نظامی - پایتخت - حدود و سرحدات فرهنگ - نوع معیشت در بین حکومت‌های محلی ارائه می‌دهند.

س (۷)

۷-۱ متون نظم و نثرگونه مهمتر از منابع تاریخی محسوب می‌شوند. زیرا اوضاع سیاسی - اجتماعی - اقتصادی - عقاید دینی و فلسفی رایج در هر عصری در شعر شاعران و نویسندگان آن عصر انعکاس می‌یابد.

س (۸)

۸-۱ کتاب‌های سیاست نامه‌ای حاوی موضوعاتی درباره شیوه کشورداری - مناسبات حکومت و مردم - اند.

۸-۲ این آثار در خصوص اداره کشور - تشکیلات و نهادهای اداری - اقتصادی و نظامی و فرهنگی ارائه می‌دهند.

س (۹)

۹-۱ نشریات از طریق آگاهی بخشی عمومی تأخیرات فکری - فرهنگی - اجتماعی و سیاسی زیادی بر جامعه ایرانی گذاشته است.

۹-۲ اولین روزنامه را میرزا صالح شیرازی یکی از دانش جویان اعزامی به انگلستان با عنوان (کاغذ

اخبار) در تهران منتشر کرد. ((۱۲۵۳ - محمد شاه قاجار))

س (۱۰)

۱۰-۱ نشریات قدیمی منبع پژوهشی ارزشمندی در مطالعات تاریخی به شماره می‌رود. بسیاری از

احزاب - گروه‌های سیاسی و مذهبی نشریات مربوط به خود را دارند.

۱۰-۲ پژوهشگران با مراجعه به دین منابع سودمند می‌توانند دیدگاهها و مواضع مختلف آنان را

بررسی کنند.

س (۱۱)

۱۱-۱ اسناد تاریخی (آرشیوی) شامل کلیه مکاتبات حکومتی - فرمانها - معاهدات سیاسی - نامه‌های

شخصی و اداری و اسناد مالی و ... حقوقی شوند.

س (۱۲)

۱۲-۱ مکانهای تاریخی مثل غار حرا - کوه احد و یا دشت چالدوران هر یک بستر وقوع یک رویداد

تاریخی بشمار می‌رود.

۱۲-۲ آثار و بناهای تاریخی مانند میدان نقش جهان - مسجد گوهرشاد - به طور کلی آثار ساختمانی و

معماری نظیر کاخها - زیارتگاهها - مساجد و کلیساها - آب انبارها و شهرهای قدیمی از مهم‌ترین منابع و

مراجع پژوهش درباره گذشته دور و نزدیک محسوب می‌شوند.

س (۱۳)

۱-۱۳ انواع پوشاک - ابزارهای کشاورزی - وسایل حمل و نقل - اشیاء هنری - جنگ افزارها را شامل

می شود.

۲-۱۳ در مجموع تمام دست ساخته‌های انسانی بازمانده از گذشته گواه روشنی بر نوع فرهنگ و عقاید

و رسوم گذشتگان ما هستند که در اختیار مورخان می‌گذارند.

درس سوم

«ایران در دوران غزنوی - سلجوقی و خوارزمشاهی»

اول: غزنویان

(۱) ۱-۱: در جریان لشگرکشی مسلمانان به ماوراءالنهر شماری از ترکان به صورت فردی و یا

گروهی به دین اسلام گرویدند و به درون قلمرو اسلامی راه یافتند.

۱-۲: ترکان به علت استعداد خاصی که در امور نظامی داشتند به خدمت عباسیان و امیران مسلمان

در آمدند.

۱-۳: برخی از آنان چون آلتکین در دربار سامانیان به مقام سپهسالاری رسید. او در میانه قرن چهارم

ه-ق در غزنین حکومتی محلی تشکیل داد.

(۲) ۲-۱: در هنگامه ضعف سامانیان محمود پسر سبکتکین که سپهسالار خراسان بود، حکومتی

مستقل تأسیس کرد که به حکومت غزنویان مشهور است.

(۳) ۳-۱: محمود در پی کسب حمایت خلیفه در آمد. اقدامات سیاسی و مذهبی خود را در پوشش

جهاد در راه خدا و به بهانه مبارزه با مخالفان خلیفه انجام می داد.

۳-۲: او به همین بهانه به «ری» که تحت حکومت شیعیان آل بویه بود، حمله برد. علماء و مردم شهر

را به بهانه اسماعیلی بودن قتل عام کرد و کتابخانه آن شهر را به آتش کشید.

(۴) ۴-۱: لشگرکشی های پی در پی محمود به هند به عنوان جهاد در راه خدا بود. اما هدف و

انگیزه اش دستیابی به ثروت هند از طریق غارت معابد هند بود.

۴-۲: در نتیجه همین حملات بود که دین اسلام و زبان فارسی در شبه قاره هند راه یافت و گسترش

پیدا کرد.

(۵) ۵-۱: پس از محمود پسرش مسعود بر مدعیان غلبه کرد. درگیری‌های داخلی و لشگرکشی‌های

او به هند باعث شد از وضعیت مردم به خصوص خراسان غافل بماند.

۵-۲: به دلیل ضعف دولت غزنوی، سلاجقه به فرماندهی طغرل به خراسان هجوم آوردند و مردم

ناراضی دروازه‌ها را بر روی مهاجمان گشودند.

۵-۳: نبرد سرنوشت ساز دندانقان «بین مرو و سرخس» به شکست مسعود غزنوی انجامید. (۴۳۱) و

دوران حکومت غزنویان به سر رسید.

دوم: سلاجقه

(۱) ۱-۱: سلاجقه طایفه‌ای از ترکان بودند که پس از گرایش به اسلام در ماوراءالنهر خراسان

مستقر شدند.

۱-۲: طغرل سلجوقی نیشابور را به پایتختی برگزید و دیگر مناطق ایران را به سرعت متصرف شد.

۱-۳: او به بغداد رفت و خلیفه را از سلطه شیعیان آل بویه رهانید و خود را منجی خلافت معرفی کرد.

۱-۴: به پاس چنین خدماتی بود که خلیفه حاکمیت ایران و عراق را به او بخشید. به نام او خطبه

خوانده شد و سکه ضرب گردید و به «رکن الدوله» ملقب شد.

(۲) ۲-۱: آل ارسلان جانشین طغرل در نبرد معروف «ملازگرد» امپراتور روم شرقی را شکست داد

و اسیر کرد و آسیای صغیر به متصرفات دولت سلجوقی درآمد.

۲-۲: توسعه قلمرو سلاجقه قبایل ترک را به مناطق متصرفی جدید متوجه ساخت. این امر موجب

تغییر وضعیت سیاسی و فرهنگی در این نواحی گردید.

نکته: در آن زمان قلمرو سلاجقه از رود سیحون تا شرق مدیترانه گسترش یافت. این وسیع‌ترین قلمرو

یک حکومت در ایران دوره اسلامی بود.

(۳) ۱-۳: حکومت سلجوقیان پس از مرگ خواجه نظام الملک و ملکشاه دچار ضعف گردید و

منقرض گردید. اهم دلایل از هم پاشیدگی و انقراض به شرح زیر است:

الف) هجوم تُرکان قراختائیان و ترکان غز به سقوط و از دست رفتن ماوراءالنهر گردید.

ب) مبارزات اسماعیلیان و قدرت یابی اتابکان به تضعیف هرچه بیشتر حکومت سلجوقیان انجامید.

ج) رقابت بر سر قدرت تکیش خوارزمشاه را واداشت بر آخرین سلطان سلجوقی چیره شده و به حکومت

آنان پایان بخشید.

نکته: اوج قدرت سلاجقه در زمان ملکشاه بود. اغلب حکومت‌های محلی از بین رفتند و یا به اطاعت

سلطان سلجوقی گردن نهادند.

سوم : خوارزمشاهیان

(۱) ۱-۱: خوارزم یکی از مناطق ایران زمین در قرون نخستین اسلامی بود. آنان با وجود استقلال

داخلی از سلاجقه اطاعت می‌کردند.

۲-۱: در هنگام ضعف سلاجقه «آتسیز» خوارزمشاه ادعای استقلال کرد و تکیش با شکست طغرل سوم

به بخش وسیعی از ایران تسلط یافت.

۱-۳: محمد خوارزمشاه که افکار توسعه طلبی داشت با سلطه بر مناطق جدیدی، قلمرو خوارزمشاهیان

را گسترش داد.

(۲) ۱-۲: در زمان محمد خوارزمشاه روابط او با خلافت عباسی به تیره‌گی گرائید. خلیفه عباسی از

تأیید حکومت خوارزمشاه خودداری کرد.

۲-۲: محمد خوارزمشاه در واکنش به عمل خلیفه یکی از سادات حسینی را خلیفه اعلان کرد و به

بغداد لشکر کشید اما سپاهیان او در اثر سرمای شدید اسد آباد همدان متوقف شدند.

(۳) ۱-۳: حمله چنگیزخان مغول در زمان محمد خوارزمشاه اتفاق افتاد و با حمله مغولان ایران در

معرض قتل و غارت قرار گرفت و حکومت خوارزمشاهیان ساقط شد.

نظام اداری در دوران (غزنویان - سلجوقیان و خوارزمشاهیان)

اول غزنویان

۱-۱: غزنویان دریافته بودند که برای اداره رو به توسعه به تشکیلات دیوانی و دیوان سالاران ایرانی نیاز

دارد.

۱-۲: از همین رو از دیوان سالاران حکومت سامانی و حتی از دیوان سالاران آل بویه شیعی مذهب را

به خدمت گرفتند.

دوم سلجوقیان

۲-۱: سلاجقه نیز با به خدمت گرفتن بزرگانی چون عمید الملک کندی و خواجه نظام الملک توسی

نظام اداری ایران را کامل تر و گسترده تر کردند.

۲-۲: نقش خواجه نظام الملک در نظام اداری سلاجقه به قدری برجسته بود که دوران وزارت وی را

عصر (نظام الملک) نامیدند.

۲-۳: تلاش خواجه نظام الملک برای دوام و استمرار حکومت مرکزی با مخالفت امیران و نظامیان

سلجوقی که به سنت‌های قبیله‌ای وفادار بودند به تقابل کشید.

۲-۴: چالش مدام بین دو نیرو (اداری - نظامی) منجر به تقابل شد که در تاریخ ایران به تقابل (اهل

قلم) دیوان سالاران و (اهل شمشیر) نظامیان معروف است.

۲-۵: همه دیوان‌های عصر سلجوقی زیر نظر دیوان وزارت که در رأس آن وزیر قرار داشت عمل می‌-

کردند.

۲-۶: منصب وزارت امنیتی نداشت. سلطان اگر از وزیر و قدرت او به هراس می‌افتاد «عزل، قتل و

مصادره اموال» در انتظار او بود.

سوم خوارزمشاهیان

۳-۱: نظام اداری دوره خوارزمشاهی تداوم نظامی اداری سلاجقه بود. با این تفاوت اختیارات برخی از

دیوان‌ها کمتر شد.

۳-۲: در دوره خوارزمشاهی دیوان‌های جدیدی تشکیل شد. اما اختیارات وزارت به شدت کاهش یافت

و گاهی منصب وزیر حذف شد.

اوضاع اجتماعی و اعتقادی در دوران (غزنویان - سلجوقیان و خوارزمشاهیان)

اول: اوضاع اجتماعی

۱-۱: در دوران حکومت‌های سه گانه فوق بخش عمده جمعیت ایران در روستاها به سر می‌بردند (تولید

کنندگان) روابط بین روستاها و شهرها برقرار بود.

۱-۲: در دوره سلجوقی بازرگانان به یکی از مهمترین گروه‌های اجتماعی تبدیل شدند. (ری، اصفهان،

مرو، نیشابور) از جمله شهرهای تجاری این دوره بودند.

دوم: اوضاع اعتقادی

۱-۲: بافت مذهبی عمدتاً اهل تسنن بودند و شیعیان دوازده امامی (امامیه) و پیروان اسماعیلی در

شهرها و روستاها پراکنده بودند.

۲-۲: شهرهای بیهق (سبزوار)، ری، ساری و قم از جمله مهمترین مراکز شیعه نشین بودند.

۲-۳: پیروان مذهب اسماعیلی مهمترین مخالفان خلافت عباسی و حکومت‌های غزنوی و سلجوقی

بودند. در ضمن پیروان مسیحی، یهودی و زرتشتی به صورت پراکنده گزارش شده است.

۲-۴: دخالت مقام‌های حکومتی به ویژه سلاطین و وزراء در امور مذهبی و جانب داری از فرقه‌های

مختلف به اختلافات دامن می‌زدند.

اوضاع اقتصادی

اول: کشاورزی و زمین داری

۱-۱: در عصر حکومت‌های سه گانه ذکر شده مانند دیگر دوره‌های تاریخی، کشاورزی مهمترین و اصلی

ترین فعالیت اقتصادی مردم ایران به شمار می‌رفت.

۱-۲: مالکیت زمین همواره یکی از مسائل مهم به شمار می‌رفت. مالکیت محدود - ناپایدار و همواره در

معرض مصادره فرمانروایان بود.

۱-۳: در عصر سلاجقه شکلی از زمین داری به نام «اقطاع» گسترش یافت. خواجه نظام الملک با هدف

نظارت و آباد کردن زمین‌های بایر و بلا استفاده نظام اقطاع را گسترش داد.

۱-۴: اقطاع به انواع مختلف واگذاری زمین به افراد نظامی و یا صاحبان مشاغل دیوانی اختصاص می -

یافت. این سیاست در ابتدا نتایج مثبتی داشت.

۱-۵: به دلیل تمایل تدریجی صاحبان اقطاع به استقلال سبب جدائی نسبی از حکومت شد و در

نهایت و به ضعف هرچه بیشتر و زوال حکومت سلجوقی کمک کرد.

نکته: یک نوع دیگر مالکیت (استیجاری) که در ایران توسعه یافت زمین‌های وقفی بود.

دوم: تجارت و پیشه وری

۲-۱: گسترش قلمرو - برقراری امنیت - ایجاد راه‌های جدید - توسعه حمل و نقل - وجود نظام دیوانی

کارآمد از جمله عواملی بود که در عصر سلاجقه به رشد تجارت داخلی و خارجی کمک کرد.

۲-۲: در عصر سلاجقه بازار به عنوان قلب تپنده شهر رو به توسعه گذاشت. صرافان که وظیفه انجام

معاملات و تسهیل و مبادله کالا را بر عهده داشتند، نقش مهمی در تجارت خارجی ایفا کردند.

۲-۳: اقلام زیر که در داخل و خارج ایران خرید و فروش می‌شد، عبارت بودند از سنگهای قیمتی -

انواع منسوجات - برخی محصولات کشاورزی و ظروف سفالی.

«زبان - علم - آموزش»

اول: زبان و ادب فارسی

۱-۱: قرن چهارم تا هفتم (ه-ق) دوران توسعه زبان و ادبیات فارسی و ظهور بزرگترین نویسندگان و

شاعران زبان فارسی است.

۱-۲: در عصر غزنوی شعر فارسی به اوج شکوفائی رسید و حکیم ابوالقاسم فردوسی شاهنامه را که

نماد هویت ایرانی و زبان فارسی است به نظم کشید.

۱-۳: ابوالفضل بیهقی تاریخ بیهقی را نوشت که از برجسته ترین آثار زبان فارسی است.

۱-۴: جذب شعرا و نویسندگان توسط دیوان سالاران ایرانی فرصت مناسبی برای توسعه هرچه بیشتر

زبان داد و ادبیات فارسی فراهم آورد.

۱-۵: این تلاش‌ها و خدمات در انتهای دوره سلجوقی و اوایل خوارزمشاهی خود را نشان داد که به

عنوان نمونه می‌توان از «سنائی غزنوی» - «انوری - آبیوردی» - «خاقانی شروانی» - «عطار نیشابوری» که

آثارشان نمونه‌های فاخر شعر و ادبیات فارسی به شمار می‌رود نام برد.

دوم: علم و آموزش

۱-۲: در دوران غزنوی - سلجوقی و خوارزمشاهی دانشمندان بسیار بزرگی به شرح زیر به فعالیت

علمی می پرداختند:

الف: ابوریحان بیرونی در نجوم و جغرافیا

ب: ابوالعباس لوکری و ختیم نیشابوری در ریاضیات و نجوم

ج: شهاب الدین سهروردی و امام فخر رازی در فلسفه و کلام

د: سید اسماعیل جرجانی در پزشکی

سوم: علوم دینی و آموزش

۱-۳: علوم دینی به علت حمایت سلاطین و وزرا از جایگاه برتری برخوردار بود و مواردی که به علوم

دینی اختصاص داشت گسترش یافت.

۲-۳: در عصر سلاجقه نظامیه‌ها به همت خواجه نظام الملک توسی در اکثر شهرهای مهم چون بغداد

- اصفهان - نیشابور و ... ساخته شد.

۳-۳: نظامیه به صورت الگوئی آموزشی در دیگر نقاط جهان اسلام و کشورهای غربی در آمد.

۴-۳: نمونه، امام محمد غزالی که در مدرسه نظامیه درس خواند و درس داد.

نکته: آخرین نظامیه تا حمله هلاکوخان در بغداد فعال بود.

«هنر و معماری»

۱-۱: در عصر غزنوی و به خصوص سلاجقه از دوره‌های مهم هنر اسلامی تلقی می‌شود. حمایت دولت

مردان در شکوفائی هنر و معماری تأثیر به‌سزائی داشته است.

۱-۲: مسجد جمعه اصفهان که اولین مسجد چهار ایوانی در ایران است الگویی برای معماران مساجد

در دوره‌ی بعدی شد. کاشی کاری‌ها گچ بری‌ها و تزئینات به کار رفته در این مسجد از نمونه‌های عالی

هنری این دوره محسوب می‌شوند.

۱-۳: فلز کاری - هنر سفال‌گری و هنر کاشی کاری در کنار توسعه معماری در این دوره به اوج

رسیدند.

۱-۴: چند ویژگی هنری این دوره

الف: در فلز کاری، هنر قلم زنی و قالب ریزی

ب: در سفال‌گری، نقوش جانوری و گیاهی

ج: در کاشی کاری، نقوش انسانی - گیاهی و جانوری

سوالات درسی سوم

۱. بنیانگذاری غزنویان چگونه صورت پذیرفت؟ کوتاه بنویسید.
۲. اقدامات محمود غزنوی را در ری بنویسید.
۳. لشگرکشی های محمود غزنوی به هند به کدام بهانه و انگیزه انجام می گرفت و چه نتایج داشت؟
۴. در رابطه با بنیانگذاری سلاجقه به سوالات زیر پاسخ دهید.
۵. الف) بنیانگذار و مرکز حکومت او کجا بود؟ ب) چگونه خود را منجی خلافت معرفی کرد. ج) پاداش خلیفه درمقابل خدمت او چه بود؟
۶. پس از مرگ ملکشاه و خواجه نظام الملک دولت قدرتمند سلاجقه چگونه از هم پاشید. (سه علت ذکر کنید)
۷. در زمان محمد خوارزمشاه چرا روابط او به خلیفه عباسی به تیرگی گرایید. واکنش محمد خوارزمشاه به اقدام خلیفه عباسی چگونه بود؟
۸. خواجه نظام الملک چه اهدافی از تقویت و توسعه اداری در عصر سلاجقه داشت؟
۹. در عصر سلاجقه شکوهمندی دیوان وزارت برای چه بود؟
۱۰. نظام اداری خوارزمشاهی چه تفاوت هایی با نظام اداری سلاجقه داشت؟
۱۱. بافت مذهبی شهر های ایران را در دوران غزنوی-سلاجقه و خوارزمشاهیان کوتاه بنویسید (فرقی اسالمی)
۱۲. چگونگی رشد زبان و ادب پارسی را در دوران غزنوی-سلاجقه و خوارزمشاهیان جداگانه بنویسید.
۱۳. نمایندگان برجسته این سه دوره (غزنوی، سلجوقی و خوارزمشاهی) را در نجوم، ریاضیات، فلسفه و کلام نام ببرید.
۱۴. چه عواملی در رشد تجارت داخلی و خارجی دوره سلجوقی نقش داشتند؟
۱۵. یک نمونه برجسته و فاخر از هنر معماری عصر سلجوقی را معرفی کنید.

پاسخ سوالات مطروحه درس سوم

(ایران در دوران غزنوی - سلجوقی و خوارزم شاه)

(س-۱) ۱-۱: آلتکین در دربار سامانیان به مقام سپهسالاری رسید. او در میانه قرن چهارم (۳۵۰)

در شهر غزنین در کوههای شرقی افغانستان زمینه ایجاد حکومتی محلی را فراهم کرد.

۱-۲: در هنگامه ضعف دولت سامانی محمود فرزند سبکتکین که در مقام سپهسالاری خراسان بود در

شهر غزنین حکومتی مستقل تأسیس کرد. که در تاریخ به دولت غزنویان مشهور است.

(س-۲) ۲-۱: او به بهانه مبارزه با مخالفان خلافت عباسی به «ری» که تحت حاکمیت دولت شیعی

مذهب آل بویه بود حمله کرد.

۲-۲: او پس از تصرف ری بسیاری از مردم را به بهانه اسماعیلی بودن به قتل رساند و کتابخانه آنجا را

نیز به بهانه کتب فلسفی به آتش کشید.

(س-۳) ۳-۱: او به بهانه جهاد در راه خدا بارها به هند حمله کرد.

۳-۲: انگیزه او دستیابی به ثروت فراوان هند از طریق غارت معابد آن سرزمین بود.

۳-۳: در نتیجه این حملات دین اسلام و زبان فارسی در شبه قاره هند راه یافت و گسترش پیدا کرد.

(س-۴) ۴-۱: الف: طغرل اول سلجوقی - نیشابور

ب: او به بغداد رفت و خلیفه عباسی را از تسلط آل بویه شیعه مذهب در آورد.

ج: خلیفه نیز حکومت ایران و عراق را به او بخشید و دستور داد نام وی را در خطبه بخوانند. خلیفه نام

«سلطان رکن الدین» را به طغرل داد.

(س ۵) ۵-۱: هجوم ترکان قراخنائی و ترکان عُزْ مُنجر به از دست رفتن ماورالنهر شد.

۵-۲: رقابت و کشمکش بر سر قدرت حکومت سلاجقه را بیش از پیش ضعیف کرد.

۵-۳: مبارزات اسماعیلیان و نیز قدرت یابی اتابکان - پیروزی تکش خوارزمشاه بر آخرین سلطان

سلجوقی حکومت سلاجقه منقرض شد.

(س ۶) ۶-۱: در آن زمان که خلیفه عباسی در صدد احیای قدرت سیاسی خود بود، از تأیید

حکومت خوارزمشاهیان خودداری کرد.

۶-۲: سلطان محمد خوارزمشاه نیز برای مقابله با عباسیان یکی از سادات حسینی را خلیفه اعلام کرد

به بغداد لشکر کشید. سرمای شدید همدان او را متوقف کرد.

(س ۷) ۷-۱: خواجه نظام الملک در تلاش بود که با تقویت حکومت مرکزی از طریق تقویت و

توسعه نظام اداری مُبنتی بر میراث کهن ایرانی با ایجاد ثبات. با نیروی سرکش امیران و نظامیان سلجوقی که

به سنت قبیله‌ای وفادار بودند مقابله کند.

(س ۸) ۸-۱: در عصر سلاجقه با قدرت یابی دیوان وزارت که در رأس آن وزیر قرار داشت به

شکوه‌مندی رسید، همه دیوان‌های سلجوقی زیر نظر وزیر کار می‌کردند.

۸-۲: وزیر در منصب خود هیچ امنیتی نداشت. اگر سلطان به دلایلی از او به هراس می‌افتاد. عزل یا

قتل و مصادره اموال در انتظار او بود.

(س ۹) ۱-۹: تداوم نظام اداری سلجوقی بود. با این تفاوت که اختیارات برخی از دیوان‌ها نسبت به

دوره سلجوقی کمتر شد و نقش وزیر نسبت به دوره سلجوقی به شدت کاهش یافت. گاهی منصب وزیر حذف می‌شد، برخی دیوان‌های جدید تشکیل شد.

(س ۱۰) ۱-۱۰: بافت مذهبی جمعیت شهری و روستائی را عمدتاً اهل تسنن تشکیل می‌دادند.

۲-۱۰: شیعیان دوازده امامی در شهرهای ایران پراکنده بودند. شهرهای (بیهق (سبزوار) - ری - گرگان

- ساری و قم) مهمترین مراکز شیعه نشین بودند.

۳-۱۰: پیروان مذهب اسماعیلی در شهرهای ایرانی نیز پراکنده بودند. اسماعیلیان مهمترین مخالفان

عباسی - غزنوی و سلاجقه بودند.

۴-۱۰: گاه اختلافات و درگیری‌هایی در فرق اسلامی پیش می‌آمد. دخالت مقامات حکومتی و

سلاطین و جانب داری هر کدام از فرقه‌ای به اختلافات و درگیری‌های بیشتر دامن می‌زد.

(س ۱۱) ۱-۱۱: در دوره غزنوی شعر فارسی به اوج خود رسید و حکیم فردوسی شاهنامه را که نماد

هویت ایرانی و زبان فارسی است به نظم کشید.

۲-۱۱: ابوالفضل بیهقی «تاریخ بیهقی» را که از برجسته‌ترین آثار زبان فارسی است را به رشته تحریر

در آورد.

۳-۱۱: در دوره غزنوی آثار فراوانی در تاریخ - طب - ریاضیات - نجوم و فلسفه به زبان فارسی نگاشته

شد.

۴-۱۱: در دوره سلجوقی این روند رُشد سریع‌تری به خود گرفت و نفوذ روز افزون دیوان سالاران

ایرانی در دستگاه اداری سلاجقه فرصت مناسبی برای توسعه زبان و ادبیات فراهم آمد.

۵-۱۱: در اواخر دوره سلاجقه و اوایل خوارزمشاهی ضامن تداوم بیشتر به شکوفائی رسید. شعرا و

نویسندگان برجسته‌ای چون سنائی غزنوی - انوری ابیوردی - خاقانی شروانی و عطار نیشابوری شعر و ادب فارسی را به اوج رساندند.

(س ۱۲) ۱-۱۲: در نجوم ابوریحان بیرونی (در دوره غزنوی) - در دوره سلجوقی ابوالعباس لوکری و

خیام نیشابوری (در ریاضیات و نجوم) در فلسفه و کلام شهاب الدین سهروردی و امام فخر رازی.

(س ۱۳) ۱-۱۳: گسترش قلمرو - برقراری نظم و امنیت - ایجاد راههای جدید - توسعه حمل و نقل -

وجود نظام کار آمد از جمله عواملی بودند که به رشد تجارت کمک کردند.

(س ۱۴) ۱-۱۴: مسجد جامع اصفهان که اولین مسجد چهار ایوانی در ایران است. الگویی برای

معماران مساجد بعدی شد. کاشی کاری و گچ بَری‌ها و تزئینات به کار رفته در این مسجد نیز به عنوان

نمونه‌ای عالی از هنر این دوره محسوب می‌شود.

درس چهارم

«حکومت جامعه و اقتصاد در عصر مغول – تیموری»

اوضاع سیاسی

هجوم مغول به ایران

۱-۱: مغول‌ها دسته‌هایی از قبائل زرد پوست بودند. اقدامات سیاسی و نظامی و حقوقی چنگیز

(تموچین) آنان را متحد و قدرتمند ساخت.

۱-۲: شرایط نامساعد طبیعی (به خصوص اقلیمی) و تنگ‌ناهای معاش آنان را مجبور می‌کرد به جنگ

و هجوم به سرزمین‌های دیگر بپردازند.

۱-۳: اختلافات سیاسی و درگیری حکومت خوارزمشاهی با خلافت عباسی از یک سو موجب تفرقه و

تضعیف قدرت جهان اسلام شد و از سوئی دیگر موجب گردید که خوارزمشاه از تهدیدات مغول‌ها غافل بماند.

۱-۴: در چنان شرایطی بود که تموچین به بهانه کشتار بازرگانان اعزامی در شهر اُترار فرمان حمله به

ایران را صادر کرد (۶۱۶ هـ-ق)

۱-۵: مغولان که فاقد ماهیت فکری و فرهنگی بودند آنچنان کشتاری به راه انداختند که همه

دستاوردهای اجتماعی - فرهنگی - اقتصادی - کشاورزی که در قرون چهارم تا هفتم به دست آمده بود نابود

گردید.

«ایران در عهد ایل خانان»

۱-۱: ایل خان به معنای «خان تابع» است و حکومت ایل خانی به حکومتی گفته می‌شود که پس از

سلطه مغول بر ایران به دست هلاکوخان تشکیل شد.

۱-۲: هلاکو در زمان مُنکوقا آن برادرش برای نظم بخشیدن به قلمرو مغول در غرب آسیا به ایران

لشگرکشی کرد.

۱-۳: هلاکو نخست اسماعیلیان و مقاومت آنان را درهم شکست و با فتح بغداد به خلافت عباسیان

پایان داد.

۱-۴: سپاهیان هلاکو در «عین الجالوت» در شام از مملوکان مصر شکست خورد و از پیروزی باز ماند.

نکته: در دوره ۸۲ ساله ایل خانان (۶۵۴-۷۳۶) وضعیت یک نواختی نداشتند. این دوره به دو قسمت

نامسلمانی و مسلمانی تقسیم می شود.

اول دوره نامسلمانی

۱-۱: در این دوره با آگاهی از شیوه حکومت مغولان بزرگان و اندیشمندان ایرانی در مهار کردن

خشونت مغولان داشته‌اند.

۱-۲: در این مورد شخصیت‌هایی چون خواجه نصیر الدین توسی شمس الدین محمد و عطا ملک

جوینی توانستند تا حدی مغولان را با فرهنگ ایرانی و آداب کشور داری آشنا کنند.

دوم: دوره مسلمانی

۲-۱: این دوره با مسلمان شدن غازان (محمود) آغاز شد و بسیاری از شاهزادگان و خوانین مغول

اسلام آوردند.

۲-۲: در این دوره که با وزارت خواجه رشید الدین فضل الله همدانی همراه بود، اصلاحات گسترده‌ای

در عرصه‌های سیاسی - اقتصادی - اجتماعی و حقوقی انجام پذیرفت.

۲-۳: أُلجایتو (خدابنده) تحت تأثیر علامه حلیّ به تشیع گرائید و پسرش ابوسعید نیز مسلمان شد.

۲-۴: با مرگ ابوسعید تا قدرت گیری تیمور ایران مدت ۳۵ سال در نابسامانی سیاسی - اقتصادی و

اجتماعی شد.

۲-۵: در فاصله مرگ ابوسعید تا قدرت گیری تیمور حکومت‌های کوچک محلی شیعی مذهب مانند

سربداران - سادات مرعشی مازندران و سلسله آل مظفر از این جمله بودند که در محدوده جغرافیائی کوچکی حکومت می‌کردند.

اوضاع سیاسی ایران

«ایران در عهد تیموریان»

۱-۱: هم زمان با سقوط ایل خانان، حاکمان مغولی ماورالنهر نیز دچار ضعف و رقابت و درگیری شدند.

در همین زمان تیمور بر رقیبان چیره شد و حکومت ماورالنهر را بدست گرفت.

۱-۲: تیمور در سه مرحله یورش (۳ ساله - ۵ ساله و ۷ ساله) با کشتار فراوان بر سراسر ایران سُلطه

پیدا کرد.

۱-۳: پس از مرگ تیمور شاهرخ بر سراسر ایران حکومت کرد و پس از او شاهزادگان تیموری نیز با

یکدیگر به رقابت و ستیز پرداختند.

۱-۴: در چنین اوضاع نابسامان دو اتحاد قبیله‌ای شکل گرفت. ترکان قراقویونلو (سیاه گوسفندان) و

آق قویونلو (سفید گوسفندان) و نواحی غربی و مرکزی ایران را تصرف کردند.

۵-۱: در اوایل قرن دهم (ه-ق) با به قدرت رسیدن صفویان در ایران و ازبکان در ماورالنهر حکومت

نوادگان تیموری به پایان رسید.

۶-۱: یکی از نوادگان تیمور به نام «بایر» حکومتی در هند بنیان گذاشت که به گورکانیان هند یا

مغولان کبیر معروف شدند.

شهر و شهر نشینی

«نظام اجتماعی حقوقی (عصر مغولان و تیموریان)»

اول: عصر مغولان

با هجوم مغول به ایران زندگی شهری را دچار وقفه و افول کرد، زیرا:

۱-۱: از یک سو در جریانات حملات مغول شهرهای کوچک و بزرگ به ویژه در ماورالنهر و خراسان

ویران شد، عده‌ای کشته و عده زیادی مهاجرت کردند.

۲-۱: از سوی دیگر یاسای چنگیزی به مغولان توصیه می‌کرد که از شهرنشینی دوری کنند و اصولاً

اقشار مختلف مغولان به شهرنشینی علاقه نداشتند.

۳-۱: با استقرار حکومت ایل خانی تلاش فرهیختگان و دیوان سالاران ایرانی آنان را به تدریج به

شهرنشینی علاقمند ساخت. لذا شهرنشینی رونق یافت.

دوم: عصر تیموریان

۱-۲: شهر و شهرنشینی در عصر تیموریان دچار رکود و زوال نشد، تیمور با وجود کشتارهایی که انجام

داد به شهرسازی علاقمند بود.

۲-۲: او هنرمندان و صنعتگران مناطق متصرفی را به سمرقند می‌فرستاد تا در آبادانی و زیبائی آن

شهر بکوشند.

۲-۳: جانشینان تیمور سیاست جنگ و کشورگشائی را کنار گذاشتند و به عمران و آبادانی - علم و

فرهنگ علاقه و توجه نشان دادند.

۴-۱: به همین دلایل شهر و شهرسازی شکوفا شد و شهرهای «هرات - شیراز - مشهد و یزد» رونق

چشم‌گیری یافتند.

مغولان و تیموریان

«قشرهای اجتماعی»

اول: دو ویژگی نظام اجتماعی مغولان و تیموریان

الف: در عصر مغولان و تیموریان دگرگونی نسبی در بافت قومی و جمعیتی ایران به وجود آمد، زیرا

جمعیت زیادی از فاتحان وارد ایران شدند.

ب: یکی دیگر از ویژگی‌های حاکمان مغولی و تیموری افزایش نفوذ زنان در عرصه سیاسی و اقتصادی

بود. خاتون‌ها در کنار خانان از جایگاه مهمی در گروه‌های فرا دست برخوردار شدند.

«قشر بندی اجتماعی»

۱-۱: صرف نظر از سه گونه جامع عشایری - روستائی و شهری جامعه مغول و تیموری به دو دسته

کلی فرادست و فرودست تقسیم شده بود.

۲-۱: در ابتدای دوره مغول رؤسای قبایل و فرماندهان سپاه گروه اشراف و نظامی را تشکیل دادند و از

امتیازات و اختیارات فراوانی برخوردار بودند.

۳-۱: با مسلمان شدن مغولان، اندیشمندان و فرهیختگان ایرانی تحت حمایت ایل خانان نفوذ

اجتماعی خود را باز یافتند و توانستند زیاده خواهی آنان را مهار کنند.

۴-۱: نتیجه اینکه اقشار مختلف ایرانی چون بازرگانان و اهالی صنعت - حِرَف و هُنر مالکان و

کشاورزان مورد احترام قرار گرفتند.

«نظام حقوقی و قضائی»

اول: ایران

۱-۱: بنیان قوانین جاری در ایران اسلامی بر دو سرچشمه «شریعت اسلام و عرف» بود و محاکم سه

گانه «شرع - مظالم و حِسبه» که بر اساس قوانین دینی و عرفی قضاوت می کردند.

دوم: مغولان

۱-۲: تا پیش از اسلام بر پایه مجموعه قوانینی موسوم به «یاسا» عمل می کردند. دعاوی حقوقی آنان

در دادگاهی موسوم به «یرغو» و زیر نظر یرغوچی حلّ و فصل می شد.

سوم: تیموری

۱-۳: تیمور با وجود مسلمان بودن به نسب مغولی خود افتخار می کرد. و خود مجموعه قوانینی موسوم

به «تَرُوکات» را به وجود آورد که بعضی قوانین یاسائی را شامل می شد.

«وضعیت اقتصادی»

(کشاورزی و تجارت)

اول: کشاورزی

۱-۱: بخش عمده اقتصاد ایران در دوران اسلامی همچون عصر باستان بر کشاورزی و تجارت استوار

بود.

۱-۲: هجوم مغولان آسیب جدی بر فعالیت‌های کشاورزی و نظام آبیاری آورد. علاوه بر آن بیگانگی

مغولان با قواعد زندگی شهری و یکجا نشینی در بروز این وضعیت مؤثر بود.

۱-۳: در مناطقی چون ماورالنهر و خراسان که بیشترین خسارت را تحمل کردند. از جمله

حاصلخیزترین و آبادترین مناطق ایران به شمار می‌رفتند.

۱-۴: پس از آنکه مغولان جذب اسلام شدند. وضعیت کشاورزی و کشاورزان بهبود یافت بخش عمده

این بهبودی در زمان غازان بود.

۱-۵: در دوره غازان اصلاحاتی چند در قوانین مالیاتی - باز سازی قنوات - شبکه‌های آبیاری - اصلاح

نظام زمین داری به رونق بخشی کشاورزی انجامید.

دوم: تجارت

۲-۱: بر خلاف اقتصاد کشاورزی اقتصاد شهری و تجاری در عصر مغول و تیموری وضعیت به مراتب

بهتری داشت.

۲-۲: کشورگشائی‌های چنگیز و تیمور موجب شد که سرزمین پهناور آسیا از لحاظ سیاسی یک پارچه

و متحد شوند. همین امر زمینه توسعه تجارت بین‌المللی را فراهم کرد.

۲-۳: در دوره مغول و تیموری تجارت در مسیر جاده ابریشم و راههای دریائی از بنادر و جزایر ایران

در خلیج فارس و دریای مکران (عمان که به هند و چین می‌رفت) پر رونق بود.

«فرهنگ و هنر در عصر مغول»

(دین و اعتقادات در عصر مغول و تیموری) «اسلام پذیری مغولان»

۱-۱: مغولان در آغاز آئین ساده‌ای موسوم به شَمَنی داشتند که زیر نظر یک روحانی به نام شَمَن اداره

می‌شد. این آئین مجموعه‌ای از مظاهر طبیعت بود. به خدا نیز اعتقاد داشتند.

۱-۲: مغولان در مسائل دینی چندان تعصبی نداشتند. با پیروان دیگر ادیان با ملایمت برخورد می-

کردند. این ملایمت و مُداوا از روی آگاهی نبود.

۱-۳: تسامح و تساهل دینی مغولان باعث شد که پیروان ادیان گوناگون در میان آنان به تبلیغ دین

خود پردازند.

۱-۴: بزرگان ایرانی و دیوان سالاران، عالمان و مشایخ صوفیه به خوبی از این موقعیت برای مسلمان

کردن مغولان استفاده کردند.

نکته: در دوران پس از حمله مغولان به ایران، پیروان مذاهب و فرقه‌های اسامی به خصوص اهل تسنن،

شیعیان و صوفیان اختلافات خود را کنار گذاشتند. متحد و یک دل برای مسلمان کردن مغولان تلاش

کردند.

«نتایج اسلام‌پذیری ایل خانان»

الف: نتیجه هم‌نوائی دین و دولت برتری شریعت اسلامی را بر یاسای چنگیزی نمایان کرد.

ب: حکومت ایل خانی ماهیت ایرانی اسلامی یافت و موجب شد که مردم ایران نسبت به آنان احساس

بیگانگی کمتر بکنند.

ج: با مسلمان شدن مغولان قدرت ایرانیان در تشکیلات مغولی افزایش یافت و زمینه بازسازی در همه

امور چون سیاست و اقتصاد و فرهنگ فراهم آمد.

نکته: با کوشش‌های علمی و فرهنگی خواجه نصیر الدین توسی تشیع در ایران گسترش یافت. نفوذ

مذهب تشیع به حدی رسید که اُلجایتو به تشیع گرائید.

«تیموریان و اصحاب دین»

۱-۱: سلاطین تیموری با این که پیرو مذهب تسنن بودند، به اصحاب دین احترام می‌گذاشتند. در این

عصر مدارس، مساجد و خانقاه‌های بسیاری ساخته شد.

۱-۲: در دوران حکومت تیموریان شیعیان و صوفیان با محدودیت و سخت‌گیری خاصی مواجه نبودند

و آزادانه فعالیت می‌کردند.

یک ویژگی: اتحاد و زندگی مسالمت آمیز پیروان ادیان و مذاهب و فرّق اسلامی و پیروان دیگر ادیان از

ویژگی‌های شاخص عصر مغول و تیموری است.

«گسترش تصوف» (در دوران ایل خانان و تیموریان)

۱-۱: هجوم ویرانگر مغول به ایران نگرانی و ناامیدی در جامعه ایجاد کرد و نقش مؤثری در روی

آوردن مردم به تصوب داشت.

۱-۲: در این دوران طریقت صوفیانه بزرگی چون صفویه - نعمت الهی - حروفیه - نور بخشیه و نقش

بندیه و ... ظهور کردند.

۱-۳: در این دوران نفوذ صوفیانه افزایش یافت. فرمانروایان و مقام‌های سیاسی - نظامی نیز مشایخ

صوفیه را مورد احترام و تکریم قرار می‌دادند.

«هنر و معماری»

(زمینه پیشرفت)

(در عصر مغولان و تیموریان)

الف: قلمرو پهناوری که مغولان و تیموریان فتح کردند گذشته فرهنگی عظیم و پیش رفته‌ای داشت.

تجارت و سنت‌های هنری هنرمندان در سرزمین‌های مفتوحه با یکدیگر پیوند خوردند.

ب: زمینیه‌های مناسبی که برای شکوفائی هنر ایجاد گردید، سبب پیدایش مراکز بزرگ فرهنگی و

هنری به خصوص در شهرهائی چون مراغه - تبریز - شیراز - هرات و سمرقند گردید.

«هنر نگارگری و خوش نویسی»

۱-۱: هنر نگارگری و نقاشی در عصر ایل خانی و تیموری رشد به سزائی داشت. و نگارگری در این

زمان تلفیقی از نقاشی ایرانی و چینی بود.

۱-۲: هنر نگارگری در کتاب آرائی، مصور سازی کتب تاریخی و متون ادبی و نیز کتب علمی نظیر

پزشکی، جانور شناسی و نجوم جلوه گر شد.

۱-۳: ایل خانان مغول از مشوقان پدید آوردن شاهنامه‌های مصور به شمار میروند. نمونه باقی مانده آن

شاهنامه ایل خانی است. (به پاورقی صفحه ۴۹ توجه شود)

۴-۱: شهر هرات به خاطر داشتن کتابخانه‌های بزرگ و هنرمندان نامدار از کانون‌های بزرگ فرهنگی

علمی و هنری جهان اسلام شد.

نکته: نامورترین نقاش عصر تیموری «کمال الدین بهزاد» بود که آثار و مکتب نگارگری او (مکتب

هرات) سرآغاز دگرگونی عظیمی در هنر نگارگری و نقاشی به شمار می‌آید.

«معماری»

۱-۱: هجوم ویرانگر مغول برای مدتی فعالیت‌های معماری را متوقف کرد. جانشینان چنگیز با

راهنمایی فرهیختگان ایرانی به هنر و معماری تمایل نشان دادند.

۲-۱: تیمور گرچه در کشتار دست کمی از مغولان نداشت. او با گرد آوردن هنرمندان و معماران در

سمرقند به آبادانی همت گماشت.

۳-۱: معماران ایرانی در عصر شاهرخ و گوهر شاد بیگم و دیگر بازماندگان تیمور به عظمت و شکوفائی

کم نظیری دست یافتند.

۴-۱: سرشناس‌ترین معماران این دوره قوام الدین و غیاث الدین شیرازی و محمد بن محمود اصفهانی

از استادان بی همتا در فنون معماری بودند.

«علم و ادب»

۱-۱: گرچه هجوم خانمان برانداز مغول به مهاجرت اندیشمندان - تعطیلی مدارس - کتابخانه‌ها و

مساجد انجامید و سرزمین ما را رکود علمی و ادبی مواجه کرد.

۱-۲: با تشکیل دولت ایل خانی و نیز افزایش قدرت سیاسی وزیران ایرانی شرایط احیای فعالیت‌های

علمی و آموزشی فراهم آمد.

«ادبیات و تاریخ نگاری» (در عصر ایل خانان و تیموریان)

۱-۱: در دوره حاکمیت ایل خانان زبان فارسی در قلمرو نظم و نثر رو به رشد گذاشت. شعر فارسی و

شاهنامه نویسی متداول بود.

۱-۲: در عصر تیموری شعر و شاعری رواج بیشتری یافت. شاهرخ - سلطان حسین بایقرا - امیر علی

شیر نوائی به شعر و ادب فارسی توجه جدی داشتند.

۱-۳: کتاب‌های بجا مانده از دوره ایل خانی و تیموری به زبان فارسی در زمره بهترین تاریخ نگاری‌های

جهان اسلام به حساب می‌آیند.

۱-۴: حاکمان ایل خانی و تیموری به جاودانه ساختن کشور گشائی خود علاقه داشتند. از خود آگاهی

رجال ایرانی در رشد و شکوفائی تاریخ نگاری در آن عصر نهاد.

نکته: از آثار فاخر تاریخی این روزگار به عنوان نمونه به شرح زیر نام برده می‌شود.

الف: «تاریخ جهانگشا، اثر عطا ملک جویینی» - ب: «جامع التواریخ اثر خواجه رشید الدین فضل الله

همدانی» - ج: «تاریخ گزیده تألیف حمد الله مستوفی»

«دانش‌های دیگر»

اول: دوره ایل خانان

۱-۱: برخی از علوم مورد نیاز ایل خانان از قبیل (ریاضیان - نجوم - پزشکی - فلسفه - فقه) از رونق

خاصی برخوردار بود.

۱-۲: نقش خواجه نصیر الدین توسی در این عرصه بسیار مهم بود. او بسیاری از دانشمندان که در

دوران حملات مغول متواری شده بودند به ایران برگرداند و با تجمع آنان در مرکز علمی رصد خانه مراغه
زمینه‌های فعالیت آنان را فراهم کرد.

دوم: دوره تیموریان

۱-۲: در عصر تیموری نیز علوم مختلف رونق داشت. به ویژه معارف دینی بیشتر مورد توجه بود.

کتابخانه‌های هرات و سمرقند بسیار فعال بودند و طالبان علم را از سراسر ایران و جهان اسلام به خود جذب
کرد.

سوالات درس چهارم

۱. موج اول حملات مغول به ایران چه پیامدهایی داشت؟
۲. دو اقدام مهم هلاکوخان چه بود و چگونه از ادامه پیشروی بازماند؟
۳. مهم‌ترین رسالتی که دیوان‌سالاران و عالمان ایرانی دوره نامسلمانی مغولان به عهده گرفتند چه بود؟ دانشمندان برجسته و مشهور این دوران را نیز نام ببرید.
۴. در دوره مسلمانی ایلخانان، علل پیشرفت و اقتدار حکومت غازان خان چه بود؟
۵. در دوره جانشینی غازان خان چندین حکومت محلی غیر مغولی به وجود آمدند؟ آن‌ها را نام ببرید.
۶. درباره شهر و شهرنشینی به سؤالات زیر پاسخ دهید:
الف) پس از استقرار ایلخانان چرا شهر و شهرنشینی رونق یافت؟
ب) شهر و شهرنشینی در زمان تیموریان چگونه بود؟
ج) در زمان جانشینان تیمور به کدام دلایل شهرنشینی رشد و رونق چشم‌گیری داشت؟ نمونه‌هایی از این شهرها را نام ببرید.
۷. یکی از ویژگی‌های برجسته نظام اجتماعی عصر مغول و تیموری چه بود؟
۸. درباره یاسا چنگیزی توزوکات تیموری کوتاه بنویسید.
۹. وقتی که مغولان جذب اسلام شدند چرا وضعیت کشاورزان و کشاورزی بهبود یافت؟ عمده اصلاحات کشاورزی در دوره غازان خان چه بود؟

۱۰. چرا در عصر مغولان و تیموریان اقتصاد شهری و تجاری وضعیت بهتری داشت؟ راه‌های معتبر تجاری در این دوره را بنویسید.

۱۱. تسامح و تساهل دینی مغولان چه تأثیری بر اسلام پذیری داشت؟

۱۲. علل گسترش تصوف در عصر مغولان و تیموریان را کوتاه بنویسید.

۱۳. تأثیر توجه تیموریان درزمینه معماری چه بود؟ سرشناس‌ترین معماران این دوره را نام ببرید.

۱۴. چرا تاریخ‌نگاری به زبان پارسی در عهد ایلخانان رشد کرد؟ سه اثر فاخر و تاریخی این دوره را نام ببرید.

پاسخ سوالات مطروحه درس چهارم

(س ۱) ۱-۱: این هجوم با کشتار جمعیت - ویرانی شهرها - اسارت صنعتگران و هنرمندان -

مهاجرت مردم - زوال اقتصاد کشاورزی - تعطیلی مراکز علمی و آموزشی در بخش وسیعی از ایران همراه بود.

(س ۲) ۲-۱: هلاکو نخست قدرت اسماعیلیان را در هم شکست. او سپس بغداد را فتح کرد و با

کشتن خلیفه عباسی به حکومت بنی عباس پایان داد.

۲-۲: هلاکو پس از فتح بغداد به شام یورش برد. اما در «عین الجالوت» محلی در کشور فلسطین از

سپاه مملوکان مصر شکست خورد و از پیشروی باز ماند.

(س ۳) ۳-۱: بزرگان ایرانی برای مهار خشونت و رفتار خودسرانه فاتحان مغول تلاش بسیار کردند تا

مغولان را با فرهنگ ایرانی و آداب کشور داری آشنا کنند و زمینه مسلمان شدن این قوم غالب را فراهم آورند.

۳-۲: دانشمندان برجسته این دوران خواجه نصیر الدین توسی - شمس الدین محمد جوینی - عطا

ملک جوینی بودند.

(س ۴) ۴-۱: با مسلمان شدن غازان (محمود)، بسیاری از شاهزادگان و خوانین مغولی، اسلام دین

رسمی اعلام شد.

۴-۲: در پرتو تلاش‌های رشید الدین فضل الله همدانی، اصلاحات گسترده‌ای در عرصه‌های سیاسی -

اقتصادی - اجتماعی انجام گرفت.

(س ۵) ۵-۱: حکومت‌های شیعه مذهب (سربداران - سادات مرعشی مازندران + سلسله آل مظفر)

(س ۶) الف: در پس تلاش‌های دیوان سالاران ایرانی برای مهار و رفتار غیر مدنی مغولان به تدریج

شهر و شهر نشینی رونق یافت.

ب: در عصر تیموریان برخلاف اوایل دوره مغول دچار رکود و زوال نشد. او اگرچه کشتارهای زیادی

کرد اما به شهرسازی علاقه‌مند بود. او هنرمندان و صنعتگران شهرهای مفتوحه را به سمرقند می‌فرستاد تا در آبادانی و زیبائی آن شهر بکوشند.

(س ۷) ۷-۱: افزایش نفوذ و موقعیت زنان در عرصه سیاسی - اقتصادی بود خاتون‌ها در کنار خانان

از جایگاه مهمی در میان گروه‌های فرا دست برخوردار بودند.

(س ۸) ۸-۱: مغول‌ها تا پیش از آنکه مسلمان شوند بر پایه قوانینی موسوم به «یاسا» عمل می‌-

کردند. دعاوی حقوقی در دادگاهی موسوم به «یرغو» زیر نظر «یرغوچی» حل و فصل می‌شد.

۸-۲: پس از مسلمان شدن مغولان یاسا و تا حدی سنت‌های مغولی از رونق افتاد.

(س ۹) ۹-۱: وقتی بود که دیوان سالاران ایرانی نقش فعالی در اداره حکومت به عهده گرفتند.

وضعیت کشاورزی و کشاورزان بهبود یافت.

۹-۲: بخش مهمی از اصلاحات غازان عبارت بود از «اصلاح قوانین مالیاتی - بازسازی قنات «شبهه-

های آب یاری و اصلاح نظام زمین داری» که به منظور پیشرفت و رونق فعالیت‌های بخش کشاورزی انجام

گرفت.

(س ۱۰) ۱۰-۱: کشورگشائی مغولان و تیموریان موجب شد که قاره‌ی پهناور آسیا به لحاظ سیاسی

متحد شوند.

۱۰-۲: در سراسر عصر مغول و تیموری کاروان‌های تجاری از مسیرهای زمینی و دریایی در حال تردد

بودند.

۱۰-۳: در آن دوره تجارت در مسیرهای جاده ابریشم و راههای دریائی جزایر ایرانی و خلیج فارس و

دریای مکران (عمان) که به هند و چین می‌رفت پُر رونق بود.

(س ۱۱) ۱۱-۱: تسامح و تساهل گرچه از روی آگاهی نبود و متأثر از شرایط زندگی آنان بود، اما در

پذیرش ادیان مختلف از سوی فرمانروایان و بزرگان مغولی تأثیر به سزائی داشت.

۱۱-۲: همین تسامح و تساهل باعث شد که پیروان ادیان گوناگون در میان آنان (مغولان) به تبلیغ

دین خود بپردازند.

(س ۱۲) ۱۲-۱: هجوم ویرانگر و وحشت‌انگیز مغولان و تیموریان نگرانی و ناامیدی که در جامعه

ایجاد کرد. نقش مؤثری در روی آوردن مردم به تصوف و رفتن به درون خانقاه‌ها داشت.

۱۲-۲: در نتیجه این امر در عصر ایل خان و تیموریان طریقت‌های صوفیانه بزرگی چون «صفویه -

حروفیه - نقش بندیه و مُشعشعیه و ...» ظهور کردند.

(س ۱۳) ۱۳-۱: تیمور با گرد آوردن هنرمندان و معماران بزرگ در سرزمین‌های مفتوحه به سمرقند

و بسیاری شهرهای دیگر می‌فرستاد که به عمران و آبادانی بپردازند.

۱۳-۲: سرشناس‌ترین معماران این دوره عبارتند از: «قوام‌الدین و غیاث‌الدین شیرازی و محمد بن

محمود اصفهانی» بودند.

(س ۱۴) ۱-۱۴: علاقه‌مندی ایل خانان و تیموریان به جاودانه ساختن کشورگشائی و موقعیت‌های

سیاسی و نظامی خود و خودآگاهی رجال ایرانی تأثیر زیادی بر رشد و شکوفائی در تاریخ نگاری در عصر نهاد.

۲-۱۴: الف: تاریخ جهانگشا نوشته عطا ملک جوینی (تألیف ۶۵۸ هـ-ق)

ب: جامع التواریخ رشیدی نوشته رشید الدین فضل الله همدانی (۶۴۵ - ۷۱۷)

ج: تاریخ گزیده تألیف حمد الله مستوفی (۷۳۰ هـ-ق)

درس پنجم

«تحولات سیاسی و اقتصادی ایران در دوره صفوی»

یکم: زمینه‌های تشکیل حکومت صفویان

۱-۱: هجوم مغولان علاوه بر نتایج سیاسی پیامدهای اجتماعی و مذهبی داشت که مهمترین آن

گسترش تصوّف و تشیع بود.

۱-۲: طریقت‌های صوفیانه و همچنین مذهب تشیع علاوه بر گسترش قبلی پس از سقوط خلافت

عباسی به طور محسوسی گسترش یافت.

۱-۳: از جمله طریقت‌های صوفیانه طریقت صفوی بود که در زمان شیخ صفی الدین اردبیلی و نیز

جانشینانش مریدان بسیار را جذب کرد و در سراسر ایران و آسیای صغیر گسترش یافت.

۱-۴: طریقت صفوی در قرن نهم هـ-ق نخست به مذهب تشیع گرایش یافت و مهمتر اینکه به

جنبشی سیاسی و مذهبی تبدیل گشت.

۱-۵: طریقت صفوی که به جنبشی سیاسی و مذهبی تبدیل شده بود. مشایخ این طریقت را درگیر

رقابت‌های سیاسی با سلسله‌های قراقوینلو و آق قوینلو کرد.

نتیجه: این درگیری‌ها و رقابت‌ها که با کشته شدن برخی از رهبران آن انجامید. تجربه مفیدی هم

برای صفویان در راه کسب قدرت سیاسی به دست آمد.

دوم

«تاسیس حکومت صفوی»

۱-۲: در آغاز سده دهم هـ-ق اوضاع سیاسی کشور دچار آشفتگی و تفرقه بود در چنین شرایطی بود

که شاه اسماعیل فرزند شیخ حیدر با سپاهی متشکل از قزلباش ضمن شکست آق قویونلو تبریز را تصرف و به عنوان پادشاه ایران تاجگذاری کرد.

۲-۲: مهمترین اقدام شاه اسماعیل رسمی کردن مذهب تشیع بود که با دو پیامد همراه بود.

الف: نخست اینکه بسیاری از شیعیان در خدمت دولت صفوی قرار گرفتند و در سایه این دولت متشکل و منسجم و متحد شدند.

ب: این اقدام تمایز آشکاری بود از همسایگان خود چون امپراتوری عثمانی در غرب و ازبکان و گورکانیان هند در شرق.

«اقدامات شاه اسماعیل»

الف: شاه اسماعیل با سرکوب مدعیان داخلی به ویژه حکام داخلی موجبات وحدت سیاسی و جغرافیایی ایران را فراهم کرد.

ب: او با شکست دادن شیبک خان ازبک و قتل او بخش وسیعی از سرزمین‌های شرقی ایران را تا رود جیحون تحت حاکمیت صفویان در آورد.

ج: سلطان سلیم پادشاه عثمانی به علت ترس که از ایجاد حکومتی قدرتمند چون صفویه در دل داشت

با لشگری پر شمار به سوی ایران حرکت کرد و دو کشور را در آستانه جنگ قرار داد.

د: درگیری دو طرف در چالدوران اتفاق افتاد و با وجود رشادت‌های قزلباشان در برابر آتش توپخانه و

سایر ادوات جنگی مقاومت ایرانیان را در هم شکست و تبریز نیز اشغال شد.

سوم «دوران تثبیت ۹۳۰ هـ-ق ۹۸۴ هـ-ق»

۳-۱: پس از مرگ شاه اسماعیل فرزند ده ساله‌اش به نام تهماسب اول به سلطنت رسید و مشکلات او

به قرار زیر بود.

الف: از یک سو سران قزلباش به خود سری و نافرمانی پرداختند و از سوی دیگر ازبکان در شرق و

عثمانی‌ها در غرب به مرزهای ایران هجوم آوردند.

ب: شاه تهماسب به تدریج به سرکشی قزلباشان پایان داد و ازبکان را نیز در درگیری‌های مختلف

شکست داد و آنان را از خراسان عقب راند.

ج: در رابطه با دشمن اصلی یعنی عثمانیها با در پیش گرفتن سیاست زمین سوخته به تهاجم آنان

پایان داد و توانست حکومت صفویه را تثبیت و تحکیم بخشد.

چهارم عصر اقتدار و شکوفائی (۹۹۶ - ۱۰۳۸ هـ - ق)

«اوضاع ایران تا ابتدای سلطنت شاه عباس اول»

۴-۱: پس از مرگ شاه تهماسب در مدت کوتاه سلطنت شاه اسماعیل دوم و برادرش سلطان محمد

خدابنده دوباره حکومت صفوی و کشور دچار هرج و مرج گردید.

۴-۲: در آغاز سلطنت شاه عباس اول مشکلات سر راه به شرح زیر بود:

الف: از یک سو قزلباش‌ها دوباره به جان هم افتادند و شاه جوان را با مشکلات امنیتی مواجه کردند.

ب: از سوئی دیگر همان دشمنان شرقی (ازبکان) و غربی (عثمانیها) به اشغال مناطق وسیعی در خاک

ایران اقدام کردند.

«اقدامات شاه عباس برای نجات کشور از مسائل و مشکلات داخلی و خارجی»

این اقدامات فهرست وار از این قرارند:

الف: ایجاد ثبات سیاسی و برقراری نظم و امنیت در داخل کشور

ب: نوسازی تشکیلات و تجهیزات سپاه

ج: توسعه اقتصادی - اجتماعی و فرهنگی

د: انتقال پایتخت از قزوین به اصفهان

هـ: بیرون راندن نیروهای بیگانه از خاک ایران

«توضیحات مختصر در رابطه اقدامات شاه عباس»

در بند الف: ضمن سرکوب امرای سرکش از قدرت آنها کاست

در بند (ب): ۱-ب: شاه عباس ضمن کاهش قدرت سیاسی و نظامی قزلباشان در کنار آن اقدام به

ایجاد سپاهی دائمی و حرفه‌ای و کاملاً وفادار به خود کرد.

۲-ب: افراد این سپاه از میان جوانان گرجی - ارمنی و چرکسی تازه مسلمان برگزیده شدند.

۳-ب: دسته‌های تفنگچی و توپخانه نیز به سپاه جدید افزوده شد. فرماندهان این سپاه از میان جنگ

آوران به درجات بالای فرماندهی رسیدند.

در بند (ج) ۱-ج: او به منظور بهبود اوضاع و رفاه عمومی به اقداماتی از قبیل ایجاد کارگاههای

بافندگی - جاده سازی - ساختن مساجد و پلها - کاروانسراها و مدرسه و قنوات دست زد.

۲-ج: او با گسترش مناسبات اقتصادی با کشورهای اروپائی به توسعه تجارت خارجی توجه ویژه داشت.

بند «د» ۱-د: شاه عباس به لحاظ سیاسی و نظامی پایتخت را از قزوین به اصفهان انتقال داد و به

زیبائی هرچه بیشتر آن شهر همت گمارد.

۲-د: او با کوچاندن آرامنه و مستقر کردن آنان به اصفهان از دانش و تجارب فنی و اقتصادی و تجاری

آنان بهره برد.

بند «ه»: نیروهای بیگانه عبارت بودند از ازبکان در شرق، عثمانیها در غرب و پرتغالیها در خلیج

فارس.

نکته: شاه عباس به این نتیجه رسیده بود که در درگیری هم زمان با بیگانگان احتمال موفقیت را

کاهش میدهد لذا درگیریها را از ضعیفتر و ضعیف و نهایتاً قوی به سرانجام رساند.

۱-ه: در رابطه جنگ با ازبکان ابتدا با عثمانیها صلح کرد سپس به خراسان لشکر کشید و ازبکان را

به عقب نشینی واداشت.

۲-ه: او سپس برق آسا به آذربایجان حمله برد و نیروهای عثمانی را شکست داد و اراضی اشغال شده

توسط عثمانی را آزاد کرد.

۳-ه: در آن زمان ایران فاقد نیروی دریائی بود. با کمک کشتیهای انگلیسی سواحل و جزایر خلیج

فارس را پس از یک قرن از پرتغالیها پس گرفت.

(جانشینان شاه عباس عبارت بودند از (شاه صفی - شاه عباس دوم - شاه سلیمان و شاه سلطان

حسین)

۱-۵: شاه صفی از سلامت عقل بهره کافی نداشت و سردار با کفایتی امام قلی خان حاکم فارس را به

قتل رساند و قندهار به ست گورکانیان هند افتاد.

۲-۵: شاه عباس دوم گرچه شجاعتی بیش از پدر خود داشت و قندهار را پس گرفت اما نتوانست

ضعف و انحطاط صفویان را متوقف کند.

۳-۵: شاه سلیمان با امور و اصول کشور داری بیگانه بود. اعضای حرمسرای او بودند که در اداره امور

حکومت دخالت می کردند لذا زوال و انحطاط شدت بیشتری گرفت.

۴-۵: شاه سلطان حسین: در زمان او نیز حکومت صفوی به نهایت ضعف و انحطاط رسید. در زمان

همین پادشاه بود که حکومت با بی نظمی و اخلال مواجه شد. کشاورزی - صنعت و تجارت دچار رکود شد.

در چنین شرایطی بود که افغانه سر به شورش برداشتند.

نکته: شورشیان قندهای با آگاهی از وضعیت آشفته به سوی اصفهان حرکت کردند و با تسخیر آن

شهر به حکومت صفویان پایان دادند.

ششم:

«اوضاع اقتصادی»

امور مالیاتی

۱-۱: دولت برای ادراه امور از کشاورزان و دامداران تحت عنوان «چوپانبیگی مالیات دریافت می کرد»

۱-۲: گروه‌های مختلف اصناف - پیشه‌وران و صنعتگران - تجار و بازاریان در قبال حفظ امنیت مالیات

دریافت می‌کرد.

امور تجارت داخلی و بازار

۱-۲: بازارهای عصر صفوی از زنده‌ترین و زیباترین بازارهای جهان بود. هر صنفی در راسته خود به

فعالیت تجاری می‌پرداختند. مثل (راسته زرگرها - تفنگ سازان - آهنگران و ...)

تجارت خارجی و بین‌المللی

۱-۳: در این دوره ایران یکی از کانون‌های تجارت در آسیا شد.

نکته: در معاملات و داد و ستد از سکه‌های گوناگونی بدین قرار استفاده می‌کردند. (عباسی ت

محمودی - شاهی - بیستی - سکه‌های مسی و غازبکه)

هفتم: «روابط خارجی»

نکته مهم: تاسیس دولت صفوی از منظر روابط خارجی نقطه عطفی در تاریخ ایران اسلامی به شمار

می‌رود. زیرا قبل از آن هرگز ایران شاهد چنین دیپلماسی فعالی از جهات بین‌المللی نبود.

اول: «روابط با همسایگان»

۱- عثمانی ۱-۱: سلاطین عثمانی در پی تسلط کامل بر جهان اسلام بودند. لذا با حکومت قدرتمند

صفوی به دشمنی و ستیز برخاستند.

۱-۲: به جز جنگ چالدران که از سلطان تسلیم شکست خوردند. دیگر سلاطین عثمانی نتوانستند در

جنگها پیروز شوند.

۱-۳: فرماندهان و فرمانروایان و نظامیان عثمانی گاه دست از جنگ می کشیدند و تقاضای صلح می-

کردند (نمونه‌هایی از زمان شاه تهماسب و شاه عباس موجود است)

۲- ازبکان: ۱-۲: ازبکان که در تعامل دائم با عثمانی قرار داشتند و تحریک می شدند در اغلب جنگها

به خصوص جنگهای مرو و خراسان شکست خوردند.

۳- گورکانیان هند: ۱-۳: در دوره صفویه روابط حسنه‌ای با دولت گورکانیان هند در زمینه‌های

فرهنگی - تجاری و سیاسی برقرار بود.

دوم «روابط خارجی» (روابط با اروپائیان)

دو نکته مهم: دو عامل مهم در روابط دولت صفوی با اروپائیان نقش به سزائی داشت.

اول: تهاجم گسترده ارتش عثمانی به خاک اروپا آنان را واداشت که در پی دوستی با دشمنان عثمانی

رابطه برقرار کنند.

دوم: در گسترش روابط ایران و اروپا در عصر صفوی انگیزه و اهداف آنان اقتصادی و تجاری بود.

اروپائیان مسیرهای دریائی جدیدی برای رسیدن به ایران و هند کشف کردند. به دنبال این اکتشافات بود که

اروپائیان فعالیت‌های استعماری را آغاز کردند. (کشورهای مهم اروپائی که با ایران عصر صفوی ارتباط

بیشتر داشتند عبارت بودند از پرتقال - انگلستان - فرانسه - هلند)

الف: پرتقال: پرتقالیهای نخستین اروپائیهایی بودند که از راههای دریائی جدید به اقیانوس هند و خلیج

فارس رسیدند.

ب: شاه عباس به انگلیس‌ها و فرانسوی‌ها و هلندیها اجازه داد که برای خود بنگاههای تجاری برقرار کنند. انگیزه این کار بیشتر جهت بهره برداری از دانش نظامی و فنی آنان و نیز توسعه تجارت خارجی بود. نمونه (در جنگ با پرتغالیها از نیروی دریائی انگلستان استفاده شد)

ج: در زمان شاه عباس عمده درآمد خزانه سلطنتی تجارت ابریشم بود. تجار اروپائی و کمپانی‌های هند شرقی از مشتریان اصلی ابریشم ایران بودند.

«فرهنگ و تمدن در عصر صفوی» (تعلیم و تربیت و مراکز آموزشی)

یکم: علوم و معارف:

۱-۱: در زمان تأسیس حکومت صفوی تعداد عالمان شیعه در ایران کم بود. لذا عده‌ای از علمای شیعی از جبل عامل لبنان - عراق - بحرین به ایران دعوت شدند.

۱-۲: با ورود این گروه از علماء شیعی معارف آن در ایران گسترش یافت.

۱-۳: برخی از شاهان صفوی شاعر و از حامیان جدی شعرا بودند و نظریه افول ادبیات در دوره صفوی قطعیت ندارد.

۱-۴: دوران صفوی که مقارن تحولات عظیم علمی در اروپا بود علوم تجربی و ریاضیات در ایران رو به افول گذاشت. اما برخی از متون کهن پزشکی چون قانون ابن سینا و برخی متون ریاضی و نجوم در مدارس تدریس می‌شد.

دوم: مراکز علمی و آموزشی

۱-۲: مدرسه در عصر صفوی برای آموزش دینی بود که بیشتر توسط ثروتمندان خیر ساخته می‌شد و

برای مخارج آن موقوفاتی در نظر گرفته می‌شد.

۲-۲: از وقف نامه‌هایی که به دست آمده است نشان می‌دهد که زنان ثروتمند بخشی از ثروت خود را

وقت اداره مدارس اصفهان می‌کردند و از مدارس معروف می‌توان به مدرسه چهار باغ مشهور به مدرسه

مادرشاه و مدرسه شیخ لطف الله را نام برد.

سوم: «علماء و دانشمندان»

نکته: در عصر صفوی در علوم چون (فقه - کلام - تفسیر و فلسفه) علمای بزرگی پا به عرصه نهادند.

۱-۳: محمد تقی مجلسی فقیه و محدث و فرزند دانشمندش محمد باقر مجلسی صاحب «بحار الانوار»

از بزرگان عصر خویش بودند.

۲-۳: در حوزه فلسفه و عرفان میرداماد بنیانگذار «مکتب فلسفی اصفهان» و محمد حسین عاملی

«شیخ بهائی» از برجسته ترین علمای عصر خویش بودند.

۳-۳: شاخص ترین چهره فلسفی عصر صفوی صدرالدین محمد بن قوام شیرازی معروف به صدر

المتألهین ملاصدرا بود. ملاصدرا چهار جریان فکری بزرگ اسلامی یعنی فلسفه مشاء - اشراق - کلام و عرفان

را در هم آمیخت و نظام فلسفی نوینی به وجود آورد. او مؤسس مکتب «حکمت متعالیه» است.

چهارم: «معماری عصر صفوی»

۴-۱: معماری ایرانی در عصر صفوی از تجارب معماری فاخر عصر تیموری بهره برد و به ویژه در زمان

شاه عباس شکوفا شد.

نکته: از مهمترین آثار معماری عصر صفوی نمونه‌های فاخری بر جای مانده است. عبارتند از: (میدان

نقش جهان اصفهان - مسجد جامع عباسی (مسجد امام) و مسجد شیخ لطف الله و کاخ عالی قاپو.

الف: میدان نقش جهان یکی از زیباترین و مهمترین مجموعه‌های تاریخی ایران و جهان و نماد

معماری عصر صفوی است. کاخ عالی قاپو به عنوان نماد قدرت سیاسی بر این میدان اشراف دارد.

ب: مسجد جامع عباسی که در زمان شاه عباس ساخته شده است به عنوان بخشی از مجموعه میدان

نقش جهان طراحی و ساخته شده است. از ویژگیهای آن رنگ و نقش‌های کاشی‌ها و طراحی بی نظیر این بنا

را به یکی از مجموعه‌های عالی عصر صفوی بدل کرده است.

ج: در ضلع دیگر این میدان مسجد شیخ لطف الله است که از نظر فن معماری و زیبایی شناسی از آثار

بی نظیر معماری عصر صفوی است.

نکته: مسجد شیخ لطف الله از لحاظ وسعت و ابعاد کوچکتر از مسجد جامع عباسی است اما از نظر فن

معماری و زیبایی شاخص تر است. یکی دیگر از ویژگیهای هر دو مسجد کاشی کاری‌های هنرمندانه آن است

که شگفتی هر بیننده‌ای را بر می‌انگیزد.

«نگار گری و خوش نویسی»

پنجم:

۵-۱: شاه اسماعیل صفوی کمال الدین بهزاد را که یکی از نوابغ هنر نقاشی بود با خود به تبریز آورد و

او را به ریاست کتابخانه دربار منصوب کرد.

۲-۵: بهزاد شاگردانش را در آمیختن «مکتب هرات» با عناصر جدید مکتب «تبریز» را پایه گذاری

کرد.

نکته بسیار مهم الف: یکی از شاهکارهای این عصر کتابت و تصویرگری شاهنامه بود که زمان شاه

تهماسب به پایان رسید که به «شاهنامه شاه تهماسبی» معروف است.

ب: این شاهنامه ۲۵۰ نقاشی مینیاتور دارد که به وسیله این هنرمندان (سلطان محمد تبریزی و جلال

الدین میرک) به تصویر کشیده شده‌اند و از نظر خوش نویسی یکی دیگر از آثار فاخر عصر صفوی به شمار

می‌رود.

ششم: «بافندگی»

۱-۶: صفویان هنر اصیل فرش بافی ایران را از حالت روستائی و عشایری خارج کردند و به صورت یک

صنعت ملی در آوردند.

۲-۶: دوره صفوی را عصر طلائی پارچه بافی ایرانی شمرده‌اند. نمونه‌هایی از این پارچه شامل ابریشم و

مخمل بافی - زری بافی - ترمه و قلم کاری است.

۳-۶: شهرهای مهم پارچه بافی کاشان - اصفهان - هرات - مشهد - یزد و کرمان و ... را می‌توان نام

برد.

نکته مهم: فرش اردبیل که به سفارش شاه تهماسب برای مقبره شیخ صفی توسط هنرمندان کاشانی

بافته شده است یکی از شاهکارهای هنری جهان به شمار می‌رود.

سوالات درس پنجم

۱. در دوران مغولان و تیموریان تصوف و تشیع در پیوند باهم گسترش یافتند. در مورد هر کدام کوتاه

و واضح بنویسید.

۲. مهم‌ترین اقدام شاه اسماعیل صفوی چه بود و چه پیامدهایی داشت؟

۳. شاه‌تیماسب صفوی چگونه توانست حکومت صفوی را تثبیت و تحکیم بخشد؟

۴. به کدام دلایل در آغاز پادشاهی شاه‌عباس اول اوضاع داخلی و خارجی ایران به شدت نابسامان بود؟

۵. شاه‌عباس اول برای تقویت قدرت سیاسی و نظامی و کاهش سرکشی‌های قزلباش‌ها چه کرد؟

۶. شاه‌عباس پس از پایان دادن سرکشی‌های قزلباش با دشمن شرقی (ازبک‌ها) و غربی (عثمانی‌ها)

چگونه برخورد کرد؟

۷. بیرون راندن پرتغالی‌ها از خلیج فارس چگونه صورت گرفت؟

۸. عواملی که نقش به‌سزایی در توسعه روابط صفویان با اروپاییان داشت را نام ببرید.

۹. شاه‌عباس با چه انگیزه‌ای به دولت‌های اروپایی اجازه تجارت در خلیج فارس داد؟ در ضمن یکی از

منابع عمده درآمد خزانه سلطنتی را در دوره شاه‌عباس بنویسید.

۱۰. نقش زنان در عصر صفوی از تأسیس مراکز آموزشی چگونه بود؟ دو مدرسه معروف عصر صفوی را

نام ببرید.

۱۱. دو نفر از فقهای بزرگ عصر صفوی را نام ببرید و مهم‌ترین اثر حدیثی فاخر آن دوره را نام ببرید.

۱۲. درباره شاخص‌ترین چهره فلسفی دوره صفوی کوتاه بنویسید.

۱۳. دو نمونه از مساجد عصر صفوی و شیوه معماری و تفاوت‌های آن دو را ذکر کنید.

۱۴. در رابطه با کمال‌الدین بهزاد و مکتب تبریز شرحی کوتاه بنویسید.

«پاسخ سوالات مطروحه در س پنجم»

(س ۱) ۱-۱: در دوره مغولان و تیموریان فعالیت طریقت‌های صوفیانه در ایران به طور چشمگیری

افزایش یافت. گرایش مردم به مشایخ و رهبران طریقت‌های صوفیانه بیشتر شد.

۱-۲: مذهب شیعه با آغاز ورود اسلام به سرزمین ما راه یافته بود. پس از سقوط خلافت عباسی به طور

عمومی گسترش یافت. به گونه‌ای که در سده‌های هشتم و نهم هـ-ق شیعیان در مناطقی از ایران به حکومت

رسیدند. (در این زمینه به خلاصه درس ۴ دوره مسلمانی مغولان مراجعه کنید.

(س ۲) ۲-۱: رسمی کردن مذهب شیعه دوازده امامی (امامیه) پیامدها

الف: نخست اینکه بسیاری از شیعیان در خدمت دولت صفوی قرار گرفتند و در سایه این دولت

متشکل - منسجم و متحد شدند.

ب: این اقدام سبب تمایز آشکار ایران از همسایگان مسلمان خود به ویژه امپراتوری عثمانی در غرب و

ازبکان و گورکانیان در شرق شد.

(س ۳) ۳-۱: الف: به سرکشی قزلباش‌ها خاتمه داد ب: ازبکان را شکست داد و از خراسان

عقب راند

ج: با اتخاذ تدابیر مناسب تهاجمات ارتش عثمانی را به خاک ایران قطع کرد.

(س ۴) ۴-۱: الف: از یک سو قزلباش به جان هم افتادند و شاه را بازیچه اهداف و اغراض طایفه

و ایل خود قرار دادند.

ب: از سوئی دیگر ارتش عثمانی مناطق وسیعی از خاک ایران را اشغال کرده بود. در شرق نیز ولایت خراسان هدف تهاجم و تخریب شدید ازبکان قرار گرفت.

(س ۵) ۵-۱: اقدام به ایجاد سپاهی دائمی و حرفه‌ای کرد که کاملاً مطیع و وفادار به شخص او

بودند.

۵-۲: بیشتر افراد این سپاه از میان جوانان گرجی-ارمنی و چرکی تازه مسلمان برگزیده شدند.

(س ۶) چون درگیری هم زمان با ازبکان و ارتش قدرتمند عثمانی احتمال موفقیت را کاهش می‌داد.

۶-۱: ابتدا با عثمانی صلح کرد. به خراسان لشکر کشید و با وارد آوردن ضربه‌ای سنگین بر ازبکان آنان

را عقب راند.

۶-۲: سپس برق آسا سپاه صفوی را به آذربایجان برد و با حمله‌ای غافلگیرانه نیروی عثمانی را شکست

داد و مناطق اشغالی غرب ایران را آزاد کرد و علاوه بر آن عراق و عتبات عالیات را به قلمرو دولت صفوی

افزود.

(س ۷) ۷-۱: ایران در آن زمان فاقد نیروی دریائی بود.

۷-۲: سپاه صفوی با کمک کشتی‌های انگلیسی توانست سواحل و جزایر ایرانی را که بیش از یک قرن

در اشغال پرتغالیها بود آزاد کند.

(س ۸) ۸-۱: تهاجم ارتش عثمانی به اروپا، کشورهای اروپائی را بر آن داشت که در پی دوستی

با رقیبان و دشمنان امپراتوری عثمانی برآیند.

۸-۲: انگیزه و اهداف اقتصادی و تجاری بود.

(س ۹) ۹-۱: شاه عباس با انگیزه بهره برداری از دانش نظامی و فنی اروپائیان و نیز به منظور

توسعه تجارت خارجی کوشید تا مناسبات دوستانه‌ای با کشورهای اروپائی برقرار کند.

۹-۲: تجارت ابریشم بود که توسط تجار ارمنی انجام می‌شد. تجار اروپائی و کمپانی‌های مختلف هند

شرقی بیشترین مشتری اصلی ابریشم ایران بودند.

(س ۱۰) ۱۰-۱: پاره‌ای از وقف نامه‌های عصر صفوی نشان می‌دهد که زنان ثروتمند بخش زیادی از

ثروت خود را وقف اداره مدرسه‌های اصفهان کردند.

۱۰-۲: مدرسه چهار باغ مشهور به مدرسه مادرشاه و مدرسه شیخ لطف الله.

(س ۱۱) ۱۱-۱: محمد تقی مجلسی فقیه و محدث و مؤلف کتابهای مهمی دز حدیث و فقه و فرزند

دانشمندش محمد باقر مجلسی صاحب دایره المعارف بزرگ حدیثی به نام «بحار الانوار»

(س ۱۲) ۱۲-۱: صد الدین محمد بن قوام شیرازی معروف به صدر المتألهین (ملاصدرا) بود. او

شاگرد شیخ بهائی و میرداماد بود او مؤسس مکتب فلسفی (حکمت متعالیه) است.

۱۲-۳: ملاصدرا میراث گرانددر چهار جریان فکری بزرگ اسلامی یعنی فلسفه «مشاء - اشراق - کلام و

عرفان» را به هم در آمیخت و نظام فلسفی نوینی را به وجود آورد.

(س ۱۳) ۱۳-۱: مسجد جامع عباسی (مسجد امام) که یکی از زیباترین و مهمترین مساجدی است

که در عصر شاه عباس به عنوان بخشی از میدان نقش جهان طراحی و ساخته شده است.

۱۳-۲: ویژگی این مسجد هماهنگی در رنگ‌ها - نقش‌های کاشی‌ها - طراحی و معماری بی نظیر. این

مسجد را یکی از مجموعه‌های عالی عصر صفوی بدل کرده است.

۱۳-۳: مسجد شیخ لطف الله از لحاظ وسعت و ابعاد کوچکتر از مسجد جامع عباسی است. اما از نظر

فن معماری و زیبا شناسی از آثار بی نظیر معماری ایران به شمار می‌رود.

۱۳-۴: ویژگی شاخص هر دو مسجد کاشی‌های هنرمندانه‌ای است که تحسین و شگفتی هر بیننده‌ای

را بر می‌انگیزد.

(س ۱۴) ۱-۱۴: شاه اسماعیل با فتح هرات کمال الدین بهزاد یکی از نوابغ هنر نقاشی دربار

تیموری را با خود به تبریز آورد.

۱۴-۲: کمال الدین بهزاد به ریاست کتابخانه دربار تبریز منصوب شد. در این کتابخانه کارگاهی وجود

داشت که کتابهای بسیار زیبایی در آنجا تهیه می‌شد.

۱۴-۳: بهزاد و شاگردانش با خلق آثاری بی نظیر و ترکیب مکتب هرات با عناصر جدیدی به نام

«مکتب تبریز» پایه گذاری شد.

درس ششم

«ایران و جهان در آستانه دوره معاصر»

یکم:

«ایران از نادر شاه افشار تا آقا محمد خان قاجار»

۱-۱: سقوط اصفهان موجب آشفتگی و آشوب‌های داخلی شد.

۱-۲: افغانه به دلیل ناتوانی و ناآشنائی به اصول کشور داری نتوانستند حکومت مقتدری تشکیل دهند.

۱-۳: روسیه و عثمانی از فرصت بدست آمده استفاده کرده بخش‌هایی از شمال و غرب ایران را اشغال

کردند.

دوم:

تأسیس حکومت افشاریه

یادآوری: ایل افشار یکی از ایلات هفت گانه‌ای بود که در تأسیس حکومت صفویه نقش ایفا کرد. در

زمان صفویان ایل افشار برای محافظت مرزهای خراسان و مقابله با ازبکان به نواحی خراسان کوچانده شدند.

«نادر سرداری در رکاب شاهزاده صفوی»

۲-۱: مشکلات بر سر راه آخرین بازمانده صفوی (تهماسب دوم) و تشکیل دولت افشاریه عبارت

بودند از آشوب‌های خراسان - افغان‌ها در مرکز، روسیه در شمال و عثمانی در غرب کشور.

۲-۲: الف: خاتمه دادن به شورش‌های خراسان توسط نادر و فتح علی خان قاجار.

ب: با قتل فتح علی خان قاجار نادر به فرماندهی سپاه رسید و افغان‌ها را طی چندین جنگ شکست

داد.

ج: نادر در طی چندین جنگ بر ارتش قدرتمند عثمانی پیروز شد.

د: روس‌ها که توان نظامی نادر را دریافته بودند نیروهای خود را از شمال ایران خارج کردند.

سوم «نادر شاه افشار» تشکیل شورای دشت مغان

۱-۳: پیروزی‌های سریع نادر زمینه سلطنت او را فراهم کرد. ابتدا تهماسب دوم را خلع کرد و با

تشکیل شورای دشت مغان شرایط خود را برای قبول سلطنت مطرح کرد.

۲-۳: عمده شرایط نادر به قرار زیر است.

الف: موروثی شدن سلطنت در خاندان او

ب: بزرگان و رؤسای صفوی صوفی از بازماندگان صفویه حمایت نکنند

ج: حل اختلاف مذهبی با دولت عثمانی

۳-۳: با موافقت شورای دشت مغان نادر به سلطنت رسید. (۱۱۴۸) او با تلاش‌های بسیار سعی در رفع

مشکلات به ویژه اختلاف مذهبی داشت. اما کارشکنی‌های دولت عثمانی مانع به ثمر رسیدن اقدامات او شد.

۴-۳: نادر با توطئه نزدیکان و سردارانش کشته شد (۱۱۶۰). او در ابتدای کار توانست موجودیت ایران

را که در معرض خطر جدی قرار داشت نجات دهد.

نکته: علل و عوامل ناکامی نادر فهرست وار عبارت بودند از، اشتغال دائمی او در جنگ‌های داخلی و

خارجی، اخذ مالیات‌های سنگین برای تأمین هزینه‌های جنگ، از همه مهمتر بدگمانی نادر به نزدیکان و

بزرگان کشور.

چهارم

«افشاریان پس از نادر»

مدعیان جانشینی نادر عبارت بودند از:

الف: افرادی از خاندان نادر سرداران و رؤسای طوایف

ب: بازماندگان خاندان صفوی

ج: از همه مهمتر خاندان نادری (برادر زادگان نادر) عادل شاه و ابراهیم شاه که مدت بسیار کوتاهی

حکومت کردند.

د: آخرین بازمانده نادر نوه او شاهرخ بود که توسط آقا محمد خان قاجار از میان برداشته و حکومت

افشاریه منقرض شد.

پنجم:

«به قدرت رسیدن زندیان»

۱-۵: پس از قتل نادر اتحادیه‌ای از سران لر به نام‌های کریم خان - علی مردان خان - و ابوالفتح خان

بختیاری تشکیل شد. آنان در ابتدای کار محمد حسن خان قاجار رئیس ایل قاجار را شکست دادند.

۲-۵: اتحادیه مذکور چندان دوام نیاورد. کریم خان متحدان بختیاری خود را کنار زد و سلسله زندیه

را در شیراز تأسیس کرد.

۳-۵: کریم خان با کنار گذاشتن کشورگشائی زمینه آرامش و رفاه و شکوفائی دینی - علمی و فرهنگی

را فراهم کرد.

۴-۵: او عنوان شاه را انتخاب نکرد و خود را وکیل مردم (وکیل الرعایا) خواند. ساده زیستی او - رفتار

مناسب با اقلیت‌های دینی و مذهبی نام نیکی از خود به جا گذاشت.

ششم:

«ایران پس از کریم خان»

۱-۶: با مرگ کریم خان دوباره آشوب ایران را فرا گرفت و مدعیان با هم رقابت می کردند که در کمتر

از ۱۵ سال هفت تن از خاندان زندیه به قدرت رسیدند.

۲-۶: نتایج کشمکشها فروپاشی سیاسی - اقتصادی و آسیب نظامی و اداری کشور را به همراه داشت.

۳-۶: آخرین فرمانروای زند لطف علی خان با وجود شجاعت و لیاقت نتوانست سلسله زندیه را حفظ

کند.

۴-۶: علل شکست لطف علی خان در برابر آقا محمد خان قاجار که به انقراض سلسله زندیه انجامید

غرور - اشتباهات نظامی - روی گردانی بزرگانی چون حاج ابراهیم کلانتر بود.

هفتم «روابط خارجی ایران در عصر افشاریه و زندیه»

۱-۷: مناسبات سیاسی و اقتصادی به علل درگیریهای داخلی و بی ثباتی سیاسی کاهش چشم

گیری داشت.

۲-۷: با وجود مخالفت دولت عثمانی در حل اختلافات مذهبی سرانجام میان دو کشور مسلمان

معاهده صلح برقرار شد و سپاهیان ایران تا اواخر دوره کریم خانی در بصره حضور داشتند.

۳-۷: در دوره افشاریه نظر به اینکه نادر علاقه خاصی به ایجاد نیروی دریائی داشت ارتباط با انگلیسی-

ها گسترش داشت. منظور نادر از ایجاد نیروی دریائی برقراری امنیت خلیج فارس و رشد تجارت بود.

در دوره کریم خانی فرانسویها و انگلیسیها در گرفتن امتیازات در خلیج فارس به توافق نرسیدند.

نکته بسیار مهم: در زمان نادر شاه نظر به توجه او به ایجاد نیروی دریائی «جان‌التون» انگلیسی را

استخدام کرد و در صدد بود از دانش آنان در تأسیس نیروی دریائی در دریای مازندران و خلیج فارس استفاده کند.

هشتم: «نظام اداری و سیاسی در عصر افشاریه و زندیه»

۸-۱: سازمان اداری و دیوانی به علت تفکر نظامیگری و کوتاه بودن دوران سلسله‌های مذکور اعتبار و قوت سابق را نداشت.

۸-۲: توجه نادر به امور نظامی و بی توجهی او به نظام اداری تا به جائی رسید که او شهری را به عنوان پایتخت انتخاب نکرد. در بعضی از منابع از مشهد و کلات نام برده‌اند.

نکته: اجمالاً شیوه اداره ایالات و ولایات مانند دوره صفوی بود. صاحب منصبان با همان عناوین دوره صفوی مراکز را اداره می‌کردند.

نهم: «اقتصاد - تجارت و کشاورزی در دوره افشاریه و زندیه»

۹-۱: به علل درگیری‌ها و آشوب‌های داخلی در دوره افشاریه و اشغال بخش‌هایی در غرب توسط عثمانیها و شمال توسط روس‌ها کشاورزی و تجارت دچار رکود شد.

۹-۲: تداوم جنگ‌های داخلی و خارجی در دوره نادر و نیاز به نیروی رزمنده به کاهش شدید نیروی انسانی در بخش کشاورزی انجامید.

۹-۳: وضع مالیات‌های سنگین برای تأمین هزینه‌های نظامی منجر به نابسامانی اقتصادی گردید.

۹-۴: در زمان کریم خانی اقداماتی در زمینه بهبود وضع کشاورزی صورت گرفت و شهرهای شیراز و

بوشهر مراکز مهم جارت داخلی و خارجی شدند.

۹-۵: عوامل رونق کشاورزی در دوره کریم خانی عبارت بودند از آرامش و ثبات نسبی - کاهش

مالیات ها - دربار کم خرج و کم تجمل کریم خانی

دهم

«علم - ادبیات و آموزش در دوره افشاریه و زندیه»

۱۰-۱: در این دوره علم و آموزش رونق دوره صفویه را نداشت. عده زیادی از علماء پس از شورش

افغانه به عتبات عالیات مهاجرت کردند.

۱۰-۲: شعر و ادب فارسی در دوره زندیه تحوّل چشم گیری داشت. تا آنجا که محققان از آن به

«نهضت بازگشت ادبی» یا «سبک اصفهانی» یاد کردند.

۱۰-۳: چهره‌های برجسته ادبی این سبک ادبی به شیوه شعرائی چون (فرخی - عنصری - سعدی و

حافظ) شعر می‌سرودند

یازدهم:

«هنر و معماری در عصر افشاریه و زندیه»

۱۱-۱: در زمان حکومت نادر شاه و کریم خان در شیراز اقدامات قابل توجه‌ای صورت گرفت. به ویژه

پس از فتح هند توسط نادر و ورود هنرمندان و صنعتگران هندی تلفیق هنر ایرانی و هندی صورت گرفت.

۱۱-۲: شهر اصفهان در دوره نادر بازسازی شد. مدارا و احترام کریم خان نسبت به هنرمندان و علما

موجب رونق هنر و معماری شد.

۱۱-۳: در دوره کریم خانی ساخت مجموعه مسجد - بازار - حمام و کیل و ارگ کریم خانی و بازسازی

آرامگاه حافظ و سعدی و باغ دلگشا گوشه‌ای از اقدامات او در شیراز است.

۱۱-۴: در نقاشی و نگارگری به ویژه در عصر کریم خانی تحولی بزرگ به وجود آمد و مکتب نقاشی

شیراز که در دوره مغولان شکل گرفته بود به اوج رسید.

۱۱-۵: از نقاشان برجسته آن زمان می‌توان از «محمد صادق - اشرف و میرزا بابا» نام برد.

«جهان در آستانه دوران معاصر» (حکومت‌های مسلمانان در گرداب مشکلات)

مقدمه از قرن ۱۷ تا ۱۹ م در دو سوی جهان وضعیت دوگانه و متضاد داشتند.

الف: در شرق: سه حکومت مسلمان یعنی ایران - عثمانی و گورکانیان هند دوران ضعف خود را طی

می‌کردند.

ب: در غرب: امپراتوری‌ها و دولت‌های فرانسه - روسیه و انگلیس در مسیر شکوفائی قرار داشتند.

یکم: عثمانی مرد بیمار اروپا «دلایل ضعف امپراتوری عثمانی»

۱-۱: گستردگی قلمرو - تنوع اقوام و ادیان و مذاهب - برخوردهای نادرست عثمانی با اقلیت‌های

مذهبی و قومی - دخالت زنان حرمسرا در امور کشوری - فساد سپاه.

۱-۲: با چنین وضعیتی که امپراتوری عثمانی داشت دول اروپائی روسیه - انگلیس - فرانسه و اتریش

به بهانه دفاع از حقوق اقلیت‌ها در امور داخلی امپراتوری عثمانی دخالت می‌کردند.

نکته: ضعف و افول دولت عثمانی اروپای در مسیر قدرت و شکوفائی را در پیشبرد هرچه بیشتر

سیاست‌های استعماری غرب را به شرق زمین سوق داد.

دوم:

«گورکانیان هند اسیر استعمار غربی»

یاد آوری: حکومت گورکانیان یا مغولان کبیر را محمد بایر نواده امیر تیمور گورکانی بنا نهاد. او بر

بخش بزرگی از هندوستان حکومت کرد و دولت او نقش مهمی در گسترش اسلام و زبان فارسی در

هندوستان داشت.

۲-۱: در قرن ۱۸ دولت گورکانی هند رو به ضعف نهاد. اسباب و عوامل آن (اختلاف و دشمنی میان

هندوها و مسلمانان - سوء مدیریت - ضعف پادشاهان - دسته بندی و توطئه درباریان و ورود استعمارگران به سرزمین هند بود.

۲-۲: نخستین استعمارگران هند پرتغالیها و اسپانیاییها بودند و سپس دولت‌های فرانسه - هلند و

انگلیسی‌ها وارد هند شدند.

۲-۳: استعمارگران با تاسیس کمپانی هند شرقی ضمن فعالیت‌های استعماری با دامن زدن به اختلافات

قومی و مذهبی بخش‌هایی از این سرزمین را تصرف کردند.

۲-۴: انگلیسی‌ها در رقابت‌های استعماری و جنگ‌هایی که برای سلطه بیشتر بین رقیبان بر سر هند در

می‌گرفت پیروز شدند و به غارت سرزمین ثروتمند هند پرداختند.

۲-۵: دولت انگلیس برای حفظ سلطه خویش بر هندوستان ضمن مداخله در امور کشورهای همسایه

هند نیز مداخله می‌کردند. نمونه آن در افغانستان که متعلق به ایران بود.

«اروپا و آمریکا انقلاب و استعمار»

نکته: کشورهای اروپائی پس از رنسانس شاهد انقلاب‌های سیاسی بزرگی بودند که به تغییرات سیاسی

و اجتماعی عمیقی منجر شد.

یکم «انگلستان انقلابی آرام برای نظام مشروطه»

۱-۱: اگرچه در انگلستان در قرن ۱۳ - م مجلس - پارلمان) به وجود آمد اما این نهاد قدرت چندانی

نداشت. اختلاف مجلس و شاه تداوم داشت.

۱-۲: این اختلافات بالاخره منجر به جنگ بین پارلمان به رهبری «الیور کرامول» و چارلز اول

(پادشاه) گردید که به پیروزی مجلس انجامید.

۱-۳: به دنبال این پیروزی کرامول نظام پادشاهی را برانداخت و خود رئیس جمهور شد. پس از مرگ

او نظام جمهوری نیز برچیده شد و نظام سلطنتی احیاء گردید.

نکته بسیار مهم: بی توجهی پادشاهان نسبت به پارلمان منجر به «انقلاب با شکوه» شد (۱۶۸۸ - م).

بزرگترین دستاورد انقلاب با شکوه این بود که منشاء الهی سلطنت نفی گردید و مجلس منشاء قدرت و

تعیین کننده اختیارات شاه شد.

۱-۴: پس از این مسائل انگلستان بیشترین توجه خود را به گسترش مستعمرات معطوف کرد. به ویژه

در دوران سلطنت طولانی ملکه ویکتوریا به قدرت اول جهان تبدیل گردید.

دوم: «ایالات متحده آمریکا در راه استقلال»

۱-۲: ایالات متحده آمریکا تا قرن ۱۸ مستعمره انگلیس بود. جمعیت این کشور را مهاجرینی تشکیل

میدادند که به دلایل مذهبی و سیاسی به آنجا مهاجرت کرده بودند.

۲-۲: وضع مالیات‌های سنگین و تحریک فرانسویان مردم این سرزمین به رهبری جرج واشینگتن در

جنگ‌های استقلال بر انگلیس پیروز شدند و او به عنوان اولین رئیس جمهور انتخاب گردید.

۳-۲: پس از استقلال این کشور با پیشروی در غرب کشور و کشتار بومیان سرخ پوست سرزمین‌های

وسعی را تصاحب کردند و سپس با بهره‌گیری از کار بردگان افریقائی اقتصاد خود را توسعه بخشید.

سوم «فرانسه برای آزادی و برابری»

نکته: در قرن ۱۸ فرانسه درگیر مسائل مالی به ورشکستگی اقتصادی و ضعف سیاسی و نظامی روبرو

شد. جامعه فرانسه در آن زمان از سه طبقه اجتماعی مشخص تشکیل شده بود.

الف: طبقه ممتاز شامل درباریان - اشراف - زمین داران و ... که از پرداخت مالیات معاف بودند.

ب: طبقه متوسط که اغلب تحصیل کرده با مشاغل مانند وکالت - طبابت - نویسندگی و ... این طبقه

به شدت ناراضی بودند.

ج: طبقه فقیر که اکثریت جمعیت فرانسه را تشکیل می‌داد. بار اصلی مالیات بر دوش آنان بود و لوئی

۱۶ را عامل سیه روزی خود می‌دانستند.

۱-۳: تأثیر عصر روشنگری اروپا در فرانسه با ظهور نویسندگان معروف به دایره المعارف با طرح مباحث

علمی شروع به انتقاد از وضع موجود می‌کردند.

۳-۲: مشهورترین منتقدان از برجسته‌ترین نویسندگان و نظریه پرداز بودند. سه تن به شرح زیر معرفی

می‌شوند.

الف: ولتر که از اطاعت انسان از عقل و مبارزه با خرافات سخن می‌گفت.

ب: مُنتسکیو از تفکیک قوای سیاسی و حقوق بشر دفاع می‌کرد.

ج: ژان ژاک روسو بر انتخابات تأکید داشت و تشکیل حکومت را حاصل قرارداد اجتماعی می‌دانست.

۳-۳: غفلت لوئی شانزدهم از احوال مردم از یک سو تجملات و ول خرجی‌های او و درباریان از سوئی

دیگر خشم مردم فرانسه را برانگیخت و در ۱۴ ژوئیه ۱۷۸۹-م با حمله به زندان باستیل انقلاب را آغاز کردند.

۳-۴: با اینکه لوئی شانزدهم و ماری آنتوانت موجب ترس و خشم دولتهای اروپائی شد و اغلب

کشورهای اروپائی با فرانسه وارد جنگ شدند.

۳-۵: طی همین جنگها بود که ناپلئون بناپارت با اجرای یک کودتا قدرت را در دست گرفت و به

امپراتوری فرانسه رسید. دوران حکومت ناپلئون با تحولات سیاسی و نظامی و اجتماعی زیادی در اروپا روبرو بود. در تمام این تحولات فرانسه نقش مؤثری داشت.

چهارم: «انقلاب صنعتی - دگرگونی جهان»

۴-۱: تا اواخر قرن ۱۸-م عامل اصلی تولید نیرو بازوی انسان بود و از دیگر نیروهای طبیعت مانند آب

و باد کمتر استفاده می‌کردند.

۴-۲: با انقلاب صنعتی نیروی محرکه آب و سپس بخار جای گزین نیروی انسانی شد.

۳-۴: این انقلاب از انگلستان شروع شد. ماشین بخار اختراع شد. نخستین تحوّل در صنعت نساجی

شروع و سپس در کشاورزی و حمل و نقل زمینی و دریائی اشاعه پیدا کرد.

نتیجه: تولیدات افزایش قابل توجهی یافت.

«ویژگی انقلاب صنعتی»

الف: انقلاب صنعتی موجب تغییر در مناسبات انسانی و اجتماعی به ویژه اقتصادی در اروپا و جهان

شد.

ب: انقلاب صنعتی و تولید زیاد نیاز به نیروی کار ارزان - مواد اولیه و بازار فروش محصولات داشت.

در اجرای همین ویژگیها بود که دو پدیده بسیار مهم اقتصادی و اجتماعی شکل گرفت و تغییرات

مهمی در روابط بین المللی به وجود آمده. آن دو پدیده عبارتند از:

۲- گسترش استعمار و غارت کشورهای آسیائی و افریقائی

۲- افزایش بهره گشی از کارگران در داخل اروپا

نکات بسیار مهم در رابطه با انقلاب صنعتی

گرچه انقلاب صنعتی موجب قدرت و رفاه اروپائیان گردید اما مشکلات زیادی را سبب گردید.

مشکلات به طور کلی عبارت بودند از گسترش بی رویه شهرها-رشد سریع جمعیت- ایجاد فاصله طبقاتی -

نارضایتی های اجتماعی و اقتصادی و مهمتر از همه آلودگی محیط زیست.

۱-۵: روسیه با به قدرت رسیدن پتر کبیر و اقدامات او متحول شد. عمده اقدامات او در زمینه‌های

سیاسی و نظامی فهرست وار به شرح زیر است:

الف: استخدام کارشناسان اروپائی

ب: تأسیس مدارس و دانشگاه‌های جدید

ج: تقویت ارتش به ویژه نیروی دریائی

۲-۵: پتر برای کسب منافع سیاسی و تجاری تلاش در اجرای دو برنامه مهم داشت. الف: گسترش

سرزمین روسیه ب: دستیابی به دریاهای آزاد بین المللی

۳-۵: در اجرای همین برنامه‌ها بود که روسیه را به درگیری در شرق اروپا- حواشی دریای بالتیک-

دریای سیاه و دریای خزر کرد. (مانند جنگ‌های روسیه و ایران) و جنگ‌های روسیه در دریای سیاه برای

رسیدن به آب‌های آزاد بین المللی.

سوالات درس ششم

۱. ایران در چه شرایطی بود که نادرشاه افشار برای نجات ایران پای به عرصه نهاد؟
۲. نادر در کجا بزرگان کشور را برای شورا دعوت کرد و برای پذیرش سلطنت چه شرایطی را مطرح کرد؟
۳. علل و عواملی را ذکر کنید که سبب عدم توفیق نادر در ایجاد امنیت و تثبیت حکومت گشت.
۴. در ناآرامی‌های پس از قتل نادرشاه، کریم‌خان چگونه به قدرت رسید؟
۵. کریم‌خان پس از تأسیس سلسله زندیه چه شیوه‌ای را برای اداره مملکت در پیش گرفت و نیز برخی از خصوصیات اخلاقی او را نام ببرید.
۶. روابط خارجی ایران را در دوره افشاریه و زندیه جداگانه و کوتاه بنویسید.
۷. تفاوت‌ها در شیوه نظام اداری عصر افشاریه و زندیه را در دو سطر بیان کنید.
۸. سیاست اقتصادی و تجاری و کشاورزی دوره‌های افشاریه و زندیه را در سه سطر مقایسه کنید.
۹. کریم‌خان زند علاقه زیادی به ساختن بناهای باشکوه داشت، او در این زمینه چه اقداماتی کرد؟
۱۰. چگونگی پیشرفت هنر نقاشی و نگارگری در عصر کریم‌خان را بنویسید.
۱۱. علل اصلی ضعف دولت عثمانی را در قرن ۱۸ میلادی نام ببرید.
۱۲. در شرایط ضعف دولت عثمانی دولت‌های اروپایی چه سیاستی را به‌منظور فروپاشی امپراتوری عثمانی اتخاذ کردند؟

۱۳. در زمانی که گورکانیان هند اسیر استعمار غربی بودند، دولت‌های اروپایی چگونه رقابتی باهم داشتند؟ در رابطه با سرزمین هند چه کردند؟
۱۴. در اواسط قرن ۱۷ اختلاف میان مجلس و پادشاه انگلیس به چه نتیجه‌ای رسید؟
۱۵. شرایط انگلستان در عصر ملکه ویکتوریا را توصیف کنید.
۱۶. سیر تشکیل کشور ایالات متحده آمریکا را کوتاه بنویسید و ایلات متحده آمریکا پس از استقلال چه سیاستی را دنبال کرد؟
۱۷. جامعه فرانسه در قرن ۱۸ دارای سه طبقه مشخص بود. آن‌ها را جداگانه و کوتاه توضیح دهید.
۱۸. سه نفر از فلاسفه و روشنفکران فرانسه را در قرن ۱۸ نام ببرید و نظرات اجتماعی هر کدام را جداگانه بنویسید.
۱۹. در انقلاب صنعتی دو پدیده اقتصادی و اجتماعی شکل گرفت. آن‌ها را نام برده و نتایج مختلف انقلاب صنعتی را نیز بنویسید.
۲۰. پترکبیر برای متحول کردن روسیه:
- الف) چه برنامه‌ها و اقداماتی انجام داد؟
- ب) جانشینان او در راستای تفکر او چه کردند؟

«پاسخ سوالات مطروحه در س ششم»

(س ۱) ۱-۱: به سقوط اصفهان و فروپاشی حکومت صفوی موجب آشوب و آشفتگی‌های داخلی

شد.

۱-۲: افغان‌ها به دلیل ناتوانی تسلط بر قلمرو صفوی و ناآشنائی به اصول کشورداری نتوانستند

حاکمیت مقتدری تشکیل دهند.

۱-۳: روسیه و عثمانی نیز از فرصت بدست آمده استفاده کردند. روسیه بخش‌هایی از شمال و عثمانی

از غرب میهن ما را اشغال کردند.

(س ۲) ۲-۱: دشت مغان

۲-۲: الف: مورثی سلطنت در خاندان او ب: حمایت نکردن بزرگان و رؤسای طوایف از خاندان

صفوی ج: حل اختلافات مذهبی با دولت عثمانی

(س ۳) ۳-۱: الف: اشتغال پیوسته او به جنگهای داخلی و خارجی ب: مالیاتهای اضافی که از

مردم برای تأمین هزینه‌های جنگ گرفته می‌شد. ج: بدگمانی وی به نزدیکان و بزرگان کشور و برخورد

خشن با آنان در سالهای پایانی حکومتش

(س ۴) ۴-۱: ابتدا با دو تن از سران بختیاری (علی مردان خان و ابوالفتح خان) اتحادیه سه گانه‌ای

برای اداره کشور تشکیل دادند.

۴-۲: کریم خان در گام بعدی متحدان بختیاری خود را کنار زد و سلسله زندیه را به پایتختی شیراز

تأسیس کرد.

(س ۵) ۵-۱: او با پرهیز از سیاست جنگ و کشورگشائی موجبات آرامش - رفاه و شکوفائی نسبی

علمی - فرهنگی قلمرو خود به ویژه خلیج فارس را فراهم آورد.

۵-۲: او از پذیرش عنوان سلطنت امتناع کرد. خود را وکیل مردم (وکیل الرعایا) خواند.

۵-۳: مدارا با دشمنان - هم دردی با مردم - ساده زیستی - رفتار مناسب با اقلیت‌های دینی و مذهبی.

(س ۶) ۶-۱: در دوره افشاریه با وجود مخالفت‌های دولت عثمانی با تلاش‌های نادر افشار برای حل

اختلافات مذهبی میان دو کشور صلح برقرار شد.

۶-۲: در دوره افشاریه نمایندگان برخی از کشورهای اروپائی به ایران آمدند. نادر برای انگلیسی‌ها

معافیت گمرکی در نظر گرفت.

۶-۳: آن معافیت‌ها برای آن بود که از دانش آنان در زمینه تأسیس نیروی دریائی در دریای مازندران و

خلیج فارس استفاده کند به همین منظور «جان‌التون» انگلیسی را استخدام کرد.

۶-۴: در دوره کریم خانی مهمترین اقدام جنگی او با عثمانی در بصره بود. بصره به تصرف ایران در آمد

و تا پایان عمر کریم خان حاکمیت ایران بر بصره برقرار بود.

۶-۵: در دوره کریم خان هیأت‌هائی از فرانسه و انگلیس برای گرفتن امتیاز و ایجاد مراکز تجاری به

ایران آمدند. چون با دولت کریم خانی به توافقی نرسیدند گشایشی در روابط با آنان صورت نگرفت.

(س ۷) ۷-۱: در دوره افشاریه بر اقتدار گرائی - استبداد مطلق شاه - تمرکز بر امور نظامی و ارتش او

به وزارت و دیوان سالاری توجی نداشت.

۷-۲: در دوره کریم خانی مدارا با دشمنان - هم دردی با مردم - رفتار مناسب با اقلیت‌های مذهبی

محدوده و قلمرو خود را اداره می‌کرد.

نکته: به طور کلی شیوه اداره ایالات و ولایات در دوره افشاریه و زندیه همانند دوره صفویه بود و با

عناوین دوره صفویه مراکز را اداره می‌کردند.

(س ۸) ۸-۱: در دوره افشاریه تداوم جنگهای داخلی و خارجی نیاز تشکیلات نظامی به نیروی

رزمنده به کاهش شدید نیروی انسانی در بخش کشاورزی انجامید.

۸-۲: مالیات‌های سنگینی که از مردم برای تأمین هزینه‌های نظامی گرفته می‌شد نابسامانی اوضاع

اقتصادی را تشدید کرد.

۱-۳: در دوره کریم خانی اقداماتی برای بهبود وضع کشاورزی صورت گرفت و شهرهای شیراز و بوشهر

به مراکز تجارت داخلی و خارجی تبدیل شدند.

۱-۴: آرامش و ثبات نسبی - کاهش مالیات‌ها - دربار کم تجمل و تلاش کریم خان برای تثبیت قیمت

کالا از جمله عوامل مؤثر در رونق اقتصادی بود.

(س ۹) ۹-۱: ساخت مسجد - بازار و حمام و کیل - ارگ کریم خانی - بازسازی آرامگاه حافظ و

سعدی و باغ دلگشا گوشه‌ای از اقدامات او در شیراز است.

(س ۱۰) ۱۰-۱: در عصر کریم خانی تحولاتی در نگارگری و نقاشی به وجود آمد و نقاشان به تدریج

هنر خود را با معماری اروپائی تطبیق دادند.

۱۰-۲: مکتب نقاشی شیراز که در زمان مغولان شکل گرفته بود در دوره زندیه به اوج رونق و زیبایی

رسید و نقاشان برجسته‌ای چون (محمد صادق - اشرف - میرزا بابا) آثار زیبایی از خود به یادگار گذاشتند.

(س ۱۱) ۱-۱۱: گسترش قلمرو - تنوع اقوام و ادیان و مذاهب - سیاست‌های خیش و نادرست

عثمانی در برخورد با اقلیت‌های قومی و مذهبی - دخالت زنان حرمسرا در امور کشوری و فساد سران سپاه.

(س ۱۲) ۱-۱۲: کشورهای اروپائی به ویژه روسیه - انگلیس - فرانسه و اتریش هر کدام برای کسب

منافع و به بهانه دفاع از حقوق اقلیت‌ها در امور عثمانی مداخله می‌کردند.

۱۲-۲: این اقدامات دول اروپائی به ضعف بیشتر این امپراتوری منجر شد، تا جایی که این کشور در

قرن ۱۹ - ۲ به مرد بیمار اروپا لقب گرفت.

(س ۱۳) ۱-۱۳: دول اروپائی از جمله فرانسه - هلند و انگلیس کمپانی‌های هند شرقی فعالیت

استعماری خود را گسترش دادند.

۱۳-۲: استعمار گران اروپائی به تدریج با دامن زدن به اختلافات دینی و قومی در هند بخش‌هایی از

آن سرزمین را تصرف کردند.

۱۳-۳: در این رابطه جنگ‌های بین دول اروپائی در گرفت که به پیروزی انگلستان انجامید از آن پس

انگلیسی‌ها به غارت هرچه بیشتر کشور ثروتمند هند پرداختند.

(س ۱۴) ۱-۱۴: در سال ۱۶۴۶-م میان مجلس به رهبری آلیور کرامول و چارلز یکم پادشاه انگلیس

جنگی درگرفت که به پیروزی مجلس انجامید.

۱۴-۲: کرامول نظام پادشاهی را برانداخت و خود رئیس جمهور شد. او به دلایل مذهبی مجلس را

منحل کرد. اما پس از مرگ کرامول مجلس و نظام سلطنت دوباره احیاء شد.

(س ۱۵) ۱-۱۵: تا سال ۱۶۸۸-م اختلاف بین مجلس و دربار ادامه داشت. این بار نیز مجلس پیروز

شد. این پیروزی در تاریخ انگلیس به «انقلاب با شکوه» مشهور شد.

۱۵-۲: انگلستان پس از انقلاب با شکوه اسپانیا و فرانسه را شکست داد و مستعمرات خود را در گوشه

و کنار جهان گسترش داد.

۱۵-۳: این کشور به ویژه در دوران حکومت طولانی ملکه ویکتوریا به قدرت اول جهان تبدیل شد و به

بخش‌های بزرگی از افریقا و آسیا و اقیانوسیه و آمریکای شمالی دست یافت.

(س ۱۶) ۱-۱۶ تا قرن ۱۸-م با سیزده (۱۳) ایالت در ساحل اقیانوس اطلس و مستعمره انگلیس

بود.

۱۶-۲: جمعیت این سرزمین شامل مهاجران اروپائی بود که به دلایل مذهبی و سیاسی و اقتصادی به

آنجا مهاجرت کرده بودند.

۱۶-۳: با وضع مالیات‌های سنگین و تحریکات فرانسوی‌ها مردم این کشور به رهبری جرج واشنگتن

جنگهای استقلال را راه انداختند و پیروز شدند و جُرج واشنگتن را به عنوان اولین رئیس جمهور کشور

انتخاب کردند.

۱۶-۴: پس از استقلال این کشور با پیشرفت در غرب کشور و کشتار وسیع سرخ پوستان سرزمین‌های

وسعی را تصاحب کردند. این کشور با بهره‌گیری از نیروهای کار بردگان آفریقائی اقتصاد خود را توسعه داد.

(س ۱۷)

الف: طبقه ممتاز شامل اشراف و زمین داران بزرگ که از پرداخت مالیات معاف بودند.

ب: طبقه متوسط اغلب از تحصیل کرده‌ها - وکلا - نویسندگان و روزنامه نگاران و ... و اطباء بودند. این

طبقه از طبقه ممتاز بسیار ناراضی بودند.

ج: طبقه فقیر جامعه که اکثریت جمعیت کشور را تشکیل می‌دادند که بار اصلی مالیات‌ها و خدمات

نظامی و ... بر دوش آنان بود.

(س ۱۸)

الف: ولتر: که از اطاعت انسان از عقل و مبارزه با خرافات سخن می‌گفت.

ب: مونتسکیو: که از تفکیک قوای سیاسی و حقوقی بشر دفاع می‌کرد.

ج: ژان ژاک روسو: بر اهمیت انتخابات تأکید داشت و تشکیل حکومت را حاصل قرارداد اجتماعی می‌دانست.

(س ۱۹) ۱-۱۹: الف: گسترش و غارت کشورهای آسیائی و آفریقائی.

ب: افزایش استثمار و بهره‌کشی از کارگران داخل اروپا.

۲-۱۹: انقلاب صنعتی موجب قدرت و رفاه بیشتر اروپا شد، اما مشکلاتش بیشتر بود.

۳-۱۹: گسترش بی‌رویه شهرها - رشد سریع جمعیت - به وجود آمدن فاصله طبقاتی - نارضایتی‌های

اجتماعی و اقتصادی و آلودگی‌های محیط زیست و ... از مشکلات انقلاب صنعتی بودند.

(س ۲۰) ۱-۲۰: پتر کبیر با استخدام کارشناسان اروپائی - تأسیس مدارس و دانشگاههای جدید -

تقویت ارتش به ویژه نیروی دریائی این کشور را به قدرت بزرگی تبدیل کرد.

۲-۲۰: جانشینان او تلاش در اجرای برنامه‌های او داشتند. به همین جهت در نواحی اروپای شرقی -

حوالی دریای بالتیک دریای سیاه و دریای مازندران اقدامات نظامی وسیعی انجام دادند. «جنگهای روسیه و

ایران در زمان قاجاریه یک نمونه است».

۳-۲۱: یکی از مهمترین برنامه‌های پتر کبیر

الف: قدرتمند شدن روسیه

ب: گسترش سرزمین روسیه

ج: دستیابی به دریاهای آزاد بین المللی برای کسب منافع تجاری و سیاسی بود.

درس هفتم

«ایران در عصر قاجار» از آغاز تا پایان سلطنت ناصرالدین شاه»

مقدمه ای برای آشنایی: ایل قاجار از جمله هفت ایلی بود (شاملو- استاجلو- روملو- افشار- قاجار- تکه

لو- ذوالقدر) که شاه اسماعیل را در رساندن به حکومت یاری کردند. است افرادی از ایل قاجار در دوره صفویه

در مشاغل مهمی قرار داشتند و همواره در اندیشه به دست گرفتن قدرت بودند. این فرصت مغتنم در

ناآرامی‌های بعد از افشاریه و زندیه به دست آمد. افرادی چون فتح علی خان قاجار قوانلو و فرزندش

محمدحسن خان جان خود را بر سر این راه گذاشتند و همواره در جریان امور کشور ایران بودند.

یکم: "آقا محمدخان قاجار (۱۲۱۰-۱۲۱۱)"

۱-۱: آقا محمد خان پسر بزرگ محمدحسن خان قاجار بود. پس از مرگ کریم خان از فرصت به دست

آمده استفاده کرد و برای متحد کردن ایل قاجار به استرآباد (گرگان) رفت.

۲-۱: الف) او ابتدا نواحی شمالی و مرکزی ایران را تصرف کرد تهران را پایتخت و تاج گذاری کرد.

ب) او بر آخرین مدعی خاندان زند لطفعلی خان غلبه نمود. سپس طغیان ولایت گرجستان و حاکم آن

را سرکوب کرد.

ج) او برای برچیدن آخرین بازمانده افشاریه با هدف و انگیزه دستیابی به گنجینه جواهرات نادری

راهی خراسان شد و به اهداف خود رسید.

۱-۳: او برای نظم و امنیت به منطقه قفقاز و لشکرکشی کرد. و در همین زمان به دست چند تن از

همراهانش به قتل رسید.

نکته: بدون تردید تلاشهای بی وقفه آقامحمدخان برای یک پارچگی و حاکمیت دولت مرکزی در

قلمرو ایران در خور ستایش است. ولی به سبب کینه توزی و بی رحمی با رقیبان که ریشه در ستم هایی

داشت که در کودکی بر او رفته بود نام او به نیکی یاد نمی شود.

دوم: فتحعلی شاه (۱۲۱۲-۱۲۵۰) ه-ق

۱-۲: سال های نخست سلطنت فتحعلی شاه به سرکوب مخالفان داخلی و تحکیم پادشاهی خاندان

قاجار گذشت.

۲-۲: در این زمان حکومت قاجار از دو سو مشکل داشت.

الف: از یک سو تهاجم گسترده نظامی روسیه و از سوی دیگر با رقابت های دولتهای انگلستان و فرانسه

برای نفوذ سیاسی و اقتصادی روبه رو بود.

۲-۳: فتحعلی شاه در سامان دادن اوضاع داخلی موفق بود اما در مقابله با تهاجم نظامی و نفوذ

کشورهای اروپایی ناکام بود.

سوم: «محمد شاه قاجار»

۱-۳: عباس میرزا ولیعهد یک سال قبل از پدرش فوت کرده بود. فتحعلی شاه سلطنت قاجار را در

اولاد او قرار داد. لذا محمد میرزا فرزند عباس میرزا پس از فوت فتحعلی شاه به سلطنت رسید.

۳-۲: وزیر شایسته محمد شاه میرزا ابوالقاسم قائم مقام فراهانی بود. که با سرکوب مدعیان سلطنت

حکومت محمد شاه قاجار را استحکام بخشید.

۳-۳: ایستادگی قائم مقام از زیاده‌خواهی انگلستان و سایر دول اروپایی و توطئه‌های مخالفان داخلی

شاه را نسبت به این مرد بزرگ تاریخ معاصر ایران بدبین کرد که به برکناری او و قتلش انجامید.

۳-۴: جانشین قائم مقام حاجی میرزا آقاسی معلم درویش مسلک او بود. در دوره صدارت حاجی میرزا

آقاسی نفوذ دولت های روس و انگلیس افزایش یافت.

چهارم: «ناصرالدین شاه قاجار (۱۲۶۴-۱۳۱۳) ه-ق»

۴-۱: ناصرالدین شاه که با درایت میرزا تقی خان فراهانی به تخت نشست او را با لقب امیرکبیر به

صدراعظمی برگزید و در اداره امور کشور اختیار تام داد.

۴-۲: امیرکبیر که تربیت یافته قائم مقام بود علاوه بر سامان دادن اوضاع کشور برنامه منظمی برای

اصلاح امور کشور در زمینه‌های سیاسی و اقتصادی تهیه کرد و بخشی از آنها را به اجرا درآورد.

۴-۳: امیرکبیر با توطئه و دسیسه های مخالفان داخلی و خارجی به سرنوشت قائم مقام دچار شد و

امور اصلاحی او به نتیجه مطلوب نرسید.

۴-۴: ناصرالدین شاه سه بار به اروپا سفر کرد و تحت تاثیر پیشرفت های علمی و صنعتی قرار گرفت.

میرزا حسین خان سپهسالار نقش موثری در این سفرها داشت.

۴-۵: میرزا حسین خان سپهسالار مصمم بود ضمن اصلاح تشکیلات سیاسی و اداری کشور و جلب

سرمایه گذاری خارجی ها در ایران بود. اما برنامه های او به علت مخالفت های داخلی و تردیدهای

ناصرالدین شاه به جایی نرسید.

۴-۶: ناصرالدین شاه از نشر اندیشه های جدید در امور سیاسی و ترویج افکار مشروطه و جمهوری

خواهی سخت بیمناک بود لذا اصلاحات عصر او به تغییر اساسی منجر نشد.

۴-۷: در دوره ناصرالدین شاه دولت های روسیه و انگلیس نفوذ سیاسی خود را افزایش دادند و در پی

کسب امتیازات سیاسی و اقتصادی به رقابت برخاستند به طوری که دوره سلطنت ناصرالدین شاه را از عصر

(امتیازات) نامیده اند.

پنجم: «نظام سیاسی و اداری»

۵-۱: نظام حکومتی تا پیش از انقلاب مشروطه پادشاهی مطلقه و استبدادی بود. عزل و نصب و اعلام

جنگ و صلح از اختیارات او به شمار می رفت. از صدراعظم تا مردم عادی می بایست فرامین شاه را بی چون و

چرا اطاعت کنند.

۵-۲: شاهان قاجار با تمام اختیاراتی که داشتند به دو دلیل نمی توانستند اختیارات نامحدود خود را

اعمال نمایند

الف: از یک سو نظام فاقد ابزارهای لازم مانند نظام اداری کارآمد و ارتش ثابت حرفه ای بود.

ب: نفوذ اجتماعی و دینی روحانیت و مراجع شیعه، قدرت سیاسی و نظامی ایلات و دخالت های

قدرت های استعماری تا حدودی محدود می کرد.

ششم: «صدر اعظم»

۱-۶: صدر اعظم بر پایه اختیاراتی که شاه به او میداد آن می توانست در تمام امور کشور اظهار نظر و مداخله کند.

۲-۶: صدراعظم به قصد خدمت می توانست از موقعیت خود برای اصلاح امور کسب و کار و رفاه مردم اقدام کند.

۳-۶: صدراعظم و وزرا همچون دوران گذشته امنیت جانی و مالی نداشتند و شمار قابل توجهی جان و مال خود را از دست دادند.

(نمونه‌هایی چون قائم مقام و امیرکبیر از این دست بودند)

هفتم: «حکومت ایالات و ولایات»

۱-۷: والیان و حاکمان بیشتر از بزرگان محلی - سران ایلات و عشایر و شاهزادگان قاجاری برگزیده می شدند.

۲-۷: شاهان قاجار از طریق برقراری پیوند ازدواج به دنبال نفوذ و استحکام سلطنت خود بودند.

نکته: در زمان قاجاریه اداره ایالت آذربایجان با مرکزیت تبریز همواره با ولیعهد بود.

هشتم: «تشکیلات اداری»

۱-۸: نظام اداری در اوایل عصر قاجاریه به چهار وزارتخانه (مالیه-جنگ-عدلیه-امور خارجه) محدود

می شد. ولی در دوران ناصرالدین شاه تحت تاثیر تمدن غربی وزارتخانه های دیگری به تشکیلات اضافه شد.

(پاورقی صفحه ۸۸ را بخوانید)

۸-۲: وزارت خانه ها اغلب به شکل مورثی در اختیار خانواده‌های سرشناس بود و آنها اغلب با هم

اختلاف داشتند.

۸-۳: پرسابقه ترین آنها وزارتخانه مالیه بود که ریاست آن با مستوفی الممالک بود. مستوفیان

مسئولیت محاسبه و گردآوری مالیات ها و نظارت بر املاک دیوانی و سلطنتی (خاصه) را بر عهده داشتند.

«سازمان قضایی عصر قاجار را دوگونه محاکم تشکیل می دادند»

محاکم عرفی: که به تخلفات امنیتی و جرایم سیاسی مانند شورش-سرقه-عدم پرداخت مالیات و

غیره رسیدگی می کرد.

این محاکم را قضاتی اداره می کردند که از مقامات حکومتی فرمان می بردند.

ب: محاکم شرعی: که به دعاوی خانوادگی-ملکی وارث را حل و فصل می کردند. این محاکم را

روحانیون قضاوت می کردند. هزینه رسیدگی به عهده طرفین دعوا بود.

نهم: «ارتش و تشکیلات نظامی»

۹-۱: ارتش ایللیاتی قاجاریه در جنگ با ارتش روسیه که حرفه‌ای و آموزش دیده بودند و مجهز به

سلاح آتشین بودند ناکارآمدی خود را نشان داده بود.

۹-۲: عباس میرزا نایب السلطنه که فرماندهی جنگ را به عهده داشت. در صدد بود که از تلاش و

تجارب کارشناسان فرانسوی و انگلیسی ارتش ایران را تجدید سازمان داده و مجهز به سلاح های مدرن کند.

۹-۳: امیرکبیر با جدیت تمام به دنبال حرفه‌ای کردن ارتش بود و یکی از مقاصد تأسیس دارالفنون

آموختن دانش نظامی جدید برای دفاع کشور بود.

۴-۹: ناصرالدین شاه امتیاز تاسیس یک واحد نظامی به عنوان بریگاد قزاق را به روسیه واگذار کرد. این

نیرو یک تشکیلات منظمی بود تا اواخر حکومت قاجاریه تحت فرماندهی افسران روس بود.

یکم: روسیه «رابطه خارجی دولت قاجاریه» «زمینه های آغاز جنگ های ایران و روسیه»

الف: چنانکه می دانید سیاست توسعه طلبانه پترکبیر با هدف تسلط بر سرحدات شمالی ایران و

عثمانی آغاز شده بود.

ب: اقتدار نظامی نادرشاه افشار و آقا محمد خان قاجار روس ها را وادار به عقب نشینی کرد.

ج: وقتی که حاکم گرجستان خود را تحت حمایت روسیه قرار داده بود روس ها از فرصت استفاده کرده

و گرجستان را تصرف کردند. این اقدام را باید سر آغاز جنگ های ایران و روسیه دانست.

۱-۱: جنگ های دوره اول ایران و روسیه با هجوم نظامیان روسی شروع شد و در انتها به علل ضعف

سیاسی و نظامی و پیمان شکنی فرانسه و انگلیس به پیروزی روسیه و عهدنامه گلستان انجامید.

۱-۲: دوره دوم جنگ های ایران و روسیه با وقفه کوتاه شروع شد از جمله علل مهم جنگ های دوره

دوم به قرار زیر است.

الف: مشخص نبودن نقاط و خطوط مرزی در عهدنامه گلستان و ادعاهای جدید ارضی توسط روس ها.

ب: فریاد های کمک خواهی مردم مسلمان مناطقی که در عهدنامه گلستان در تحت ستم و ظلم و

سلطه روس ها قرار گرفته بودند.

۳-۱: با ظلم و ستم بی حد روس‌ها در مناطق متصرفی علماء را بر آن داشت که فتوای جهاد صادر

کنند. عده زیادی آماده جهاد شدند و حکومت قاجاریه را برای آزادی سرزمین‌های از دست رفته ایرانی ترغیب کردند.

۴-۱: از یک سو در ابتدای دوره دوم جنگ نیروهای ایرانی به فرماندهی عباس میرزا بسیاری از مناطق

اشغالی را آزاد کردند و از سوی دیگر روس‌ها با تمام قوا و وسایل نظامی وارد کارزار شدند. این بار نیز انگلستان از نظر نظامی و مالی به تعهدات خود عمل نکرد و شکست دوباره ایران را تسریع نمود.

۵-۱: با تصرف تبریز توسط (پاسکویچ) ایران را وادار به پذیرش معاهده ترکمنچای کرد. ناتوانی

فتحعلی‌شاه در تامین تدارکات نظامی و بی‌کفایتی برخی از فرماندهان مانند آصف الدوله نیز در این شکست تأثیرگذار بود.

«نتایج دو دوره جنگ‌های ایران و روسیه»

الف: در قرارداد گلستان و ترکمنچای مناطق وسیعی از سرزمین‌های حاصلخیز ایران در غرب دریای

مازندران به روس‌ها واگذار شد.

ب: اجمالاً مناطقی که به روس‌ها واگذار شد شامل (ولایات گرجستان-داغستان-ارمنستان-آران) که

آبادترین شهرها و روستاهای پرجمعیت را در بر می‌گرفت. در معاهده ترکمنچای رود ارس مرز دو کشور

تعیین شد.

ج: به علاوه در عهدنامه گلستان ایران از داشتن کشتی جنگی در دریای مازندران محروم شد و در عهدنامه ترکمنچای ایران متعهد شد که مبلغ ۵ میلیون تومان غرامت به روسیه بپردازد و از همه مهمتر روسیه برای اتباع خویش نیز حق مصونیت قضایی (کاپیتولاسیون) گرفت.

نکته مهم: دست اندازی روسیه به خاک ایران بعد از عهدنامه ترکمنچای ادامه یافت و بدین ترتیب که روزها مناطق وسیعی از مرزهای شرقی دریای مازندران (ماوراءالنهر و خوارزم) را به تصرف درآورده و معاهده آخال را بر حکومت قاجار تحمیل کردند.

نکات مهم تر: روس ها به تاخت و تاز نظامی و سیاسی و ارضی بسنده نکردند و امتیازات دیگری نیز از دولت نالایق قاجاری اخذ کردند.

الف: روس ها در هنگام عقد عهدنامه ترکمنچای یک قرارداد تجاری نیز ضمیمه عهدنامه به ایران تحمیل کردند که نتیجه آن گسترش نفوذ اقتصادی در ایران و تسلط بر بازارهای نیمه شمالی کشور ما بود.

ب: علاوه بر آن روسیه در رقابت با امتیازات بیشتری مانند تاسیس بانک استقراضی روس - شیلات شمال ایران و تاسیس نیروی قزاق دست یافت.

دوم: انگلستان

۱-۲: سلطه استعماری انگلستان در هندوستان و توجه آن کشور را به همسایگان شبه قاره هند به

ویژه ایران برانگیخت.

۲-۲: با عقد قرارداد های مجمل و مفصل نفوذ سیاسی و اقتصادی را گسترش داد و اتفاقاً در هر دو

مورد جنگ های ایران و روسیه به تعهدات خود عمل نکرد و شکستهای ایران در مقابل با روس ها همین موارد بود.

۲-۳: خلیج فارس برای دولت انگلیس از اهمیت ویژه ای برخوردار بود و با تصرف جزایری که جنبه

راهبردی (استراتژیکی) داشت دست یافت و سلطه خویش را مستحکم کرد.

«تلاش های انگلیس برای جدا کردن سرزمین های شرقی ایران» اقدامات انگلستان برای جدایی

افغانستان از ایران)

الف: هدف انگلستان از جدایی افغانستان از ایران ایجاد یک منطقه حائل در مرزهای هندوستان بود.

ب: آغاز جدایی افغانستان از ایران از اواخر سلطنت فتحعلی شاه شروع شده بود و با جنگ هایی در

دوره محمد شاه و ناصرالدین شاه به انجام رساند.

ج: دولت انگلستان ضمن تحریک حاکمان شهر های مرزی ایران از شورش های آنان دفاع می کرد و

در عوض با اقدامات سیاسی بخصوص نظامی ایران مخالفت می کرد.

د: انگلستان در نهایت با تهدید عهدنامه پاریس در زمان ناصرالدین شاه موفق به جدایی افغانستان از

ایران شد و دولت افغانستان را دست نشانده خود کرد.

«اقدامات انگلستان برای جدایی قسمت هایی از سیستان و بلوچستان»

الف: انگلیسی ها ضمن مذاکرات با نمایندگان ایران برای تعیین حدود مرزی جنوب شرقی ایران تا

سواحل خلیج فارس طی قرارداد «گلداسمیت» مناطقی از سیستان و بلوچستان را از ایران جدا کرده و

ضمیمه خاک هندوستان کردند.

«گرفتن امتیازات اقتصادی»

انگلستان در رقابت با روسیه به اخذ امتیازات مهمی در دوران ناصرالدین شاه دست یافت»

الف: اهم این امتیازات عبارتند از (امتیاز رویترز-امتیاز بانک های شاهنشاهی-امتیاز توتون و تنباکو)

ب: واگذاری این امتیازات موجب نگرانی اقشار مختلف مردم به ویژه بازرگانان و روحانیون گشته که

جنبش هایی را برانگیخت.

ج: مهمترین قیام ها در مخالفت با امتیاز رویترز و تنباکو به رهبری حاج ملا علی کنی و میرزا حسن

آشتیانی صورت گرفت که به لغو هر دو امتیاز انجامید.

نکته مهم: فتوای آیت الله شیرازی مرجع بزرگ شیعیان در تحریم مصرف توتون و تنباکو نقش اساسی

در لغو امتیاز داشت.

سوم: فرانسه

الف: ناپلئون سیاست توسعه طلبانه در اروپا و جهان را دنبال می کرد مشکل فرانسه نیروی دریایی

انگلستان بود.

ب: ناپلئون چون قدرت مقابله با نیروی دریایی انگلیس رانداشت به مستعمرات انگلیس حمله برد و مصر را متصرف شد. اما در هندوستان مشکلاتی بر سر راه داشت.

۱-۳: مناسب ترین راه ناپلئون برای دستیابی به هند ایران بود ابتدا دو نماینده به دربار فتحعلی شاه

روان کرد. (مسیوژوبر و مسیورمیو)

۲-۳: چون ایران در جنگ با روسیه بود از ایجاد روابط استقبال کرد و عهد نامه (فین کن اشتاین) بین دو کشور به امضا رسید.

۳-۳: با عقد قرارداد فین کن اشتاین هیئتی تمام عیار به ریاست (ژنرال گاردان) برای تعلیم و تجهیز سپاه ایران فرستاد و در مدت کوتاهی اقدامات مفیدی (در جنگ ایران و روسیه) انجام داد.

۴-۳: ناپلئون بعد تمام تعهداتش را در قرارداد زیر پا گذاشت و با روسیه صلح کرد (تیلست) و هیئت نظامی فرانسه ایران را ترک کردند.

نکته: فرانسه متعهد قابل اطمینانی نبود به همین جهت روابط با فرانسه در طول حکومت قاجار چندان مناسب نبود. اما در زمینه باستان شناسی به آن امتیاز داد.

چهارم: عثمانی

۱-۴: در زمینه ارتباط با عثمانی در دوره فتحعلی شاه و محمد شاه اختلافات مرزی بین دو کشور-

بدرفتاری حاکمان عثمانی با زوار ایرانی در عتبات عالیات و مشکلات تجاری بین دو طرف به ویژه در «بصره»
تداوم داشت.

۴-۲: الف: در ارتباط با اختلافات مرزی دو طرف با قرارداد ارزنه الروم اول و ارزنه الروم دوم به

کشمکش ها پایان دادند. در متن همین قراردادها بود که مقرراتی برای زوار ایرانی مورد توافق قرار گرفت و تا حدی مشکلات زوار ایرانی در عتبات عالیات کمتر شد.

۴-۳: با این حال روابط با دولت عثمانی در زمینه‌های مختلف وجود داشت و به ویژه در اواخر دوره

قاجاریه که در اروپا دسته‌بندی‌های سیاسی و نظامی شکل گرفت نفرتی که ایرانیان از انگلستان و روسیه داشتند. دولت عثمانی توانست بخشی از دانشمندان ایرانی را با شعار «اتحاد اسلام» به سمت خود جلب کند. پنجم: «روابط با سایر کشورها»

۵-۱: حکومت قاجار در تلاش بود که با ارتباط با سایر کشورها از نفوذ دولتین انگلیس و روسیه بکاهد

و علاقمند بود که با کشورهای ایالات متحده آمریکا - اتریش - ایتالیا - بلژیک ارتباط برقرار کند و دخالت‌های ناروای همان دولت‌های مذکور موقعیتی کسب نکرد.

ششم: «اوضاع اجتماعی»

جامعه ایرانی در عصر قاجاریه سه شیوه زندگی روستایی - و عشایری و شهری داشتند:

۶-۱: روستائیان: روستائیان ایران فاقد زمین‌های شخصی بودند. و تحت ستم اربابان ملک و ماموران

مالیاتی بودند.

۶-۲: ایلات و عشایر: در راس ایلات و عشایر سران ایل قرار داشتند. آنان به عنوان افراد مسلح از منابع

تامین نیروی نظامی بودند. سران ایل در مناطق تحت نفوذ خود مستقل بودند.

۳-۶: شهرنشینان: در شهرها گروه‌های مختلف کارگران حکومتی - علما - دانشمندان - بازرگانان -

اصناف و پیشه‌وران و کارگران می‌زیستند.

نکته: یکی از گروه‌های موثر در عصر قاجاریه روحانیون بودند و در میان اقشار مردم نفوذ فراوان

داشتند. با نظارت در موقوفات و وجوه شرعی از نظر مالی مستقل بودند. در تاریخ معاصر ایران برخی اقدامات

شاهان و درباریان را به چالش می‌کشیدند.

هفتم: «اوضاع اقتصادی»

نظام تولید: در این دوره سه شیوه تولید وجود داشت:

۱-۷: شیوه تولید سهم‌بری دهقانی: کشاورزان از تولید سهم معینی را دریافت می‌کردند. روستاییان

بی‌زمین (خوش‌نشین) آنان در هر ملکی که کار می‌کردند در ازای بهره‌برداری از آن تا یک سوم محصول را

به‌عنوان بهره مالکانه به او تحویل می‌دادند. بخشی را به عنوان مالیات به دولت و بقیه سهم متعلق به خودش

بود.

۲-۷: شیوه تولید خرده‌کالایی: دولتی و یا خصوصی بود. گروهی از کارگران در صنف‌های مختلف در

کارگاه‌ها و مراکز تولیدی به کار اشتغال داشتند.

۳-۷: شیوه تولید شبانکارگی (شبانی) که به ایلات و کوچ‌نشینان اختصاص داشت. تولیدات آنان

گوشت - پوست - پشم - گلیم - فرش و لبنیات و ... بود.

«وضعیت صنایع و تاثیر واردات خارجی بر آن»

الف: صنایع دستی ایران مانند منسوجات ابریشمی - مخمل - ظروف لعابدار - منبت کاری و... با کیفیت

خوب تولید می شد.

ب: با پایان گرفتن جنگ در اروپا سیل ورود کالاهای اروپایی صنایع دستی ایران رو به انحطاط رفت.

ج: کالاهای اروپایی به ویژه محصولات صنعتی انگلیس صدمات شدیدی به صنایع ایران وارد کرد.

هشتم: «کشاورزی»

۸-۱: کشاورزان ایران در اواخر قرن نوزدهم و اوایل قرن بیستم یک کشاورزی برای معیشت نبود.

بعضی از گزارش ها از چند برابر شدن تولیدات خبر دادند.

۸-۲: محصولات صادراتی مانند ابریشم - تریاک - تنباکو - پنبه و برنج به خارج صادر می شد. پنبه

یکی از اقلام مهم صادراتی بود.

۸-۳: بیشتر پنبه ایران به روسیه صادر می شد. بازرگانان روسی و ارمنی با حمایت مالی و نصب دستگاه

های پنبه پاک کنی به تولیدات پنبه ایران و روند افزایشی آن کمک کردند.

۸-۴: تجارته شدن محصولات کشاورزی ایران با اینکه تغییری در فنون کشاورزی نداشت اما درآمد

مالکان و تجار ایرانی و خارجی سبب تولید زیاد و صدور آن به خصوص پنبه و تریاک شد.

نهم: «ورود محصولات جدید کشاورزی به ایران»

۹-۱: در دوره ناصرالدین شاه با ورود برخی محصولات کشاورزی اروپا تحولی عظیم در شیوه تغذیه

ایرانیان ایجاد کرد.

۹-۲: محصولات گوجه فرنگی - نخود فرنگی سیب زمینی در غذای خانواده های ایرانی جا خوش کرد.

سیب زمینی به یکی از محصولات مهم کشاورزی تبدیل شد و در زمان قحطی مظفالدین شاهی کشاورزان تشویق به کشت این محصول شدند.

دهم: «فرش در دوره قاجاریه»

(به رغم رکودی که در صنایع دستی به ویژه در نیمه دوم عصر قاجار به وجود آمد فرش بافی وضع

دیگری داشت.

۱۰-۱: تولید فرش و صادرات آن به کشورهای جهان به ویژه به اروپا و آمریکا رشد چشمگیری داشت.

۱۰-۲: فرش ایران با آن آوازه جهانی که داشت جهانگردان و گردشگران اروپایی و آمریکایی به سوی

فرش دستباف ایرانی جلب کرد.

۱۰-۳: شهرهای تبریز - کاشان - همدان - اصفهان - کرمان - اراک - کردستان و آذربایجان از مهم ترین

مراکز قالیبافی در دوره قاجاریه بودند.

نکته مهم: ارزانی نیروی کار - طرح و نقشه های زیبا و متنوع - ثبوت رنگ - هنرمندی و ظرافت درباخت از

یک سو و تقاضای بازار جهانی و سرمایه گذاری خارجی در تولید و تجارت از سوی دیگر سبب رشد تولید و

صادرات فرش در دوره قاجاریه شد.

یازدهم: «نگاهی به اوضاع علمی و فرهنگی ایران در عصر قاجار» «مراکز آموزشی قدیم»

۱۱-۱: نظام تعلیم و تربیتی در عصر قاجار به طریق سنتی گسترش یافت و سواد آموزی در مکتب

خانه ها انجام می گرفت.

۱۱-۲: دانش آموزانی که توانایی مالی نداشتند در مدارس قدیم و حوزه‌های علمیه وارد می‌شدند در

این مدارس علوم عقلی و نقلی تدریس می‌شد.

۱۱-۳: مدرسه مروی و سپهسالار (مدرسه عالی شهید مطهری کنونی) از جمله مدارس مهم و بزرگ

عصر قاجاریه به شمار می‌رود.

دوازدهم: «مراکز آموزشی جدید»

۱۲-۱: گسترش ارتباط ایرانیان با کشورهای اروپایی به تدریج مدارس جدید به وجود آمد که با شیوه

سنتی کاملاً متفاوت بود.

۱۲-۲: گل سرسبد مدارس جدید مدرسه دارالفنون بود که به همت امیرکبیر با هدف آموزش علوم و

فنون جدید برای دانشجویان ایرانی داخل کشور بنیان نهاده شد.

۱۲-۳: دارالفنون در واقع نخستین مدرسه عالی بود که در رشته‌های پزشکی- نظامی- ریاضی و

هندسه- فیزیک شیمی و معدن فعالیت می‌کرد.

دو نکته: اول: میرزا حسن رشديه در تاسیس مدارس جدید به ویژه دوره ابتدایی رنج ها و ستم های

فراوانی کشید. هدف رشديه از برپایی مدارس جدید سوادآموزی به تمام قشرهای جامعه بود.

دوم: مدرسه دوشیزگان به منظور تحصیل دختران به همت «بی بی خانم استرآبادی» در تهران

تأسیس شد. (۱۲۸۵-ش)

سیزدهم: «فلسفه در عصر قاجار»

۱-۱۳: در دوره قاجاری تحول چشمگیر در فلسفه اسلامی به وجود آمد. میرزا عبدالله زنوزی حوزه

فلسفی تهران را تاسیس کرد.

۲-۱۳: حوزه فلسفی تهران را فیلسوفان برجسته دیگری گسترش دادند (زیرنویس صفحه ۹۹ را

بخوانید) و سبب رشد فلسفه اسلامی از جمله مکتب (مشاء-حکمت - اشراق - و حکمت متعالیه صدرایی و عرفانی) شدند.

نکته: حاج ملا هادی سبزواری فیلسوف نامدار دوره قاجار کتاب «اسرارالحکم» را به دستور ناصرالدین

شاه قاجار به فارسی نوشت.

چهاردهم: «هنر و معماری عصر قاجار»

۱-۱۴: هنر و نقاشی در عصر قاجار و در سایه حمایت شاهان از یکسو و ارتباط با غرب از سوی دیگر

تحولی اساسی یافت.

۲-۱۴: در دوره ناصرالدین شاه و نگارگری ایرانی با تأثیر هنر نقاشی اروپایی سبک نوینی را به وجود

آورد.

۳-۱۴: از مشهورترین نقاشان این اثر محمد غفاری معروف به کمال الملک پای به عرصه نهاد

پانزدهم: «تعزیه در عصر قاجاریه»

۱-۱۵: هنر تعزیه که در عصر صفوی برای بزرگداشت حماسه کربلا رواج یافته بود در دوره ناصرالدین

شاه گسترش پیدا کرد.

۱۵-۲: یکی از مراکز تعزیه تکیه دولت بود که شاه و درباریان و مردمان زیادی به تماشای تعزیه

گردانان می نشستند.

شانزدهم: «نمایش کمدی»

۱۶-۱: نمایش کمدی در دوره قاجاریه نمایش روحی در خانه ها و قهوه‌خانه‌ها اجرا می شد. گاهی

هنرمندان این نوع نمایش ها انتقاد های سیاسی و اجتماعی به صورت طنز اجرا می شد.

هفدهم: «تئاتر»

۱۷-۱: به همت دانشجویان اعزامی به اروپا تئاتر در ایران گسترش یافت با تاسیس تالاری در دارالفنون

توسط میرزا علی اکبر خان مزین الدوله نمایش های تئاتر اجرا می شد.

۱۷-۲: این تماشاخانه بیشتر خواست شاه و اهالی دربار بود که از اجرای نمایشی دیدن می کردند و

سپس ساختمان تئاتر ملی در تهران در خیابان لاله زار ساخته شد.

هجدهم: «معماری در عصر قاجار»

۱۸-۱: پس از اختراع دوربین عکاسی هنرجویان ایرانی تصاویری از ساختمان های اروپایی با خود به

ایران آوردند. ثروتمندان از برخی عناصر معماری اروپا آن را با نوع و سبک ایرانی درآمیخته و سبک معماری

جدیدی را به وجود آوردند.

۱۸-۲: یکی از انواع بنا های ساختمانی جدید بناهای «کارت پستالی» بود که ویژگی آن ترکیبی از

معماری ایرانی و اروپایی بود.

یکی از همین بنا های کارت پستالی بنای معروف شمس العماره واقع در محوطه کاخ گلستان است.

۱۸-۳: تحت تاثیر معماری اروپایی ساختمان هایی چون پستخانه و تلگرافخانه- بانک ها -تماشاخانه

ها- مراکز آموزشی و بیمارستانی ساخته شد.

سوالات درس هفتم

۱. آقا محمدخان قاجار چرا از یکسو درخور ستایش و از طرف دیگر مستحق نکوهش است؟

۲. سال‌های نخستین سلطنت فتحعلی شاه چگونه گذشت و در دوران طولانی سلطنت با چه

مسائلی مواجه بود؟

۳. وزیر باتدبیر محمدشاه قاجار که بود و او برای سر و سامان دادن به اوضاع کشور چه کرد و

نیز علل بدبینی شاه و قتل او را بنویسید.

۴. اصلاحات و اقدامات اولیه امیرکبیر را نام ببرید و علت عدم موفقیت اصلاحات او را نیز بیان

کنید.

۵. ناصرالدین‌شاه شور و اشتیاق فراوانی به نوگرایی داشت. میرزا حسین‌خان صدراعظم او در

این زمینه چگونه فکر می‌کرد؟

۶. ناصرالدین‌شاه از یکطرف به نوگرایی را علاقه داشت و از طرف دیگر چرا از اجراء آن

وحشت داشت؟ یک مثال نیز ذکر کنید.

۷. قبل از مشروطه شاه در رأس قدرت قرار داشت. او از چه اختیاراتی برخوردار بود و چه

انتظاری داشت؟

۸. به کدام علل شاهان قاجار نمی‌توانستند به‌طور کامل از قدرت استبدادی خود استفاده

کنند؟

۹. پادشاهان قاجار برای استحکام سلطنت خود چگونه عمل می‌کردند؟

۱۰. در دوران قاجار پر سابقه ترین و گسترده ترین سازمان اداری کشور کدام بود و چگونه اداره

می شد؟

۱۱. سازمان قضایی دوران قاجار از دو گونه محاکم تشکیل شده بود. هر کدام را جداگانه توضیح

دهید.

۱۲. در عصر قاجار چه کسی برای نخستین بار به فکر استفاده از کارشناسان نظامی خارجی

افتاد و یکی از اهداف اصلی تأسیس دارالفنون را بنویسید.

۱۳. درباره تأسیس نیروی قزاق و قزاق خانه شرحی کوتاه بنویسید.

۱۴. همزمان با شکل گیری حکومت قاجار، قدرت های اروپایی چگونه قصد نفوذ به ایران را

داشتند؟

۱۵. کدام اقدام روسیه سرآغاز جنگ های ایران در روسیه شد؟ علل شکست ایران در دوره اول

جنگ را بنویسید و کدام معاهده منعقد شد؟

۱۶. از جمله علل شروع دوره دوم جنگ های ایران و روسیه چه بود واکنش علمای اسلام را در

این راستا بنویسید.

۱۷. علل شکست ایران را در دوره دوم جنگ های ایران و روسیه را در دو بعد داخلی و خارجی

بررسی کنید.

۱۸. مفاد هر کدام از معاهدات گلستان و ترکمن چای را جداگانه بنویسید.

۱۹. دست‌اندازی روسیه بعد از معاهده ترکمن‌چای ادامه یافت؟ چه معاهده دیگری منعقد شد و

تجاوزات روس‌ها در کدام مناطق بود؟

۲۰. ارتباط حکومت قاجار با روسیه به روابط سیاسی و نظامی محدود نمی‌شد. اقدامات روسیه و

همچنین امتیازات اخذشده آن‌ها را نام ببرید.

۲۱. با اعزام سفرای کارگشته اولاً دولت انگلستان کدام معاهدات را با ایران منعقد کرد. ثانیاً

اهداف دولت انگلستان را از عقد آن معاهدات را شفاف توضیح دهید.

۲۲. اولاً انگلستان از جدا کردن سرزمین‌های شرقی ایران چه هدفی را دنبال می‌کرد؟ ثانیاً برای

اجرای اهداف خود چه کرد؟ ثالثاً دولت استعماری انگلیس سرانجام با تحمیل کدام معاهدات سرزمین‌هایی از

شرق ایران را جدا کرد؟

۲۳. اولاً واگذاری امتیازات تحمیلی بر ایران چه بود؟ ثانیاً واکنش جنبش‌هایی که در این زمینه

صورت گرفت را به‌طور کامل و تا انتها بنویسید.

۲۴. چه عللی ایران و فرانسه را به هم نزدیک کرد و کدام قرارداد بین دو دولت به امضا رسید؟

۲۵. پس از عقد قرارداد فین‌کن‌اشتاین فرانسه چه کرد و نیز چرا اتحاد نظامی و سیاسی ایران

چندان دوام نیاورد؟

۲۶. از زمان فتحعلی‌شاه و محمدشاه چرا تنش‌هایی بین دو کشور ایران و عثمانی شکل گرفت و

چگونه این تنش‌ها و کشمکش‌ها پایان یافت؟

۲۷. جدا از مواجهه سیاسی و نظامی همواره روابط بازرگانی و فرهنگی وجود داشت. چگونگی

این روابط را بنویسید.

۲۸. یکی از گروه‌های مؤثر اجتماعی در عصر قاجار روحانیون بودند. در همین زمینه شرحی

کوتاه و واضح بنویسید.

۲۹. نظام تولید در عصر قاجار بر چه محورهایی استوار بود؟ مختصات برخورد را جداگانه

بنویسید.

۳۰. صنایع دستی در عصر قاجار با کیفیت خوب تولید می‌شد، شش مورد را نام ببرید.

۳۱. چه عللی تجار و گردشگران خارجی را به سمت فرش دست‌بافت ایران جلب می‌کرد؟

۳۲. دو مرکز آموزشی عصر قاجار را نام‌برده و بیان کنید که چه علمی بیشتر مورد توجه بود؟

۳۳. گل سرسبد مدارس جدید چه نام داشت و توسط چه کسی و با چه هدفی تأسیس شد و نیز

کدام رشته‌های علمی بیشتر مورد نظر بود؟

۳۴. میرزا حسن رشديه که بود و چه کرد و هدف او از برپایی مراکز آموزشی جدید چه بود؟

۳۵. اولاً در دوره قاجار تحولی چشم‌گیر در فلسفه اسلامی به وجود آمد. چگونگی این موضوع را

بررسی کنید. ثانیاً در رابطه با حوزه فلسفی تهران و حاج ملاهادی سبزواری شرحی کوتاه و رأس بنویسید.

۳۶. در عصر قاجار هنر نگارگری به کدام علل متحول شد؟ اقدامات دو پادشاه قاجار را که به این

هنر توجه داشتند بنویسید.

۳۷. علل تأثیرگذاری عناصر فرهنگی بر معماری عصر قاجار را کوتاه بیان کنید و در ضمن یک

بنای کارت پستالی را معرفی کنید.

پاسخ سوالات درس هفتم

س-۱:

۱-۱: سخت کوشی تلاش های بی وقفه آقا محمد خان برای یک پار چگی سیاسی و باز گرداندن

حاکمیت دولت مرکزی بر سرتاسر ایرا و قلمرو آن در خورستایش است.

۱-۲: ولی به سبب بی رحمی و کینه توزی اش در بر خورد بامخالفین که تاحدودی ریشه در ستم هائی

داشت که در زمان کودکی براو رفته بود به نکوئی از او یاد نمی شود.

س-۲:

۱-۱: به سرکوب شورش های داخلی و تحکیم پادشاهی در خاندان قاجار گذشت.

۲-۲: حکومت قاجار از یک سو با تهاجم گسترده روسیه و از سوئی دیگر با رقابت های فرانسه و

انگلیس برای نفوذ سیاسی در ایران مواجه بود.

س-۳:

۳-۱: میرزا ابولقاسم قائم مقام فراهانی

۳-۲: سرکوب چند تن از عموها و برادر زادگان که مدعی سلطنت بودند.

۳-۳: ایستادگی او درمقابل زیاده خواهی انگلیس و تلاش برای کاستن از دخالت های ناروای محمد

شاه و درباریان اسباب دسیسه گری مخالفانش را فراهم کرد. همین امور شاه را نسبت به او بد بین کرد و پر

از هفت ماه از کار برکنار و سپس به قتل رسید.

س-۴:

۴-۱: علاوه بر سازمان دادن به اوضاع کشور برنامه منسجمی را برای اصلاح امور اقتصادی کشور تهیه

کرد و بخشی از آن را به اجرا در آورد.

۴-۲: امیر کبیر با توطئه دسیسه مخالفان داخلی و خارجی به سرنوشت قائم مقام دچار شد و

اصلاحاتش به نتیجه مطلوب نرسید.

س-۵:

۵-۱: میرزا حسین خان سپهسالار نقش موثری در تشویق شاه برای سفر به فرهنگ و اخذ تمدن

اروپائی داشت.

۵-۲: او مصمم بود اصلاحاتی در تشکیلات سیاسی ایرانی اداره کشور طو نیز مایل بر سرمایه گذاری

خارجی در ایران بود.

س-۶:

۶-۱: ناصرالدین شاه از نتایج سیاسی آن و کاهش قدرت و اختیارات نامحدود شاه بود وحشت داشت.

۶-۲: او مدرسه دارالفنون را نماد ترقی قلم داد میکرد و علاقه فراوانی به انتشاری کتاب و روزنامه

داشت. اما در عین حال از نشر اندیشه های سیاسی جدید و ترویج افکار مشروطه خواهی و جمهوری خواهی

در ایران سخت بیم ناک بود.

س-۷:

۷-۱: عزل و نصب مقام های حکومتی و اعلان جنگ و صلح واو انتظار داشت همگان از صدراعظم تا

مردم عادی فرامین او را اجرا کنند .

س-۸:

۸-۱: زیرا از یک سو فاقد ابزار لازم مانند نظام اداری کارآمد- ارتش ثابت حرفه ای برای اعمال قدرت

مطلقه بود.

۸-۲: از سوئی دیگر نفوذ اجتماعی و دینی روحانیت و مراجع شیعه- قدرت نظامی ایالات و عشایر- نفوذ

دخالت‌های قدرت های استعمارگر دامنه اختیارات شاه را تا حدودی محدود می کرد.

س-۹:

۹-۱: از طریق پیوند ازدواج با خاندان های زمین دار- بزرگان محلی و مقام های بلندپایه حکومتی به

دنبال گسترش نفوذ و استحکام سلطنت خود بودند.

س-۱۰:

۱۰-۱: پرسابقه ترین و گسترده ترین آنها وزارت «مالیه» به ریاست مستوفی الممالک بود. مستوفیان

که نسل اندر نسل به شغل مستوفی گری اشتغال داشتند تقریباً یک شغل مورثی شده بود.

۱۰-۲: مستوفیان مسئول محاسبه و گردآوری مالیات ها و نظارت بر املاک دیوانی و سلطنتی (خاصه)

را بر عهده داشتند.

س-۱۱:

۱-۱۱: محاکم عرفی: که به تخلفات جرایم سیاسی و امنیتی مانند شورش ثروت و عدم پرداخت مالیات

رسیدگی می کرد.

۲-۱۱: این محاکم را قضاتی و مامورینی اداره می کردند که از مقام های حکومتی فرمان می بردند و

حقوق می گرفتند.

۳-۱۱: محاکم شرعی: که به دعاوی مدنی مانند دعاوی خانوادگی ملکی و ارث را حل و فصل می

کردند. در این محاکمه روحانیون قضاوت می کردند و هزینه رسیدگی به دعاوی با طرفین دعوا بود.

س-۱۲:

۱-۱۲: عباس میرزا فرمانده جنگ های ایران و روسیه در صدد برآمد با استفاده از دانش و تجارب

کارشناسان نظامی فرانسه و انگلیس ارتش ایران را تجدید سازمان و مجهز به سلاح های مدرن کند.

۲-۱۲: یکی از اهداف اصلی امیرکبیر از تاسیس دارالفنون آموختن دانش نظامی جدید و اشاعه آن و

نیز تقویت توان جنگی و دفاعی کشور بود.

س-۱۳:

۱-۱۳: ناصرالدین شاه امتیاز تاسیس یک واحد نظامی حرفه ای به عنوان بریگاد قزاق را به روسیه

واگذار کرد.

۲-۱۳: نیروی قزاق تشکیلات نظامی منسجم و منظمی بود که تا اواخر حکومت قاجاریه تحت

فرماندهی افسران روسی فعالیت می کرد.

نکته: این نیروی قزاق بیشتر به عنوان نگهبان شاه عمل می‌کرد و دفع‌کننده شورش‌ها و اعتراضات داخلی عمل می‌کرد. «نمونه روشن آن دخالت در دوره استبداد محمد علی شاهی و به توپ بستن مجلس است»

س-۱۴

۱-۱۴: روسیه انگلستان و فرانسه با اتکا به تحولات سیاسی و اجتماعی از یک سو و پیشرفت‌های علمی و صنعتی و اقتصادی از سوی دیگر رقابت شدیدی بر تسلط کشورها در سایر مناطق جهان از جمله ایران برآمدند.

۲-۱۴: زمامداران و مردم ایران از پیشرفتهای دولت‌های اروپایی ناآگاه بودند و لذا آمادگی لازم با چنین رویارویی سنگین را نداشتند.

س-۱۵:

۱-۱۵: پس از آن‌که حاکم گرجستان خود را تحت حمایت روسیه قرار داد روس‌ها به منطقه قفقاز لشکر کشی کردند و گرجستان را تصرف کردند.

۲-۱۵: سبب ضعف سیاسی و نظامی ایران و پیمان شکنی دولتهای فرانسه و انگلیس کار به انعقاد

عهدنامه گلستان کشید

س-۱۶

۱-۱۶: مشخص نبودن خطوط مرزی در عهدنامه گلستان و ادعاهای جدید ارضی روسیه و فریادهای

کمک خواهی مردم مسلمان شهرها و روستاهایی بود که به واسطه معاهده گلستان تحت ستم روسها قرار گرفتند.

۲-۱۶: با صدور فتوای جهاد برخی از علما عده زیادی از مردم آماده جهاد شدند و حکومت قاجار را به

اقدام نظامی ترغیب کردند.

س-۱۷

۱-۱۷: در بعد داخلی: ناتوانی فتحعلی شاه در تامین تدارکات سپاه بی کفایتی و سستی برخی از

فرماندهان از جمله آصف الدوله نیز در این شکست تأثیرگذار بود.

۲-۱۷: در بعد خارجی: انگلستان بر خلاف تعهداتی که داشت از کمک نظامی و مالی خودداری کرد

حکومت قاجار را مجبور به پذیرش عهدنامه ترکمنچای کرد.

س-۱۸

۱-۱۸: در معاهده گلستان ولایات گرجستان و داغستان و هشت شهر دیگر که همگی آباد و پرجمعیت

بودند به روسیه واگذار شد و همچنین ایران از داشتن کشتی های جنگی در دریای مازندران محروم شد.

۲-۱۸: الف: در معاهده ترکمنچای ارمنستان و نخجوان و اران با تمامی شهرها و روستاهای آباد به

روسیه واگذار شد.

ب: رود ارس مرز دو کشور تعیین شد دولت ایران متعهد به پرداخت ۵ میلیون تومان غرامت به روسیه

محکوم شد و نیز به اتباع روسیه در ایران مصونیت قضایی (کاپیتولاسیون) قضاوت کنسولی داد.

س-۱۹

۱-۱۹: روس‌ها پس از معاهدات گلستان و ترکمانچای با ادعای واهی مناطق وسیعی از سرزمین‌های

ایرانی شرق دریای مازندران یعنی «خوارزم و ماوراءالنهر» را تصرف و معاهده «آخال» را در همین رابطه بر حکومت نالایق قاجار تحمیل کردند.

س-۲۰

۱-۲۰: این روس‌ها یک قرارداد تجاری را ضمیمه عهدنامه ترکمانچای کردند که نتیجه آن گسترش

نفوذ اقتصادی و تسلط بر بازارهای شمال ایران بود.

س-۲۱

۱-۲۱: معاهدات مجمل و مفصل

۲-۲۱: نفوذ سیاسی و اقتصادی خود را گسترش دهد و نیز مانع آن شود که کشورهای رقیبش از از

طریق ایران به هندوستان برسند.

نکته مهم: کشور انگلستان با حضور در خلیج فارس و تسلط بر برخی از جزایر نفوذ و دخالت سیاسی

نظامی و اقتصادی خود را در یکی از راهبردی‌ترین مناطق دنیا از نظر استراتژیکی کامل کرد.

س-۲۲

۲۲-۱: دولت انگلیس درصدد برآمد که با جدا کردن سرزمین های شرقی ایران منطقه ای «حائل» و

تحت نفوذ خود در مرزهای هندوستان به وجود آورد.

۲۲-۲: انگلستان برای رسیدن به اهداف خود در زمان محمد شاه و ناصرالدین شاه از حاکمان نافرمان

و شورشی افغان حمایت کرد و نیز مانع سرکوب شورشیان افغان می شد.

۲۲-۳: انگلستان سرانجام با تحمیل معاهده «پاریس» افغانستان و هرات را از ایران جدا کرد.

۲۲-۴: انگلستان در نهایت با عقد قرارداد «گلداسمیت» مناطقی از سیستان و بلوچستان را از ایران و

به خاک هندوستان ضمیمه کرد.

س-۲۳

۲۳-۱: چون رقابت تنگاتنگی با روس ها داشت و لذا برای اینکه از روسیه عقب نماند امتیازات

متعددی از ایران گرفت.

۲۳-۲: اهم این امتیازات عبارتند از «امتیاز رویتر امتیاز بانک شاهنشاهی و امتیاز توتون و تنباکو»

۲۳-۳: مهمترین این جنبش ها قیام هایی بود که به رهبری علمایی چون حاج ملاعلی کنی و میرزا

حسن آشتیانی علیه امتیازات رویتر و تنباکو صورت گرفت. که حکومت مستبد قاجار را مجبور به لغو

امتیازات مذکور نمود.

نکته مهم: البته نباید فراموش کرد که فتوای آیت الله میرزای شیرازی مرجع بزرگ شیعیان در تحریم و

لغو آن امتیاز نقش اساسی داشت.

س-۲۴

۱-۲۴: ناپلئون سیاست توسعه طلبانه داشت و این سیاست را در اروپا و جهان دنبال می کرد. ابتدا مصر را تصرف کرد و سپس در صد حمله به هندوستان بر آمد.

۲-۲۴: از آنجا که ایران مناسب ترین راه دستیابی ناپلئون به هند بود. نمایندگان او یکی پس از دیگری راهی دربار قاجار شدند فتح علیشاه نیز که درگیر جنگ با روسیه بود نه متحد نیرومندی نیاز داشت .

۳-۲۴: نیاز مندی دو طرف آنان به عقد قرارداد ((فین کن اشتاین)) انجامید.

س-۲۵

۱-۲۵: ناپلئون یک هیات کامل برای تعلیم تجهیز سپاه ایران فرستاد. و در مدت کوتاهی اقدامات مفیدی در این زمینه انجام گرفت.

۲-۲۵: اما ناپلئون اندکی بعد تمام تعهدات خود را در برابر ایران زیر پا گذاشت و با روسیه صلح کرد و هیات نظامی فرانسوی را از ایران فراخواند.

س-۲۶

۱-۲۶: به سبب اختلافات مرزی-بد رفتاری عثمانیان با زائران ایرانی عتبات عالیات و مشکلات تجاری

۲-۲۶: اما با وساطت دولتین انگلستان و روسیه مذاکراتی میان ایران و عثمانی صورت گرفت و قرارداد های صلح ارزنه الروم اول و ارزنه الروم دوم در میان آنان بسته شد و به کشمکش ها پایان داد.

س-۲۷

۲۷-۱: کشور عثمانی یکی از مسیرهای آشنایی ایرانیان با پیشرفت های اروپا و تحولات نظام جهانی

بود.

۲۷-۲: با دسته بندی های سیاسی و نظامی در اروپا و نفرت تاریخی ایران و ایرانی از انگلستان و

روسیه دولت عثمانی توانست با شعار «اتحاد اسلام» بخشی از دانشمندان ایرانی به خود جلب کند.

س-۲۸

۲۸-۱: آنان از دیرباز به دلیل بافت و ساختار مذهبی جامعه سنتی ایران در میان اقشار مردم نفوذ

فراوانی داشتند.

۲۸-۲: روحانیون به سبب نظارت بر موقوفات و دریافت وجوهات شرعی از نظر مالی مستقل بودند. این

قشر به دلیل عدم وابستگی به حکومت در مقاطعی از تاریخ ایران در برابر قدرتهای خارجی ایستادگی

کردند.

س-۲۹

۲۹-۱: شیوه تولید سهم بری دهقانی: که در آن ساکنان روستاها و کشاورزان از تولید سهم معینی را

دریافت می کردند.

۲۹-۲: شیوه تولید خرده کالایی: دولتی و خصوصی ویژه اقتصاد شهری بود. این گروه کارگران - اصناف

و تولیدکنندگان شهری را تشکیل می دادند.

۲۹-۳: تولید شبانکاری: شبانی و ایلپاتی که مختص ایلات کوچ نشین بود و تولیدات این جزیره گوشت

و پوست و گلیم و لینیات و... تهیه می کردند.

س-۳۰

۳۰: منسوجات ابریشمی مخمل شال و ترمه ظروف لعابی منبت کاری خاتم کاری و...

س-۳۱

۳۱: ارزانی نیروی کار طرح و نقش های زیبا و متنوع هنرمندی و ظرافت بافت و از همه مهمتر ثبوت

رنگ فرش ایرانی

س-۳۲

۳۲: از مدارس قدیم و حوزه های علمیه حوزه علمیه مروی و حوزه علمیه سپهسالار (مدرسه عالی

شهید مطهری کنونی) علوم نقلی و عقلی تعلیم داده می شد.

س-۳۳

۳۳-۱: دارالفنون به همت امیرکبیر و با هدف آموزش علوم و فنون جدید بنیان نهاده شد.

۳۳-۲: در رشته های: نظامی- پزشکی - ریاضی و هندسه فیزیک - شیمی و معدن تدریس می شد.

س-۳۴

۳۴-۱: یک شخصیت فرهنگی و برای مدارس جدید به ویژه دوره تحصیلی ابتدایی در شهرهای مختلف

ایران تلاش بسیار کرد.

۳۴-۲: هدف فراهم آوردن شرایط برای سواد آموزی به فرزندان تمام قشرهای مختلف جامعه بود.

س-۳۵

۳۵-۱: ملا عبدالله زنوزی که یکی از شاگردان برجسته ملا علی نوری موسس حوزه فلسفی تهران بود.

حوزه فلسفی تهران را فیلسوفان برجسته دیگر گسترش دادند. "زیرنویس ۹۹ را بخوانید"

۳۵-۲: حاج ملا هادی سبزواری که یکی از فیلسوفان نامدار عصر قاجاریه به شما می‌رود. او کتاب "اسرار

الحکم" را به درخواست ناصرالدین شاه نوشت.

س-۳۶

۳۶-۱: نگارگری در قاجاریه دوره به دلیل حمایت پادشاهان درباریان از یک سو و ارتباط با غرب از

سوئی دیگر متحول شد.

۳۶-۲: فتح علیشاه بر جسته ترین نقاشان را در تهران گرد آورد و ناصرالدین شاه هنرنگار گری را

که تحت تأثیر هنر نقاشی مدرن اروپا قرار گرفته بود تشویق می کرد لذا سبک نوینی در نقاشی و نگارگری به وجود آمد کمال الملک در همین دوره پای به عرصه گذاشت.

س-۳۷

۳۷-۱: در دوره ناصری معماران با استفاده از برخی عناصر معماری اروپا و تلفیق آن با معماری ایرانی

سبک نوینی بوجود آمد که به بناهای "کارت پستالی معروف" شد.

۳۷-۲: زبناهای معروف کارت پستالی بنای معروف کاخ شمس العماره واقع در مجموعه کاخ گلستان

است که به دستور ناصرالدین شاه ساخته شد.

درس هشتم

«انقلاب مشروطه»

(زمینه‌های نهضت مشروطه)

یکم از دست رفتن بخش‌هایی از سرزمین ایران

۱-۱: قسمت‌هایی که توسط روسیه از ایران جدا شدند عبارت بودند از: کل قفقاز در شمال غربی و منطقه ماورالنهر در شمال شرقی به این ترتیب در مشرق و مغرب دریای خزر ایالت‌های وسیع و زرخیزی از ایران جدا شدند.

۱-۲: سرزمین‌هایی که توسط انگلستان از ایران جدا شدند عبارت بودند از ایالت‌های هرات و قندهار و بخش‌های بزرگی از بلوچستان.

دوم «غلبه استعمار بر مملکت»

۲-۱: ضعف حکومت قاجار-طمع ورزی و فساد مالی درباریان زمینه سلطه بیگانگان را فراهم کرد(نمونه اخذ امتیازات)

۲-۲: قرض‌هایی که شاهان قاجار از بیگانگان می‌گرفتند و همچنین علاقه آنان به مسافرت به اروپا میزان وام را افزایش می‌داد.

۲-۳: وام‌هایی که ناصرالدین شاه و مظفرالدین شاه از روسیه و انگلیس دریافت می‌کردند به جای هزینه‌های اساسی برای کشور خرج سفرهای آنان می‌شد.

نتیجه: اخذ امتیازات گوناگون-گرفتن وام-اعمال حق قضاوت کنسولی-دخالت‌های دول بیگانه در امور داخلی ایران احساسات ملی ایرانیان را جریحه دار کرده بود.

سوم: «استبداد دستگاه حاکم»

۳-۱: حکومت قاجار بر بنیاد استبداد و قدرت شاه متکی بود برای حفظ جان و مال و ناموس مردم هیچ گونه تضمینی وجود نداشت.

۳-۲: این وضع در ایالت‌ها بدتر از مرکز بود و مالیات‌های سنگین برنارضایتی‌ها می‌افزود.

چهارم: «مخالفت‌های مردم و علما با استبداد و استعمار»

۴-۱: از یک سو توجه مردم ایران به آموزه‌های اسلامی-علاّت خواهی و لزوم دفع ظلم که در قرآن کریم و

سیره معصومین موجب می‌شد نسبت به این آموزه‌ها احساس تکلیف کنند.

۴-۲: از سوئی دیگر مذهب شیعه و قدرت مطلق سلاطین را نامشروع می‌دانست مثلاً در جریان نهضت تنباکو

خط بطلان بر مطلق بودن قدرت شاه کشید.

۴-۳: یک قرن مبارزه و بیدادگری ارتباط منظمی بین علما و مردم به وجود آمد و زمینه پیدایش حرکت‌های

فکری به رهبری عالمان دینی فراهم شد. اولین ثمره این تفکر و فعالیت‌ها پیروزی در نهضت تنباکو و لغو قرارداد قدرت

رهبری شیعه را در صحنه سیاسی کشور آشکار کرد.

۴-۴: این جریان فکری و اعتراض آمیز در دوره سلطنت ناصرالدین شاه و مظفرالدین شاه به نهضتی عظیم به

رهبری روحانیت تبدیل گردید.

۴-۵: آیت الله سید محمد طباطبائی-آیت الله سید عبدالله بهبهانی-آیت الله شیخ فضل الله نوری و آیت الله شیخ

عبدالله مازندرانی و آیت الله خلیلی تهرانی این نهضت را رهبری کردند.

نکته: اساس نهضت مشروطه خواهی بر مبارزه با استبداد داخلی و خارجی و برقراری عدالت در مملکت قرار

داشت. این نهضت خواهان عدالت خانه و دارالشورا - و محدود کردن قدرت شاه و اجرای قوانین اسلامی بود.

پنجم: «ورود اندیشه‌های جدید»

۵-۱: عصری که پادشاهان قاجار با خود کامگی حکومت می‌کردند در دوران تحول‌های فکری و آزادی خواهی

در قسمت‌هایی از جهان آن روز بود. تعدادی از کشورهای آسیایی و اروپائی به ایجاد حکومت مشروطه و با جمهوری

دست یافته بودند.

۲-۵: زمینه‌های ورود تفکر مشروطه خواهی در ایران به اشکال مختلف نظیر اعزام دانشجویان به خارج - سفرهای درباریان و سیاست مداران و مهاجرت برخی از ایرانیان به کشورهای مختلف فراهم نشد.

۳-۵: دستاوردهای مسافرت‌ها - معاشرت‌ها - مأموریت‌های مهاجران و دانشجویان و دیپلمات‌های ایرانی از راه انتشار روزنامه‌ها - کتاب‌ها و سفرنامه‌ها در خلال نامه‌ها و سخنان آنان به جامعه منتقل می‌شد.

۴-۵: در رابطه با ورود اندیشه‌های جدید و تفکر مشروطه خواهی باید به دو نکته مهم توجه داشت. روزنامه‌ها و آثار روشنفکران.

الف: انتشار روزنامه سبب تحولی بزرگ در مردم شد. در آن زمان روزنامه‌های فارسی زبان به داخلی و خارجی تقسیم می‌شد و روزنامه‌های داخلی خود به دو دسته دولتی و غیر دولتی تقسیم می‌شدند و روزنامه‌هایی که در خارج از ایران انتشار می‌یافتند.

۱-الف: روزنامه‌های دولتی عبارت بودند از «کاغذ اخبار» اولین روزنامه ایران توسط میرزا صالح شیرازی از دانشجویان اعزامی به انگلستان انتشار یافت. سپس روزنامه‌های وقایع اتفاقیه - شرف و شرافت.

۲-الف: «تربیت» و «ادب» از روزنامه‌های غیر دولتی بودند که معروفیت ویژه‌ای داشتند.

۳-الف: روزنامه‌های عروه الوثقی - اختر - قانون - حبل المتین - (حکمت - ثریا) از مشهورترین روزنامه‌های فارسی زبان بودند که در خارج چاپ و وارد ایران می‌شدند.

نکته: برای آگاهی بیشتر ((روزنامه‌های فوق (۳-الف) به ترتیب در شهرهای (پاریس - استانبول - لندن - کلکته و قاهره) چاپ و منتشر می‌شدند).

یکم «آغاز حرکت مردم علیه استبداد و پیروزی نهضت مشروطه» «مظفر الدین شاه»

۱-۱: مظفر الدین شاه مردی سست عنصر - بی اراده و بیمار بود. او توانی برای سر و سامان دادن امور کشور را نداشت و لذا عین الدوله که فردی مستبد بود به صدارت انتخاب کرد و اداره مملکت را به او سپرد.

۲-۱: او مانند پدرش سه بار به اروپا سفر کرد و هزینه‌های سنگین آنرا با وام گرفتن از بیگانگان تأمین می‌کرد.

۱-۳: اجرای این سفرها که در روزنامه‌ها درج می‌شد خشم عمومی را برانگیخت - خشونت‌های عین الدوله و حاکمان همراه با فقر اقتصادی بر نارضایتی‌ها افزود و کشور را آماده شورش‌های سراسری کرد.

۱-۴: در همین سال ۱۳۲۳ هـ- ق روحانیون از فرصت به دست آمده از عزاداری ماه محرم و یادآوری ستم ستیزی امام حسین(ع) و عدالت خواهی آن حضرت تبلیغ می‌کردند، حوادث اتفاقیه سرانجام نهضت مشروطیت را به پیروزی رساند.

دوم: مهمترین حوادث شتاب دهنده که به پیروزی نهضت مشروطه انجامید؛ عبارت بودند از:

«ماجرای نوزبلژیکی - نارضایتی مردم ایالت‌ها - ماجرای بانک استقراضی روس - فلک شدن بازرگانان - مهاجرت صغری - مهاجرت کبری»

دوم: «ماجرای نوز بلژیکی»

۱-۲: مسیو نوز بلژیکی که طبق قرارداد گمرکی ایران و روسیه کارگزار روس‌ها در امور گمرکی ایران بود. در یک مجلس «بال ماسکه» با لباس روحانیون در حالیکه قلیان به دست داشت عکس گرفت همین عکس در ماه محرم که بین عزاداران پخش شد موجبات اعتراض را فراهم آورد.

۲-۲: بلژیکی‌ها از سال ۱۳۱۵ هـ-ق گمرکات ایران را در دست گرفته بودند. سوء رفتار آنان افکار عمومی را بر ضد خود تحریک کرده بودند لذا خواهان اخراج سیوئوز از ایران شدند.

۲-۳: اجرای این جریان را آیت الله سید عبدالله بهبهانی داشت. این اولین جرقه نهضت مشروطه بود و آیت الله سید محمد طباطبائی نیز حرکت میونوز را نکوهش کرد و اتحادی بین ایشان و آیت الله بهبهانی برای ادامه حرکت شکل گرفت.

۲-۴: همکاری دو سید روحانی که همراه با انجمن‌های مخفی که قبلاً شکل گرفته بود مردم را برخیزش و قیام آماده کرد. این در حالی بود که مظفرالدین شاه برای بار سوم به اروپا رفت.

سوم:

«نارضایتی مردم ایالت‌ها»

۳-۱: در ایالت‌ها نیز نارضایتی مردم آشکارا خود را نشان داد. در این راستا شلاق خوردن سه تن از علمای کرمان که با فرقه شیخیه مقابله می‌کردند و اخراج آنان از آن شهر محور اصلی سخنرانان و روحانیون به ویژه در تهران بود که برای حفظ تشیع در برابر فرقه‌های ساختگی به پا خاسته بودند.

چهارم:

«ماجرای بانک استقراضی روس»

۴-۱: روس‌ها در یک قبرستان متروکه ساختمان بانک استقراضی روس را بنا نهادند که با اعتراض و مخالفت آیت الله طباطبائی روبرو شد و در این زمینه یک اعتراض مردمی شکل گرفت و مراجع نجف نیز در جریان این موضوع قرار گرفتند.

۴-۲: آیت الله طباطبائی و آیت الله بهبهانی و روحانی دیگری به نام میرزا مصطفی آشتیانی به همراه مردم تهران در یک شورش عمومی ساختمان بانک را با خاک یکسان کردند.

پنجم:

«فلک شدن بازرگانان»

۵-۱: در همین زمان نفت و قند از روسیه وارد می‌شد چون روسیه با ژاپن ۱۹۰۵ - م در جنگ بود نفت و قند گران شده بود. شعله‌های اعتراض مردم را برانگیخت.

۵-۲: مردمی که در اعتراض به گرانی‌ها در مسجد شاه گرد آمده بودند با توطئه امام جمعه درباری وقت به خشونت کشیده شد و مأموران با چوب و چماق به جان مردم افتادند که با پیشنهاد آیت الله طباطبائی و روحانیون دیگر با حالت اعتراض در حرم حضرت عبدالعظیم تحصن کردند.

ششم:

«مهاجرت صغری»

۶-۱: مهاجرت مردم به شهرری و تحصن در حرم حضرت عبدالعظیم به مهاجرت «صغری» مشهور است این مهاجرت اولین اتحاد نیروهای ضد استبداد بود.

۶-۲: از آنجا که درباریان فاسد مانع رسیدن خبرهای درست به مظفرالدین شاه بودند. مهاجران خواسته‌های خود را از طریق سفیر عثمانی به گوش شاه رساندند. مهمترین آن خواسته‌ها به شرح زیر است:

الف: ایجاد عدالت خانه «دادگستری» در همه شهرها برای رسیدگی به شکایات مردم و برقراری عدالت در جامعه.

ب: عمل به قانون اسلامی به طور دقیق و به دور از ملاحظات شخصی.

نکته: مظفرالدین شاه و عین الدوله با خواسته‌های مردم موافقت کردند لذا مهاجرت پس از یکماه خاتمه یافت.

هفتم: «مهاجرت کبری»

۷-۱: عین الدوله که در جریان مهاجرت کبری وعده‌های دروغ داده بود در صدد ایجاد اختلاف بین مشروطه خواهان بود. بی‌اعتنایی عین الدوله به خواسته‌های مشروطه خواهان قیام را بر افروخت در جریان تظاهرات و اعتراضات مردمی طلبه‌ای به شهادت رسید که خشم مردم را برانگیخت.

۷-۲: عین الدوله از علماء خواست به خانه‌هایشان بروند تا خواسته‌های آنان عملی شود. اما رهبران مردم تصمیم گرفتند این بار در اعتراض به اقدامات دولت به شهر مقدس قم مهاجرت کنند. چون این مهاجرت گسترده‌تر بود به مهاجرت «کبری» معروف شد.

هشتم: «تحصن در سفارت انگلیس»

۸-۱: عده‌ای از مشروطه خواهان به باغ انگلیس رفته و در آنجا به بست نشستند. البته می‌توانستند بدون بست نشینی به خواسته‌های خود برسند زیرا بست نشینی حسب معمول در مساجد و زیارتگاهها و اماکنی صورت می‌گرفت که جنبه مردمی و اجتماعی داشت.

۸-۲: در جریان نهضت مشروطه روس‌ها علناً با آن مخالفت می‌کردند در حالی که انگلیسی‌ها به صورت ضاهر از مشروطه خواهان حمایت می‌کردند. آنان می‌بایست از تجربه نهضت تنباکو عبرت لازم را می‌گرفتند و از پیچیدگی سیاست استعماری انگلیس غافل بودند.

نهم: «پیروزی نهضت و تشکیل مجلس شورای ملی»

۹-۱: علاوه بر مهاجرت علمای تهران به قم علمای مراکز ایالات و شهرستان‌ها نیز به نهضت مردمی پیوستند و در این راستا حضور شیخ فضل الله نوری روحانی طراز اول تهران در کنار آیت الله طباطبائی و آیت الله بهبهانی بر انسجام قیام افزود.

نکته: با اعلام آمادگی حکومت برای شنیدن خواسته‌های مردم و مشروطه خواهان نیز خواسته‌های خود را به شرح زیر اعلام کردند.

الف: بر کناری عین الدوله از صدارت. ب: فراهم کردن زمینه بازگشت مهاجران به تهران ج: ایجاد عدالت خانه د: تشکیل دارالشورا (مجلس نمایندگان)

۹-۳: مظفر الدین شاه تسلیم خواسته‌های مردم شد و عین الدوله را برکنار کرد و فرمان مشروطیت را در ۱۴ مرداد ۱۲۸۵هـ-ش صادر کرد در همین موقع اولین دوره نمایندگان مجلس شورای ملی با حضور نمایندگان تهران تشکیل شد.

۹-۴: عده‌ای از سیاستمداران مشروطه خواه به تدوین قانون اساسی پرداختند (به پاورقی صفحه ۱۱۱ توجه کنید) قانون اساسی با عجله نوشته شد و به امضاء مظفرالدین شاه رسید اما پس از ده روز از امضای قانون اساسی درگذشت.

۹-۵: مردم استبداد زده ایران با بهره‌گیری از اندیشه سیاسی عالمان بزرگ دینی - کوشش فرهیختگان جامعه و مجاهدت مردم به حکومتی دست یافت که می‌بایست بر اساس قانون اداره شود.

یکم: «مشروطه در دوره محمد علیشاه» «محمد علیشاه»

۱-۱: محمد علیشاه جانشین مظفر الدین شاه نمی‌خواست در برابر قانون اساسی و مجلس شورای ملی تمکین کند لذا در جشن تاجگذاری از اشراف و دولت‌های خارجی دعوت کرد اما از نمایندگان مجلس شورای ملی دعوت نکرد. این اولین بی‌اعتنایی و مخالفت او با مجلس بود.

۱-۲: اختلاف و کشمکش شاه و مجلس تداوم یافت و سرانجام او مجلس را به توپ بست.

دوم:

«تدوین متمم قانون اساسی و شدت گرفتن اختلافات»

۱-۲: قانون اساسی اولیه در حقیقت نظام نامه‌ای بود که اداره امور مجلس و حدود آن را مشخص می‌کرد. از

تکالیف دولت به ملت و بالعکس سخنی به میان نیامده بود لذا لازم بود متممی بر آن نوشته و تکمیل می‌شد. به همین سبب کمیسیونی ۶ نفره برای تدوین قانون اساسی تشکیل شد.

۲-۲: با تلاش آیت الله شیخ فضل الله نوری در اصل دوم متمم قانون اساسی اصلی به تصویب رسید که در هر

دوره مجلس پنج نفر از مجتهدان که با اقتضاهای زمان آگاه باشند به عنوان عضو در مجلس شورای ملی شرکت می‌کردند تا بر قوانین مصوب نظارت کنند که خلاف قواعد اسلامی و دستورهای شرع نباشد.

۳-۲: در فاصله تدوین متمم قانون اساسی اختلافات مشروطه خواهان از یک سو و مخالفت محمد علیشاه از

سوئی دیگر اوضاع را آشفته‌تر کرد. شیخ فضل الله نوری نیز به دلیل نفوذ غرب گرایان و انحراف مسیر اسلامی و ملی از صف مشروطه خواهان جدا شد و خواهان «مشروطه - مشروعه» شد.

سوم:

«خودداری محمد علیشاه از امضای متمم قانون اساسی»

۱-۳: محمد علیشاه از امضای متمم قانون اساسی خودداری کرد. این برخورد مردم را به هیجان آورد. ضمن

بستن بازارها هزاران نفر به مجلس شورای ملی هجوم بردند. مردم شهرهای دیگر چون اصفهان - شیراز - رشت و کرمان با مردم تهران هم صدا شدند.

۲-۳: مراجع نجف اشرف طی تلگرامی به نصیحت شاه پرداختند در چنین شرایطی شاه در شهریور ۱۲۸۵ هـ-ش

به ناچار متمم قانون اساسی را امضاء کرد.

چهارم:

«اهداف انگلستان و روسیه برای مداخله در امور نهضت»

۱-۴: روس‌ها به دلایل زیر با نهضت مشروطه مخالفت می‌کردند.

الف: جلوگیری از نفوذ انگلیس که در لباس مشروطه خواهی از مشروطه طلبان حمایت می‌کرد.

ب: پیش گیری از قیم ملت‌های قفقاز برای گرفتن آزادی تحت تأثیر پیروزی مشروطه خواهان در ایران.

ج: کمک به محمد علیشاه که طرفدار روس‌ها بود.

۲-۴: انگلیس‌ها به دلایل زیر از نهضت مشروطه حمایت می‌کردند.

الف: افزایش اعتبار خود در ایران برای دستیابی به موقعیتی بهتر یا برابر روسیه.

ب: به قدرت رساندن مهره‌های انگلیسی در دستگاه حاکم و مجلس.

ج: محافظت از مرزهای هندوستان و سایر مستعمرات انگلستان در منطقه.

نکته: کمک‌های بی دریغ انگلیس به بست نشینان در سفارت آن کشور و تحت حمایت قراردادن چهارده هزار

نفر در سفارت به همین دلیل بود.

پنجم: «قرارداد ۱۹۰۷ روس و انگلیس»

۱-۵: حضور آلمان به عنوان یک قدرت در صحنه سیاست جهان و با در خطر قرار گرفتن مستعمرات روس و

انگلیس در مناطق دیگر دنیا توسط استعمارگر جدید یعنی آلمان سبب گردید که آنان اختلافات خود را کنار بگذارند.

۲-۵: بنابراین روس و انگلیس به موجب قرارداد ۱۹۰۷: ایران را تقسیم کردند. فرانسویان که از قدرت روز افزون

آلمان بیم ناک بودند با میانجیگری در این زمینه ایران را به سه منطقه تقسیم کردند. این عمل از برخورد احتمالی آنان

جلوگیری می‌کرد.

ششم: «اقدام انقلابی مردم و مجلس»

۱-۶: به محض اطلاع مردم ایران از عقد قرارداد ۱۹۰۷-م هیجان عمومی بر علیه دولت شکل گرفت. مجلس

شورای ملی که قبلاً از دریافت وام از دول خارجی مخالفت و رد کرده بود به اتفاق آرا با قرارداد ۱۹۰۷-م مخالفت و رد

کردند و برای حل مشکل به تأسیس بانک ملی اقدام کرد.

۲-۶: با اخراج نوز بلژیکی که امور مالی کشور را به عهده داشت که عملی خلاف اهداف استعمارگران بود

هنگامی که محمد علیشاه ساختمان مجلس را به توپ بست از او حمایت کردند و انگلیس نیز با سکوت خود به آن

رضایت داد.

هفتم:

«به توپ بستن مجلس و استبداد صغیر»

۷-۱: محمد علیشاه برای مبارزه با مشروطه خواهان میرزا علی اصغرخان امین السلطان را که در خارج به سر می‌برد ضمن دعوت به کشور او را به ریاست دولت برگزید تاباکمک او و روس‌ها بتواند نظام استبدادی را دوباره برقرار کند.

۷-۲: امین السلطان که سیاستی دو گانه و مشکوک در پیش گرفته بود به دست یکی از مشروطه خواهان ترور و به قتل رسید. چندی بعد که محمد علیشاه مورد سوء قصد قرار گرفت بهانه لازم برای تعطیلی مجلس را به او داد. لذا محمد علیشاه با تشویق سفارت روس دستور حمله به مجلس را داد.

۷-۳: به فرمان محمد علیشاه لیاخوف روسی که فرماندهی نیروهای قزاق را به عهده داشت مجلس را به توپ بست. تعدادی از نمایندگان و مردم به قتل رسیدند و به دنبال آن خانه‌های مشروطه خواهان غارت شد و مأموران به دستگیری مشروطه خواهان پرداختند.

۷-۴: آیت الله سید محمد طباطبائی و آیت الله سید عبدالله بهبهانی دستگیر شکنجه و تبعید شدند. میرزا جهانگیرخان صور اسرافیل - ملک المتکلمین و سید جمال الدیو واعظ اصفهانی اعدام شدند. برخی دیگر چون تقی زاده به سفارت انگلیس پناهنده شد و مجدداً حکومت استبدادی برقرار گردید.
نکته: این دوه کوتاه یک ساله به استبداد صغیر معروف شد.

هشتم:

«مقاومت مردم»

۸-۱: پس از به توپ بستن مجلس جمعی از غرب گرایان از هر طریق ممکن خود را به اروپا رساندند و در شهرهائی چون پاریس - لندن - استانبول و کشور سوئیس محافل سیاسی به راه انداختند و این در حالی بود که مردم و علماء در داخل کشور به مقاومت پرداختند.

۸-۲: مقاومت مردمی در تبریز آغاز شده بود و مجاهدان به رهبری ستارخان و باقرخان ۹ ماه در مقابل دشمنان مشروطه مقاومت کردند. در این زمینه حمایت مراجع تقلید نجف چون آیت الله محمد کاظم خراسانی - آیت الله سید

عبدالله مازندارنی و آیت الله حاج میرزا حسن خلیلی تهرانی از مشروطه خواهان در برابر حکومت استبدادی بسیار مؤثر و چشمگیر بود.

۳-۸: با ایستادگی و مقاومت مردم تبریز از دیگر نقاط ایران چون اصفهان - فارس - گیلان و ... که وارد صحنه شدند و حکومت محمد علیشاه را سخت در تنگنا قراردادند و این در حالی بود که نیروهای مشروطه خواه از اصفهان - بختیاری و گیلان وارد تهران شدن و نیروهای دولتی را شکست دادند و با پناهندگی محمد علیشاه به سفارت روسیه حکومت استبدادی او به پایان رسید.

نهم: «دوره دوم مشروطه ۱۲۸۸ - ۱۲۹۳» «دوره نیابت سلطنت»

۱-۹: دوره دوم مشروطه با فتح تهران آغاز شد و دارای دو ویژگی بارز بود.

الف: اختلاف شدید بین طرفداران مشروطه ب: مداخله آشکار و سلطه گرایانه روس و انگلیس در سرنوشت

ایران

۲-۹: پس از فتح تهران مجلس فوق العاده با شرکت رؤسای مجاهدان - شاهزادگان - اعیان و وکلای سابق

مجلس شورای ملی تشکیل شد (۲۲ نفر) و به اتفاق آرا محمد علیشاه را از سلطنت خلع و احمد میرزا ولیعهد را به سلطنت برگزیدند.

۳-۹: با تشکیل دولت جدید جمعی از مستبدان و مرتجعان به مقامهای دولتی رسیدند که سبب خشم مشروطه

خواهان به ویژه تبریز شد. افرادی نظیر ستارخان و باقرخان و جمعی دیگر چون ملاحظه کردند که دشمنان دیروز مشروطه دوباره زمامدار شدند بسیار ناخشنود و معترض بودند.

نکته: مشروطه خواهان خواستار اخراج افراد تندرو نظیر تقی زاده و ... از مجلس شدند.

دهم: «شهادت شیخ فضل الله نوری»

۱-۱۰: با پیروزی مشروطه خواهان مخالفان واقعی مشروطیت نه تنها مجازات نشدند بلکه در صف اول

زمامداری و حکومت قرار گرفتند. محمد علیشاه بدون محاکمه حتی با پرداخت حقوق به اُدسا در روسیه رفت.

۲-۱۰: تنها کسی که محاکمه و محکوم به اعدام شد شیخ فضل الله نوری مجتهد طراز اول تهران به سبب دفاع از «مشروطه - مشروعه» و مخالفت با قانون اساسی برگرفته از غرب اعدام شد. او در جریان نهضت تنباکو نماینده آیت الله شیرازی بود. اما پس از تسلط مشروطه خواهان خانه‌اش مورد تعرض مسلحانه قرار گرفت.

۳-۱۰: دولت روسیه به شیخ فضل الله نوری پیشنهاد داد که به سفارت روس پناهنده شود و یا چند سرباز روس به منزلش بروند اما شیخ فضل الله نوری هیچ کدام از درخواست‌ها را نپذیرفت. او در این مورد چنین گفت: «در مقابل مشیت الهی تسلیم صرف است» و در پاسخ به کسانی که در خواست‌های مشابه داشتند چنین پاسخ داد: «من راضی هستم روزی صد دفعه زنده شوم و کشته شوم اما پناهنده به اجنبی نشوم و بر خلاف امر شارع مقدس اسلام رفتاری نکرده باشم».

۴-۱۰: پیرم خان ارمنی که با پیروزی مشروطه خواهان مدارج ترقی را به سرعت طی کرده بود. مأمور دستگیری شیخ فضل الله نوری شد و طی یک محاکمه فرمایشی به شهادت رسید.

۵-۱۰: بسیاری از مورخان شهادت او را فجع‌ترین اعمال مشروطه خواهان دانستند و عده‌ای دیگر اعدام او را جبران شکست در نهضت تنباکو می‌دانند.

یازدهم: «تشدید اختلاف و درگیری میان مشروطه خواهان»

۱-۱۱: دومین دوره مجلس شورای ملی که با اختلافات و درگیری‌ها مواجه بود در حزب «اعتدالیون» و «دمکرات‌ها» که اکثریت نمایندگان مجلس را تشکیل می‌دادند شدیداً با یکدیگر به رقابت پرداختند.

۲-۱۱: هر کدام از دو حزب اعتدالیون و دمکرات در اداره امور نظرات مختلف داشتند به شرح زیر:

الف: اعتدالیون مذهب را سدی محکم و در دستور کار خود قرار دادند. سید محمد طباطبائی و سید عبدالله بهبهانی از اعضای سرشناس این حزب بودند.

ب: دمکرات‌ها به رهبری سید حسن تقی زاده بر جدائی دین از سیاست تأکید داشتند تا مشروطه را از جنبه‌های دینی تهی کنند و نهضت را از آرمان‌های اصلی آن دور سازند.

نکته: درگیری طرفین جوّ ترور و وحشت را بر جامعه حاکم کرد. نخست سید عبدالله بهبهانی توسط د مکرها ترور شد، تقی زاده متهم به دست داشتن در این ترور بود از کشور گریخت و سپس به فاصله کوتاهی چند تن از دمکراتها ترور شدند.

دوازدهم: «مجلس نوپای مشروطه و مداخله بیگانگان»

۱-۱۲: دوره دوم مجلس شورای ملی برای اصلاح امور کشور عده‌ای کارشناس از آمریکا برای اداره «دارائی» و «خزانه داری کل» و یک نفر فرانسوی برای «دادگستری» و چند نفر سوئدی برای «ژاندارمری» استخدام کرد. معروفترین چهره از این دست مورگان شوستر آمریکائی بود.

۲-۱۲: مجلس شورای ملی اختیارات وسیعی به مورگان شوستر داد. او شروع به اصلاحات دامنه داری در امور مالی و گمرکات کرد چون اقدامات او موجب منسجم شدن دستگاه اقتصادی کشور میشد روسها و انگلیسها را سخت عصبانی کرد. لذا روسها طی خطاری «ولتماتوم» دولت ایران را تهدید کرد که اگر در ظرف چهل و هشت ساعت به خواسته‌های روسیه عمل نشود ایران را اشغال خواهند کرد.

۳-۱۲: درخواستهای روسیه به شرح زیر بود:

الف: اقدامات شوستر متوقف و او از ایران اخراج شود.

ب: بدون موافقت روسیه و انگلیس از استخدام اتباع خارجی در ایران خودداری شود.

ج: هزینه نگاهداری قوای روسیه را دولت ایران باید پرداخت کند.

۴-۱۲: دولت روسیه بلافاصله پس از پایان مهلت ۴۸ ساعته نیروهای خود را وارد ایران کرد. این اقدام روسیه مجلس و دولت را در مقابل یکدیگر قرار داد. مجلس شورای ملی اخطار دولت روسیه را ردّ کرد ولی صمصام السلطنه و نایب السلطنه وقت «ناصر الملک همدانی قره گوزلو» از ترس اشغال پایتخت تسلیم شدند و مجلس شورای ملی را منحل کردند.

۵-۱۲: بدین ترتیب سلطه جوئی و دخالت‌های دولتین روسیه و انگلیس در اداره کشور مانع از آن شد که مجلس شورای ملی نپوا بتواند برای سازمان دادن به اوضاع کشور در زمینه‌های مالی - نظامی و اداری اقدام مؤثری انجام دهد.

۶-۱۲: اقدامات سلطه گرایانه دولتین روسیه و انگلیس واکنش‌های شدید مردمی را به شرح زیر برانگیخت:

الف: مردم ایران به خصوص زنان با شعار «یا مرگ یا استقلال» به مجلس حمله بردند.

ب: علمای مذهبی در ایران و عتبات عالیات طی تلگراف‌هایی مردم را به مقاومت دعوت کردند.

ج: آیت الله آخوند خراسانی مرجع بزرگ شیعیان تصمیم گرفت به سوی ایران حرکت کند اما در شب قبل از

حرکت به طرز مشکوکی از دنیا رفت.

«دو نکته بسیار مهم»

نکته اول: دولت سلطه گر روسیه با استفاده از فرصت بدست آمده مقاومت تبریز و مشهر را در هم شکست و

مرقد مطهر امام هشتم (ع) را به توپ بست و در آذربایجان و خراسان نیروهای خود را طبق قرارداد ۱۹۰۷ مستقر کرد.

نکته دوم: دولت استعمارگر انگلستان نیز برای آنکه از رقیب عقب نماند عده‌ای از سربازان هندی را طبق همان

قرارداد ۱۹۰۷ در جنوب ایران و در منطقه نفوذ خود مستقر کرد.

نتیجه: اقدامات دو کشور استعمارگر و سلطه جوی روس و انگلیس دولت ایران را مجبور کردند که سیاست خود

را با اصول مرداد ۱۹۰۷ تطبیق دهد.

سوالات درسی هشتم

- ۱- زمینه‌های نهضت مشروطه را نام ببرید. (۶ مورد)
- ۲- چهار مورد از علل نفوذ و غلبه استعمار بر مملکت را فهرست وار ذکر کنید.
- ۳- چه عللی احساسات ملی مردم ایران را جریحه دار کرده بود.
- ۴- اساس نهضت مشروطه شامل چه مواردی بود و مشروطه خواهان از ایجاد عدالتخانه چه می خواستند؟
- ۵- زمینه های ورود اندیشه‌های جدید چگونه فراهم گشت و از چه راه هایی به جامعه منتقل شد.
- ۶- اولین روزنامه ایران چه نام داشت و توسط چه کسی انتشار یافت. سه نمونه دیگر از روزنامه های دولتی و دو نمونه غیر دولتی که در ایران چاپ و منتشر می شدند را نام ببرید.
- ۷- از مشهورترین روزنامه ها که در خارج از ایران چاپ و منتشر می شدند شش نشریه را نام ببرید.
- ۸- دو نمونه سفرنامه در عهد قاجاریه و مسائل مورد توجه آنها را بنویسید.
- ۹- نویسندگانی را نام ببرید که در پیدایش نهضت مشروطه خواهی موثر بودند.
- ۱۰- ویژگی های بارز نویسندگان موثر در مشروطه خواهی چه بود. آنان از نشست نهضت مشروطه خواهی چه تلقی داشتند.
- ۱۱- چه عللی در زمان مظفردالدین شاه کشور را در آستانه یک شورش سراسری قرار داد.
- ۱۲- به جز مهاجرت‌های صغری و کبری مهمترین حوادثی را نام ببرید که منجر به پیروزی نهضت مشروطه شد.
- ۱۳- ماجرای بانک استقراضی روس چگونه آغاز و به پایان رسید.
- ۱۴- چرا مهاجران سفیر دولت عثمانی را واسطه قرار دادند و نیز مهمترین خواسته های اعتراض کنندگان را در مهاجرت صغری بنویسید.
- ۱۵- با اوج گیری نهضت مشروطه مهمترین خواسته های آنان چه بود.

۱۶- مظفرالدین شاه در راستای خواسته‌های مشروطه خواهان چه اقداماتی انجام داد.

۱۷- بی‌اعتنائی محمد علی شاه به مجلس چگونه آغاز گشت. او پس از ماجرای بی‌اعتنائی چه کرد.

۱۸- چرا لازم بود متممی برای قانون اساسی اولیه نوشته شود.

۱۹- در فاصله ی تدوین متمم قانون اساسی چرا اوضاع آشفته شد و شیخ فضل الله نوری چه کرد و چه

پیشنهادی داشت.

۲۰- خود داری محمد علی شاه از امضای متمم قانون اساسی چه واکنش هایی را برانگیخت.

۲۱- روسها به کدام دلایل با نهضت مشروطه مخالفت می‌کردند.

۲۲- دولت انگلستان به کدام دلایل از نهضت مشروطه حمایت می‌کردند. نکته مهم در این رابطه چه بود؟

۲۳- اولاً چرا روس و انگلیس در سال ۱۹۰۷-م اختلافات خود را کنار گذاشتند و ثانياً روسیه و انگلستان بر

اساس قرارداد ۱۹۰۷ ایران را چگونه تقسیم کردند و منظور از این کار چه بود؟

۲۴- امین السلطان برای چه به ایران دعوت شد و به کدام علت محمدعلی شاه تصمیم گرفت مجلس را برای

همیشه تعطیل کند.

۲۵- اولاً با تشویق کدام دولت و چه کسی مجلس شورای ملی را به توپ بست. ثانياً پس از به توپ بستن

مجلس، رفتار محمدعلی شاه را با رهبران مشروطه بنویسید.

۲۶- درماندگی محمدعلی شاه در برابر مقاومت مردمی و سرانجام حکومت او را بنویسید.

۲۷- اولاً فاتحان تهران پس از فتح تهران چه کردند ثانياً به کدام دلایل افرادی چون ستارخان و باقرخان پس از

تشکیل دولت جدید ناخشنود و معترض بودند.

۲۸- دو ویژگی بارز دوره دوم مشروطه را بنویسید.

۲۹- پیشنهاد روسها به شیخ فضل الله نوری چه بود؟ پاسخ او را در همین مورد بنویسید و نیز چه کسی مامور

دستگیری او بود و چه کرد.

۳۰- احزاب دوره مشروطیت را نام ببرید و مواضع فکری و اعضای سرشناس هر کدام را جداگانه بنویسید.

۳۱- کدام اقدامات مورگان شوستر، روسیه و انگلستان را عصبانی کرده و نیز درخواست های روسیه را از دولت

ایران بنویسید.

۳۲ با پایان مهلت ۴۸ ساعته روسیه به چه اقداماتی دست زد و واکنش مجلس و مردم و دولت را بنویسید.

۳۳- روسها و انگلیس ها از فرصت به دست آمده در جریان اخراج مورگان شوستر در مناطق تحت نفوذ خود

طبق قرارداد ۱۹۰۷ میلادی به چه اقداماتی دست زدند، هر کدام را جداگانه و رسانا بنویسید.

پاسخ سوالات مطروحه در س ۸

س (۱) الف: از دست رفتن بخش هایی از سرزمین ایران ب: غلبه استعمار بر مملکت

ج: استبداد دستگاه حاکم د: مخالفت های مردم و علما با استبداد و استعمار

ه: ورود اندیشه های جدید و: آثار روشنفکران (۶ مورد)

س (۲): الف: ضعف حکومت قاجار در زمان گسترش استعمارگری اروپاییان

ب: و فساد مالی درباریان ج: قرضهائی که شاهان قاجار از کشورهای بیگانه می گرفتند

د: علاقه شاهان قاجار به مسافرت اروپا با دریافت وام.

س (۳) دادن امتیازات - گرفتن وام از بیگانگان - اعمال حق کاپیتولاسیون (قضاوت کنسولی) - دخالت های

دولت بیگانه در امور داخلی ایران

س (۴) بر اساس این نهضت بر مبارزه با استعمار خارجی و استبداد داخلی و تلاش برای برقراری عدالت در

مملکت قرار داشت تا با ایجاد عدالتخانه و دارالشورا قدرت و اختیارات پادشاه و حکام را محدود و با اجرای قوانین اسلامی از لجام گسیختگی آنها جلوگیری کند.

س (۵) الف: به شکل های مختلف نظیر اعزام دانشجو به خارج - سفرهای درباریان و سیاستمداران به خارج و

مهاجرت برخی از ایرانیان به کشورهای مختلف فراهم شد.

ب: دستاورد معاشرت ها - مسافرت ها و مأموریت مهاجران - دانشجویان - جهانگردان و دیپلمات های ایرانی که

با کشورهای پیشرفته در تماس بودند از راه انتشار روزنامه - چاپ کتاب ها در خلال نامه ها و سخنان آنان به جامعه منتقل می شد.

س (۶) اخبار اولین روزنامه ایران بود که توسط میرزا صالح شیرازی انتشار یافت. سه نمونه دولتی عبارت بودند از

(وقایع اتفاقیه - شرف و شرافت) دو نمونه غیر دولتی عبارت بودند از: «تربیت» و «ادب» که بسیار معروف بودند.

س (۷) «عروة الوثقی - اختر - قانون - جبل المتین - حکمت - ثریا»

س (۸)

الف: سفرنامه میرزا صالح شیرازی که از معروفترین آثار است. به روشنی از اندیشه های نوین غربی به ویژه نظام حکومت مشروطه انگلیس تعریف و تمجید می کرد.

ب: «سیاحت نامه ابراهیم بیگ» اثر حاج زین العابدین مراغه ای است. او در این سفرنامه اوضاع نابسامان کشور را به زبان ساده بیان کرده و در مقابل از ویژگی های تمدن غرب ستایش کرده است.

س (۹)

میرزا ملکم خان - میرزا یوسف خان مستشارالدوله - ابراهیم الرحیم طالبوف - میرزا فتح الله آخوندزاده.

س (۱۰)

الف: پذیرش اندیشه های غربی و شیفتگی و خودباختگی بی چون و چرا در برابر فرهنگ بیگانه از ویژگی های بارز افکار این افراد بود.

ب: نهضت مشروطه مردم ایران را که بر مبنای عدالت خواهی و نفی استبداد و استعمار بود با عقاید برخاسته از اندیشه های وارداتی و قلبی خود در آمیختند.

س (۱۱) سفرهای پر هزینه به اروپا - خشونت های عین الدوله و حاکمان ایالت ها - فقر عمومی مردم - رکود اقتصادی.

س (۱۲) ماجرای نوز بلژیکی - نارضایتی مردمی ایالت ها - ماجرای بانک استقراضی روس - فلک شدن بازاریان.

س (۱۳)

الف: روسها در یک قبرستان متروکه ساختمان بانک استقراضی روس را بنا نهادند که با اعتراض آیت الله طباطبایی روبرو شد و در این زمینه یک اعتراض مردمی شکل گرفت و مراجع نجف نیز در جریان این موضوع قرار گرفتند.

س (۱۸)

قانون اساسی اولیه در حقیقت نظام نامه ای بود که اداره‌ی امور مجلس و حدود آن را مشخص می‌کرد از تکالیف دولت به ملت و یا بالعکس سخنی به میان نیامده بود لذا لازم بود متممی بر آن نوشته و تکمیل شود به همین سبب کمیسیون ای شش نفره برای تدوین قانون اساسی تشکیل شد.

س (۱۹) در این فاصله اختلاف مشروطه خواهان از یک سو و مخالفت محمدعلی شاه از سوی دیگر اوضاع را آشفته کرد. شیخ فضل الله نوری نیز به دلیل نفوذ غربگرایان و انحراف مسیر اسلامی و ملی از مشروطه خواهان جدا شد و خواهان (مشروطه - مشروعه) شد.

س (۲۰)

محمدعلی شاه از امضای متمم قانون اساسی خودداری کرد. این برخورد مردم را به هیجان آورده و زمان بستن بازارها هزاران نفر به مجلس شورای ملی هجوم بردند. مردم شهرهای دیگر چون اصفهان - شیراز - رشت و کرمان با مردم تهران هم صدا شدند.

س (۲۱)

الف: جلوگیری از نفوذ انگلیس که در لباس مشروطه خواهی از مشروطه طلبان حمایت می‌کرد.
ب: پیش گیری از قیام ملت های قفقاز برای گرفتن آزادی تحت تاثیر پیروزی مشروطه خواهان ایران.
ج: کمک به محمد علی شاه که طرفدار روسها بود.

س (۲۲)

الف: افزایش اعتبار خود در ایران برای جهت یابی به موقعیتی بهتر یا برابر با روسیه.
ب: به قدرت رساندن مهره های انگلیسی در دستگاه حاکم و مجلس.
ج: محافظت از مرزهای هندوستان و سایر مستعمرات انگلستان در منطقه.

نکته: کمک های بی دریغ انگلیس به بست نشینان در سفارت آن کشور و تحت حمایت قرار دادن بیش از ۱۴ هزار نفر در استارت به همین دلیل بود.

س (۲۳)

اولاً: حضور آلمان به عنوان یک قدرت در صحنه سیاست جهان و با در خطر قرار گرفتن مستعمرات روس و انگلیس در مناطق دیگر دنیا توسط استعمارگر جدید یعنی آلمان سبب گردید که آنان اختلافات خود را کنار بگذارند.

ثانیاً: بنابراین روس و انگلیس به موجب قرارداد ۱۹۰۷ م- ایران را تقسیم کردند. فرانسه که از قدرت روز افزون آلمان بیم ناک بود با میانجیگری در این زمینه ایران را به سه منطقه تقسیم کردند. و این عمل از برخورد احتمالی آنان جلوگیری می کرد.

س (۲۴)

الف: محمدعلی شاه برای مبارزه با مشروطه خواهان میرزا علی اصغرخان امین السلطان را که در خارج به سر می برد و ضمن دعوت به کشور او را به ریاست دولت برگزید تا با کمک او روزها بتوانند نظام استبدادی را دوباره برقرار کنند.

ب: امین السلطان که سیاستی دوگانه و مشکوک در پیش گرفته بود به دست یکی از مشروطه خواهان ترور شد و به قتل رسید. چندی بعد که خود محمدعلی شاه مورد سوء قصد قرار گرفت بهانه لازم برای تعطیلی مجلس را بدو داد. لذا محمدعلی شاه با تشویق روس دستور حمله به مجلس را داد.

س (۲۵)

اولاً: با تشویق دولت روسیه و کلنل لیاخوف فرمانده نیروهای قزاق

ثانیاً: آیت الله طباطبایی و آیت الله بهبهانی دستگیر و شکنجه و تبعید شدند. میرزا جهانگیرخان صور اسرافیل - ملک المتکلمین و سید جمال‌الدین واحد اصفهانی اعدام شدند. برخی دیگر چون تقی زاده به سفارت انگلیس پناهنده شد و مجدداً حکومت استبدادی برقرار گردید.

س (۲۶) با ایستادگی و مقاومت مردم تبریز و از نقاط دیگر ایران چون اصفهان - فارس - گیلان و ... که وارد صحنه شدند و حکومت محمد علی شاه را سخت در تنگنا قرار دادند و این درحالی بود که نیروهای مشروطه خواه از اصفهان - بختیاری و گیلان وارد تهران شدند و نیروهای دولتی را شکست دادند و با پناهندگی محمدعلی شاه به سفارت روسیه حکومت استبدادی او به پایان رسید.

س (۲۷)

اولاً: تهران مجلس فوق العاده با شرکت مجاهدان - شاهزادگان - اعیان و وکلای سابق مجلس شورای ملی تشکیل شد (۲۲ نفر) و به اتفاق آراء محمد علی شاه را از سلطنت خلع و احمد میرزا ولیعهد را به سلطنت برگزیدند. ثانیاً: با تشکیل دولت جدید جمعی از مستبدان و در تجمعات به مقام دولتی رسیدند که سبب خشم مشروطه خواهان به ویژه مردم تبریز شد. ستارخان و باقرخان و جمعی دیگر چون ملاحظه کردند که دشمنان دیروز مشروطه دوباره زمامدار شدند بسیار ناخشنود و معترض بودند.

س (۲۸)

الف: اختلاف شدید بین طرفداران مشروطه.

ب: مداخله آشکار و سلطه گرایانه روس و انگلیس در سرنوشت ایران.

س (۲۹)

الف: دولت روسیه به شیخ فضل الله نوری پیشنهاد داد که به سفارت روس پناهنده شود و یا چند نفر سرباز روسی به منزلش بروند اما شیخ فضل الله نوری هیچ کدام از درخواست ها را نپذیرفت او در این مورد چنین گفت: « در مقابل مشیت الهی تسلیم صرف است».

ب: پیرم خان ارمنی که با پیروزی مشروطه خواهان مدارج ترقی را به سرعت طی کرده بود، مأمور دستگیری

شیخ فضل الله نوری شد و طی یک محاکمه فرمایشی به شهادت رسید.

س (۳۰)

الف: اعتدالیون: که مذهب را سدی محکم دعوت در دستور کار خود قرار دادند سید محمد طباطبایی و سید عبدالله بهبهانی از اعضای سرشناس این حزب بودند.

ب: دمکرات ها: به رهبری سید حسن تقی زاده بر جدایی دین از سیاست تاکید داشتند تا مشروطه را از جنبه های دینی تهی کنند و نهضت را از آرمان اصلی آن دور سازند.

س (۳۱)

: او شروع به اصلاحات دامنه داری در امور مالی و گمرکی انجام داد چون اقدامات او منظم شدن دستگاه اقتصادی کشور می شد

: درخواست های روسیه به شرح زیر بود:

الف: اقدامات مورگان شوستر را متوقف و او از ایران اخراج شود.

ب: بدون موافقت روسیه و انگلیس از استخدام اتباع خارجی در ایران خودداری شود.

ج: هزینه نگهداری قوای روسیه را دولت ایران باید پرداخت کند.

س (۳۲)

الف: دولت روسیه بلافاصله پس از پایان مهلت ۴۸ ساعت نیروهای خود را وارد ایران کرد. این اقدام مجلس و دولت را در مقابل یکدیگر قرار داد.

ب: مجلس شورای ملی اخطار دولت روسیه را رد کرد. هیجان عمومی و احساسات مردمی اوج گرفت ولی

صمصام السلطنه و نایب السلطنه (ناصرالملک همدانی قره گوزلو) از ترس اشغال پایتخت تسلیم شدند و مجلس شورای اسلامی را نیز منحل کرده اند.

الف: روسها با استفاده از فرصت به دست آمده از کانون‌های مقاومت تبریز و مشهد را به‌سختی سرکوب کردند. مرقد مطهر امام هشتم علیه السلام را به توپ بستند. از آذربایجان تا خراسان نیروهای خود را مستقر کردند و منطقه زیر نفوذ شان را طبق قرارداد ۱۹۰۷ -م اشغال کردند.

ب: در این زمان انگلیس نیز برای اشغال منطقه زیر نفوذ خود طبق قرارداد ۱۹۰۷ قوایی از هندوستان را وارد جنوب ایران کرد.

درس نهم

«جنگ جهانی اول و ایران»

«زمینه ها و علل جنگ های جهانی اول»

پیامدها و تاثیرات انقلاب کبیر فرانسه و انقلاب صنعتی در نیمه دوم قرن نوزدهم و آغاز قرن بیستم خود را نشان داد.

مسائل پیش روی جهانیان اجمالاً به شرح زیر بود.

«تداوم و گسترش رقابت های استعماری رشد اندیشه های ملی گرایی (ناسیونالیسم) و ظهور قدرت های جدید»
یکم:

تداوم و گسترش استعمار

۱-۱: با انقلاب صنعتی و ساخت سلاح های پیشرفته (زمینی و دریایی) توان سیاسی به ویژه نظامی دول اروپایی را بالا برد و نیز سیاست استعمار گرایانه آنان را سرعت بخشید.

۱-۲: استعمارگران به ویژه انگلستان و فرانسه با گسترش مستعمرات خود در آسیا آفریقا و آمریکا و اقیانوسیه با یکدیگر به رقابت و ستیز برخاستند.

دوم:

«مقاومت در برابر استعمار»

مردمان بسیاری از مستعمرات در برابر استعمارگران نه تنها به مقاومت پرداختند بلکه به علیه سلطه آنان به پا خاستند.

۱-۲:

الف: قیام مهدیون در سودان به رهبری مهدی سودانی

ب: قیام مردم الجزایر به رهبری امیر عبدالقادر

ج: قیام سپاهیان هندوستان و مبارزات ضد استعماری به رهبری مهاتما گاندی «انقلاب و قیام بی خشونت»

د: قیام و جنبش های مردم آمریکای لاتین به رهبری سیمون بولیوار

سوم:

«اندیشه های ملی گرایی و ظهور قدرت های جدید»

۳-۱: در قرن نوزدهم دو جریان ملی گرایی و آزادی خواهی اروپا را فرا گرفت. مردمانی که تاریخ و فرهنگ و زبان مشترکی داشتند خواهان استقلال و یکپارچگی شدند.

۳-۲: مهمترین این کشورها (ایتالیا آلمان لهستان صربستان و مجارستان و ... کشورهای دیگر بودند.

نکته: (مبارزات استقلال طلبانه کشورهای مذکور در نیمه دوم قرن نوزدهم شدت پیدا کرد و در نهایت تا پایان جنگ های اول جهانی ادامه یافت)

چهارم:

«تشکیل اتحاد و اتفاق سه گانه»

(اتحاد مثلث و اتفاق مثلث) (متحدین و متفقین)

۴-۱: آلمان از یک سو با هدف مقابله با فرانسه و از سوی دیگر سیاست های توسعه طلبانه را در خارج از اروپا در پیش گرفت.

۴-۲: آلمان به دنبال این سیاست ابتدا با امپراتوری (اتریش - مجارستان) و سپس ایتالیا پیمانهای جداگانه ای بست لذا موفق به تشکیل «اتحاد مثلث» شد. (متحدین)

۴-۳: دولت فرانسه نیز ابتدا با روسیه و سپس با انگلستان پیمانهای جداگانه امضا کرد و با رفع اختلاف روسیه و انگلستان و عقد قرارداد سری ۱۹۰۷ شرایط برای ایجاد (اتفاق سه گانه) (متفقین) فراهم و به امضا رسید.

۴-۴: با اینکه تشکیل اتحاد و اتفاق مثلث توازن قوا به وجود آورده بود تشدید رقابت ها و دشمنی های طرفین در نهایت به جنگ جهانی اول انجامید.

نکته: مهمترین علل جنگ های جهانی اول و عبارت بودند از (اختلافات مرزی بین دول اروپایی دشمنی شدید آلمان و فرانسه رقابت های مستعمراتی و دخالت در منطقه شبه جزیره بالکان و... بود.

پنجم:

«جنگ های جهانی اول (۱۹۱۴-۱۹۱۸)»

(شروع جنگ)

- ۱-۵: بهانه شروع جنگ قتل ولیعهد اتریش و همسرش در شهر سارایوو (مرکز ایالت بوسنی) به دست یک دانشجوی صربی بود. دولت اتریش صربستان را مقصر دانست و آن کشور اعلان جنگ داد.
- ۲-۵: طولی نکشید که کشورهای عضو اتحاد و اتفاق مثلث با یکدیگر وارد جنگ شدند.
- ۳-۵: به دنبال شروع جنگ برخی از کشورها به دو اتحادیه متحدین و متفقین پیوستند.
- الف: امپراتوری عثمانی و بلغارستان به متحدین پیوستند.
- ب: کشورهای (ژاپن یونان پرتغال رومانی و... به متفقین پیوستند.
- نکته: ایتالیا در میانه جنگ در سال (۱۹۱۵ م) از متحدین جدا و به متفقین پیوست.
- ششم:

«انقلاب روسیه»

- ۱-۶: دولت روسیه قبل از جنگ جهانی درگیر اعتراضات داخلی بود و با شرکت در جنگ های جهانی اوضاع در این کشور به نابسامانی بیشتری انجامید.
- ۲-۶: شورش نظامیان در پتروگراد منجر به برکناری نیکلای دوم انجامید. و نیز گروهی از انقلابیون سوسیالیست (بلشویک ها) به رهبری لنین اداره کشور را به دست گرفتند (با کمک آلمان) و بر اعتراضات خود افزودند.
- ۳-۶: لنین با طرح سه شعار اساسی «صلح زمین نان»-«تسلط کارگران بر تولید»-«همه قدرت از آن شورا ها» پشتیبانی سربازان کشاورزان و کارگران را جلب کردند. و با به دست گرفتن قدرت نام روسیه را به اتحاد شوروی تغییر دادند.

هفتم:

«پایان جنگ»

۷-۱: آمریکا تا سال ۱۹۱۷ بی طرفی خود را در جنگ حفظ کرده بود. اما عملیات زیردریایی های آلمانی و غرق کشتی های ناوگان دریایی آمریکا با دخالت و تصویر کنگره ایالات متحده به آلمان اعلان جنگ داد.

۷-۲: ورود آمریکا صحنه های جنگ را به نفع متفقین تغییر داد و در نهایت به شکست آلمان انجامید. با تسلیم شدن کشورهای طرفدار متحدین جنگ جهانی اول به پایان رسید (۱۱ نوامبر ۱۹۱۸)

هشتم:

«آثار و پیامدهای جنگ»

۸: پیمان صلح ورسای: کشورهای پیروز و شکست خورده در جنگ با هدف عقد قرارداد صلح در کاخ ورسای در پاریس گرد هم آمدند البته نه تنها پیمان ورسای با آلمان بلکه با دیگر کشورهای عضو اتحاد مثلث پیمان های جداگانه ای منعقد گردید.

نکته: پایان جنگ های جهانی اول به پایان ۴ امپراتوری نیز انجامید و آن ها عبارت بودند از (امپراتوری اتریش مجارستان) (امپراتوری عثمانی) (امپراتوری آلمان) - (امپراتوری روسیه). با بلغارستان نیز معاهده جداگانه ای به امضا رسید.

نهم:

«تشکیل جامعه ملل»

۹: به پیشنهاد ویلسون رئیس جمهور وقت آمریکا با هدف صلح و امنیت جهانی و جلوگیری از جنگ جامعه ملل تاسیس شد. مرکز جامعه ملل در شهر «ژنو» در سوئیس بود.

نکته: تصمیمات جامعه ملل ضمانت اجرایی نداشت. برخی از کشورهای بزرگ از اجرای مصوبات آن سرباز زدند.

دهم:

«تلفات و خسارتهای انسانی و اقتصادی»

۱-۱۰: جنگ جهانی اول جامعه جهانی را دچار مصائب فراوان کرد و سبب ویرانی منابع و مراکز اقتصادی اروپا و جهان شد.

۲-۱۰: این جنگ بر اثر سلاح های جدید و بر اساس آمار رسمی بیش از ۹ میلیون نظامی کشته و ده میلیون نفر زخمی اسیر و مفقود برجای گذاشت.

۳-۱۰: میلیون ها انسان غیرنظامی با کمبود مواد غذایی به بیماریهای همه گیر و آوارگی دچار گشتند.

«ایران در جنگ جهانی اول»

(اشغال نظامی ایران)

یکم:

۱-۱: با شروع جنگ جهانی اول (ابتدای سلطنت احمد شاه) ایران اعلام بیطرفی کرد و این در حالی بود که مأموران و جاسوسان آلمانی در مناطق مختلف ایران دست به اقداماتی بر ضد دولت های اتفاق سه‌گانه (متفقین) انجام می دادند.

۱-۲: با اینکه کشورهای اروپایی درگیر جنگ بودند دولت‌های روس و انگلیس مناطق تحت نفوذ خود را اشغال نظامی کردند. سپس روس ها در مناطق اشغالی قزاقخانه تاسیس کردند. انگلیس ها نیز در جنوب کشور (پلیس جنوب) ایجاد کردند.

نکته مهم: روزها و انگلیسی‌ها یک سال پس از شروع جنگ در سال ۱۹۱۵ کشورمان را به دو منطقه نفوذ تقسیم کردند. در این شرایط دولت عثمانی نیز مناطقی از غرب کشور را اشغال کرد و با نیروهای متفقین درگیر شد.

دوم:

«مقاومت ایرانیان در برابر اشغالگران»

۲-۱: در حالی که حکومت قاجار عاجز از رویارویی با اشغالگران روسی و انگلیسی بود اما مردم به خصوص ایلات و عشایر تحت تاثیر مراجع در برابر اشغالگران تا حدود توان ایستادگی کردند در فارس بوشهر و خوزستان این حرکات چشمگیرتر بود.

۲-۲: دلاوران دشتستان و تنگستان و دشتی به فرماندهی «رئیسعلی دلواری» در کازرون به رهبری ناصر دیوان کازرونی با شجاعت با نیروهای انگلیسی نبرد کردند و در خوزستان در «نبرد جهاد» بر علیه قوای بیگانه جنگیدند.

سوم:

«آثار و نتایج جنگ جهانی اول در ایران»

۳-۱: ایران هیچ نقشی در جنگ و ادامه آن نداشت ولی برای ایران اشغال شده روسی و انگلیسی فاجعه بار بود عده زیادی از مردم بیگناه در اثر قحطی و به سبب گرسنگی و سوء تغذیه و بیماری های ناشی از آن به طرز دلخراشی جان دادند.

۳-۲: جنگ جهانی اول و اشغال ایران علاوه بر ویرانی اقتصادی و تلفات سنگین انسانی موجب بی ثباتی دولت مرکزی و تعطیلی مجلس شورای ملی گردید.

چهارم:

«قرارداد ۱۹۱۹»

۴-۱: با پیروزی انقلاب ایران روسیه دولت بلشویکی نیروهای شاه از ایران فراخوان و دولت استعمارگر انگلیس از فرصت به دست آمده نیمه شمالی ایران را نیز اشغال کرد.

۴-۲: در حالی که دولت جدید روسیه درگیر جنگ های داخلی بود دولت اشغالگر انگلیس برای تحکیم هر چه بیشتر نفوذ و سلطه خویش قرارداد ۱۹۱۹ را با وثوق الدوله امضا کرد و به موجب همین قرارداد (۱۹۱۹) الف: اداره کلیه امور مالی به ویژه نظامی در اختیار دولت انگلیس درآمد.

ب: ایجاد ارتش یکپارچه ایران و تامین اسلحه و تدارکات نظامی و اداره آن با افسران انگلیسی بود.

ج: انگلستان متعهد شد وامی در اختیار دولت ایران قرار دارد که تحت نظارت کامل کارشناسان مالی انگلیس هزینه شود.

۴-۳: این قرارداد با مخالفت گسترده شخصیت های ملی مذهبی سیاسی گروه ها و احزاب روبرو شد.

نکته: نقش آیت الله سید حسن مدرس در مخالفت با این قرارداد سقوط دولت وثوق الدوله بسیار موثر بود.

پنجم:

«کودتای سیاه»

«انگلستان برای دستیابی به اهداف خود در صدد تغییر حکومت از طریق کودتا برآمد»

۵-۱: در راستای اجرای کودتای ژنرال آیرون سایید با کمک سید ضیاءالدین طباطبایی که سیاستمداری وابسته به انگلستان بود یکی از فرماندهان نظامی به نام رضاخان را مناسب تشخیص داد.

۵-۲: آیرونساید در قزوین با رضاخان ملاقات کرد و مسائل را با او در میان گذاشت و برای اجرای کودتا به تهران رفت ضمن ملاقات با احمد شاه به او القا کرد که حرکت رضاخان به سوی تهران برای حفظ کشور و سلطنت ضروری است.

۵-۳: نیروهای قزاق به رهبری رضاخان در بامداد سوم اسفند ۱۲۹۹ بدون هیچ مقاومتی وزارتخانه‌ها و نقاط حساس پایتخت را تصرف کردند.

۵-۴: سیدضیاءالدین طباطبایی به نخست وزیری منصوب شد و رضاخان نیز به عنوان فرمانده ارتش با لقب «سردار سپه» برگزیده شد. سید زیاد به فاصله کوتاهی استعفا داد و رضاخان در مقام وزیر جنگ بر قدرت و نفوذ خود افزود.

ششم:

«رضاخان از نخست وزیری تا پادشاهی»

۶-۱: رضاخان طی دو سال (۱۳۰۰-۱۳۰۲) در پست وزارت جنگ با حمایت انگلستان موقعیت خود را تثبیت کرد و سپس به نخست وزیری رسید. احمدشاه بلافاصله به اروپا رفت رضاخان در غیاب شاه با استفاده از اوضاع و شرایط موجود کشور خود را برای رسیدن به سلطنت آماده می کرد.

۶-۲: در غیاب شاه ضمن تبلیغات گسترده علیه شاه موقعیت خود را هر چه بیشتر تحکیم بخشید. و این در حالی بود که احمدشاه تصمیم به بازگشت به ایران برای حفظ سلطنت گرفت.

۶-۳: دولت انگلیس ضمن مبالغه گویی مبنی بر اوضاع آشفته کشور خواستار انصراف احمدشاه از تصمیم خویش شود تا این که رضاخان امنیت لازم را برای حضورش در کشور فراهم آورد.

۴-۶: سرکوبی شیخ خزعل و بعضی شورش‌های پراکنده با توجه به امنیتی که رضاخان به وجود آورده بود محبوبیت او افزایش یافت و با تبلیغات طرفداران رضاخان زمینه سلطنت او فراهم شد.

هفتم:

«به سلطنت رسیدن رضاخان»

۱-۷: در سال ۱۳۰۴ ماده واحده به صورت طرح در مجلس شورای ملی مطرح گردید. که با اعلان خلع قاجاریه از سلطنت و سپردن حکومت به صورت موقت به رضاخان خواسته و درج شده بود.

۲-۷: در همان ته می بایست مجلس موسسان برای تغییر چند ماده از قانون اساسی و تعیین تکلیف قطعی سلطنت تشکیل شود. عده‌ای از وکلای مجلس از جمله آیت الله مدرس و دکتر مصدق و تعدادی دیگر از نمایندگان مجلس با این طرح مخالفت کردند.

۳-۷: با تشکیل مجلس موسسان در آذر ۱۳۰۴ پس از شروع گفتگو با تغییرات چند کلمه همان ماده واحده را تصویب کردند و رضاخان را به سلطنت انتخاب و آن را در خاندان موروثی کردند.

هشتم:

«ماهیت برخی از اصلاحات و اقدامات رضا شاه»

با آغاز سلطنت پهلوی و همزمان با آن دوره نوینی از غارت کشور ایران به دست بیگانگان فراهم آمد که به (استعمار نو) شهرت دارد.

۱-۸: الف: بازگشت به حکومت استبدادی: او با حذف شخصیت‌های آزادیخواهی به حکومت استبدادی را در پیش گرفت و به قانون و قانونگذاری اهمیت نمی داد.

ب: ایجاد ارتش منظم: این ارتش در مرکز سیاسی کشور را ممکن می ساخت و قیام‌های مردمی را سرکوب می کرد او با هدایت انگلیسی‌ها به تجدید سازمان ارتش پرداخت. و در سال ۱۳۰۴ قانون نظام وظیفه عمومی را به تصویب رساند.

ج: راه آهن سراسری: راه آهن سراسری بندر ترکمن را به بندر شاپور (بندر امام خمینی (ره) فعلی) متصل می‌کرد. در صورت تجاوز روس‌ها به ایران انگلیسی‌ها می‌توانستند نیروهای خود را از این طریق برای جلوگیری از آنان به شمال بفرستند و مانع نفوذ آنان نیز به هندوستان شوند.

نکته: در جنگ دوم جهانی و استفاده متفقین از راه آهن به مهمترین عامل ارتباطی متفقین تبدیل شد.

د: یک شکل کردن لباس‌ها و کشف حجاب: او تصور می‌کرد راه پیشرفت کشور تقلید از فرهنگ غرب است و در تعقیب همین فکر بود که به عنوان مبارزه با کهنه پرستی به یک شکل کردن لباس‌ها و برداشتن حجاب بانوان اقدام کند. اجرای این امر با مخالفت مردم ایران روبرو شد از جمله می‌توان به قیام مردم مشهد و حادثه مسجد گوهرشاد اشاره کرد که عده‌ای کشته و مجروح شدند.

۸-۲: در راستای تقلید از فرهنگ غرب با سفری که به ترکیه کرد ضمن ملاقات با آتاتورک رئیس جمهور وقت ترکیه و به تقلید از او به مبارزه با سنت‌های اسلامی پرداخت.

۸-۳: رضا شاه به تضعیف روحانیت پرداخت. دفترخانه‌های شرعی را تعطیل کرد و عزاداری حضرت سیدالشهدا (ع) را قدغن نمود و از اجرای آداب مذهبی به شدت جلوگیری کرد.

نهم:

«شهادت مدرس»

۹-۱: مدرسه یگانه دشمن سرسخت و جدی دوران نخست وزیری و سلطنت رضاخان بود.

۹-۲: از یکسو وجود مدرس را در تهران خطری جدی برای سلطنت خود می‌پنداشت و از سوی دیگر رضا شاه میدانست که ما در رستوران می‌تواند مانند دیگران به راحتی از بین ببرد و لذا در صدد تبعید او بر آمد.

۹-۳: در مهرماه ۱۳۰۷ ماموران شهربانی به منزل ایشان حمله بردند. ابتدا او را به خواف و سپس به کاشمر تبعید کردند. و در دهم آذر سال ۱۳۱۶ این روحانی شریف و بزرگوار و تراز اول را مسموم و به شهادت رساندند.

سوالات درس نهم

۱. عمده تحولات در قرن ۱۹ متأثر از چه وقایعی بود و مهم‌ترین این تحولات کدام‌ها بودند؟
۲. اولاً در رابطه با تحولات قرن ۱۹ چه تحولی و به چه علل سبب توسعه سیاست‌های استعماری آنان گشت؟ ثانیاً قدرت‌های استعماری به‌ویژه کدام‌های بودند و در چه مناطق جغرافیایی باهم رقابت داشتند؟
۳. چهار نمونه از مبارزات چشم‌گیر مردمی را در سرزمین‌های تحت استعمار فهرست‌وار ذکر کنید.
۴. در رابطه با تفکر ملی‌گرایی کدام عامل مهم آنان را واداشت که در اروپا حکومتی مستقل تشکیل دهند. چهار نمونه را ذکر کنید.
۵. اهداف آلمان از تشکیل اتحاد مثلث چه بود و کشورهای دیگری که در آن عضو بودند را نام ببرید.
۶. اهداف فرانسه از تشکیل اتفاق سه‌گانه چه بود و اقدامات متنوع فرانسه را برای تشکیل نهایی اتفاق سه‌گانه بنویسید.
۷. انعقاد پیمان‌های مثلث و اتفاق سه‌گانه چه نتایجی داشت و نیز مهم‌ترین علل جنگ جهانی اول را فهرست‌وار بنویسید.
۸. بهانه شروع جنگ جهانی اول چه بود؟ در این رابطه چه کشورهایی به متحدین و کدام کشورها به متفقین پیوستند. نام ببرید.
۹. در شکل‌گیری انقلاب روسیه چه سازمان‌ها و گروه‌هایی شرکت داشتند و چه کردند؟ لنین با چه شعارهایی کارگران را جذب کرد و بلشویک‌ها چه کردند؟
۱۰. در پایان جنگ جهانی اول کدام علل آمریکا را وارد جنگ کرد و چه نتیجه‌ای داشت؟
۱۱. آثار و پیامدهای جنگ جهانی اول را نام ببرید.
۱۲. چگونگی تشکیل جامعه ملل را بنویسید.
۱۳. دولت‌های آلمان، روسیه و انگلستان هر کدام چگونه بی‌طرفی ایران را نقض کردند؟

۱۴. سه نمونه از مقاومت ایرانیان را در برابر اشغالگران در جریان جنگ جهانی اول بنویسید.
۱۵. اولاً به موجب قرارداد ۱۹۱۹ انگلستان از چه امتیازاتی برخوردار شد و در عوض دولت انگلستان در چه موردی متعهد شد؟ ثانیاً در رابطه با قرارداد ۱۹۱۹ چه کسی نخست‌وزیر بود؟ مخالفت‌های گسترده با این قرارداد را بنویسید.
۱۶. اقدامات اولیه کودتای سیاه را توسط انگلیس بنویسید.
۱۷. با اجرای کودتای سیاه اداره امور به دست چه کسانی افتاد؟
۱۸. رضاخان چگونه به نخست‌وزیری رسید؟
۱۹. در غیاب احمدشاه اقدامات رضاخان و دولت انگلیس برای تثبیت قدرت دولت کودتا چه کردند؟
۲۰. کدام اقدام رضاخان سبب گرایش بیشتر مردم به او شد؟
۲۱. چگونه به سلطنت رسیدن رضاخان را بنویسید.
۲۲. از اقدامات رضاشاه ایجاد ارتش منظم بود. این مورد را توضیح دهید.
۲۳. از اصلاحات رضاشاه احداث خط راه‌آهن سراسری بود این مورد را توضیح دهید.
۲۴. رضاشاه تصور می‌کرد مهم‌ترین راه پیشرفت و توسعه کشور تقلید از غرب است، او در این زمینه چه کرد؟
۲۵. اقدامات رضاشاه در تضعیف روحانیت را بنویسید.
۲۶. نگرانی‌های آیت‌الله مدرس به‌عنوان یک روحانی مبارز درباره رضاشاه چه بود و رضاشاه به کدام دلایل در صدد از میان برداشتن او بود و در نهایت چه کرد؟

پاسخ سوالات درس نهم

س-۱

متاثر از تاثیرات و پیامد های انقلاب کبیر فرانسه انقلاب کبیر فرانسه و انقلاب صنعتی بود. و مهم ترین تحولات عبارتند از تداوم و گسترش رقابت های استعمار- رشد اندیشه های ملی گرائی (ناسیونالیسم) و ظهور قدرت های بزرگ .

س-۲

اولا: ساخت سلاحی پیش رفته تفنگ و توپ و کشتی های جنگی سبب توسعه اقتصادی آنان شد .
ثانیا: انگلستان و فرانسه در مستعمرات خود در آسیا- آفریقا- آمریکا و اقیانوسیه باهم رقابت داشتند.

س-۳

الف: قیام مهدیون به رهبری مهدی سوادانی در مقابل انگلیس

ب: قیام مردم الجزیره به رهبری امیر عبد لقادر در مقابل فرانسه

ج: شورش سپاهیان هندی وضعیت استعماری به رهبری مهاتما گاندی در مقابل انگلیس

د: قیام مردم آمریکای لاتین به رهبری سیمون بولیوار در مقابل استعمارگران مختلف.

س-۴

مردمان و گروه های قومی را که تاریخ فرهنگ و زبان مشترکی داشتند برانگیخت. مهمترین کشورهای اروپایی عبارت بودند از (آلمان ایتالیا لهستان صربستان مجارستان و ... بودند.

س-۵

آلمان از یک سو با هدف مقابله با تهدیدهای خارجی به ویژه فرانسه و از سوی دیگر برای پیشبرد سیاست های توسعه طلبانه خود در اروپا و فراسوی دریاها. و کشورهای دیگر امپراطوری (اتریش-مجارستان) و ایتالیا بودند. (اتحاد مثلث)

س-۶

فرانسه برای خروج از انزوای سیاسی و پایان دادن به برتری جویی آلمان نخست با روسیه و سپس با انگلستان پیمانهای جداگانه‌ای است و با میانجیگری در رفع اختلافات روسیه و انگلیس و نیز عقد قرارداد ۱۹۰۷ بین (روسیه و انگلیس) بر سر ایران و افغانستان و تبت اتفاق سه گانه منعقد شد. (متفقین)

س-۷

الف: این پیمان ها توازن قدرت جدیدی در اروپا به وجود آورد. اما تشدید رقابت ها و دشمنی های دو طرف در نهایت به جنگ جهانی اول انجامید.

ب: اختلافات مرزی کشورهای اروپایی - دشمنی شدید فرانسه و آلمان - مسابقات تسلیحاتی - رقابت های مستعمراتی و اقدامات برای توسعه نفوذ در شبه جزیره بالکان

س-۸

الف: قتل ولیعهد اتریش و همسرش در شهر سارایوو (در ایالت بوسنی)

ب: امپراتوری عثمانی و بلغارستان به متحدین پیوستند

ج: کشورهای (ژاپن - یونان - پرتغال و رومانی به متفقین پیوستند.

س-۹

۹-۱: واحدهای نظامی و انقلابیون سوسیالیست (بلشویگ ها) با حمایت دولت آلمان به انقلابیون نظامی پیوستند.

۹-۲: رهبری بلشویک را لنین به عهده داشت آنان با نظام سرمایه داری مخالفت می کردند.

۹-۳: او با طرح سه شعار اساسی چون «صلح-زمین-نان» و «تسلط کارگران بر تولید» و «همه قدرت از آن شوراها» توانست اقشار مختلف را جذب کند و سپس با تصرف مقرر حکومت موقت قدرت را به دست گرفتند و نام روسیه را به اتحاد شوروی تغییر دادند.

س-۱۰

۱۰-۱: ایالات متحده تا سال ۱۹۱۷ بی طرفی خود را حفظ کرده بود

۲-۱۰: با حمله زیردریایی‌های آلمانی به کشتی‌های آمریکایی و غرق کشتی آن کشور موجب شد که کنگره ایالات متحده به آلمان اعلان جنگ بدهد. و با ورود آمریکا به جنگ و تسلیم شدن دولت‌های متحده جنگ در یازدهم نوامبر ۱۹۱۸ با شکست کامل آلمان پایان یافت.

س-۱۱

امضای پیمان صلح ورسای - تشکیل جامعه ملل - تلفات و خسارتهای انسانی و اقتصادی

س-۱۲

جامعه ملل به پیشنهاد ویلسون رئیس جمهور وقت آمریکا تاسیس شد و هدف از تشکیل جامعه ملل در تامین صلح و امنیت بین‌المللی و جهانی و جلوگیری از جنگ بود مرکز جامعه ملل شهر ژنو در سوئیس بود.

س-۱۳

۱-۱۳: در اوایل جنگ جهانی اول مأموران و جاسوسان آلمانی در مناطق مختلف ایران اقداماتی علیه متفقین دست زدند و همین امر را روسیه و انگلیس بهانه قرار داده و به کشور ما لشکرکشی کردند.

۲-۱۳: نظامیان روسیه بخش وسیعی از مناطق کشورمان را به موجب معاهده ۱۹۷۳ قال نظامی کردند و در شمال قزاقخانه تاسیس کردند.

۳-۱۳: انگلستان نیز عده‌ای از مزدوران هندی را به ایران فرستاد در ضمن اشغال مناطق وسیعی از جنوب ایران به تاسیس پلیس جنوب اقدام کردند.

۴-۱۳: اشغالگران روس و انگلیسی ضمن جنگ جهانی اول در ۱۹۱۵- م منطقه بی طرف ایران را نیز اشغال کرده و ایران را به دو منطقه شمالی و جنوبی تحت نفوذ خود در آوردند.

س-۱۴

الف: دلاوران تنگستان و دشتستان و دشتی به رهبری رئیسعلی دلواری و قیام و اعتراض برخاستند.

ب: قیام مردم کازرون به رهبری ناصر دیوان کازرونی و قیام مردم خوزستان تحت عنوان (نبرد جهاد) با قوای بیگانه جنگیدند.

س-۱۵

۱-۱۵: اداره کلیه امور مالی کشور وزارتخانه و امور نظامی را در اختیار گرفت +مسئولیت تجدید سازمان ارتش و ایجاد ارتشی یکپارچه را تحت نظارت افسران انگلیسی قرار داد. دولت انگلیس متعهد شد وامی برای ایران در نظر بگیرد مشروط به اینکه هزینه های آن زیر نظر کارشناسان مالی انگلیس قرار گیرد.

۲-۱۵: حسن وثوق. وثوق الدوله

۳-۱۵: این قرارداد ننگین با مخالفت شخصیت های ملی- مذهبی -احزاب به ویژه آیت الله مدرس قرار گرفت و سبب سقوط دولت وثوق الدوله گردید.

س-۱۶

۱-۱۶: انگلستان در صدد تغییر حکومت ایران در یک برنامه کودتایی بود.

۲-۱۶: انگلستان برای دستیابی به این هدف ژنرال آیرون ساید را در نظر گرفت و با کمک سید ضیاءالدین طباطبایی سیاستمدار وابسته به انگلیس رضاخان یکی از فرماندهان نظامی را برای اجرای کودتا انتخاب کردند.

۳-۱۶: آیرون ساید در قزوین با رضاخان ملاقات کرد و برنامه کودتا پی ریزی شد. آیرون ساید سپس به تهران رفت به احمدشاه القا کرد که کودتا برای حفظ سلطنت و کشور ضروری است.

س-۱۷

کودتا در سوم اسفند ۱۲۹۹ بدون هیچ مقاومتی انجام پذیرفت و بدین شکل مراکز حساس و وزارتخانه ها تصرف شد. سید ضیاء به نخست وزیری و رضاخان با لقب «سردار سپه» مامور اداره امور نظامی گردید. به فاصله کوتاهی پس از (۹۰ روز) استعفا کرد و به اروپا رفت و رضاخان مهره نظامی کودتا در مقام وزارت جنگ روز به روز بر قدرت خود افزود.

س-۱۸

۱-۱۸: رضاخان از سال ۱۳۰۰ تا ۲۳۰۲ در سمت وزارت جنگ با حمایت انگلستان موقعیت خود را تثبیت کرد و سرانجام شاه قاجار و مجلس شورای ملی به ناچار او را به نخست وزیری برگزیدند.

۲-۱۸: احمدشاه بلافاصله به اروپا را فراخوان از فرصت شرایط داخلی قدم نهایی را برای سلطنت آماده کرد.

س-۱۹

۱-۱۹: رضاخان در غیاب شاه به تحکیم موقعیت خود پرداخت و تبلیغات گسترده ای را هم بر علیه احمد شاه توسط روزنامه ها و طرفدارانش به راه انداخت احمدشاه مسعود از مدتی تصمیم به بازگشت به ایران داشت.

۲-۱۹: انگلیسی ها که از تصمیم شاه مطلع شدند و به او رفته و اوضاع کشور را آشفته جلوه دادند و از او خواستند تا ایجاد امنیت لازم توسط رضاخان از بازگشت به کشور منصرف شود.

س-۲۰

از یک طرف پس از سرکوبی شیخ خزر و برخی شورش های پراکنده در مرزها و داخل کشور با توجه به امنیتی که رضاخان به وجود آورده بود محبوبیت او افزایش یافت و از طرف دیگر بدبینی به احمد شاه بیشتر شد.

س-۲۱:

۱-۲۱: در سال ۱۳۰۴ مجلس شورای ملی ماده واحده ای را به صورت طرح مطرح شد که در آن خلع قاجاریه از سلطنت و سپردن حکومت موقت و رضاخان خواسته شده بود.

۲-۲۱: در ماده واحده تشکیل مجلس موسسان برای تغییرات چند ماده از قانون اساسی و تعیین تکلیف قطعی سلطنت پیش بینی شده بود. که همه نمایندگان به جز چهار نفر از جمله آیت الله مدرس و دکتر مصدق به آن رای مثبت دادند.

۳-۲۱: انتخابات مجلس فرمایشی مجلس موسسان برگزار شد. که در آذر ۱۳۰۴ با نطق رضاخان افتتاح گردید. این مجلس پس از چشم روز رضاخان را به پادشاهی انتخاب کرد و سلطنت را در خاندان امور روسیه اعلان کرد.

س-۲۲

۲۲-۱: یکی از اهداف انگلیسی ایجاد ارتشی منظم بود که تمرکز و قدرت سیاسی کشور را ممکن می ساخت. این ارتش ضمن سرکوبی قیام های مردمی در مواقع ضروری اهداف نظامی دولت انگلیس را تامین می کرد.

۲۲-۲: نیروهای سه گانه ارتش (زمینی-دریائی-هوائی) نیز به وجود آمد و نیز قانون نظام وظیفه عمومی در سال ۱۳۰۴ به تصویب رسید.

س-۲۳

راه آهن سراسری بندر ترکمن را به بندر شاپور (امام خمینی ره فعلی) متصل می کند و مناسب ترین راهی بود که امکان سریع نیروهای انگلیسی را از جنوب به شما فراهم می کرد در جنگ جهانی دوم هم این راه به مهمترین عامل ارتباطی نیروهای متفقین مبدل شد.

س-۲۴

او پس از مسافرت به ترکیه و آشنایی با آتاتورک رئیس جمهور وقت آن کشور به تقلید از او به عنوان عرضه باهمه سنت های اسلامی پرداخت و مأموران مخصوص به زور چادر را از سر زنان می کشیدند.

س-۲۵

او برای تضعیف روحانیت دستور داد لباس های مخصوص خود را کنار بگذارند. دفترخانه های شرعی تعطیل شد و دخالت روحانیون را در مسائل اجتماعی اکیداً ممنوع کرد و عزاداری حضرت سیدالشهدا را نیز ممنوع اعلان کرد.

س-۲۶

۲۶-۱: مدرس روحانی مبارز و خستگی ناپذیر آرزویش نجات ایران از استبداد و استعمار بود و نگرانی او دخالت بیگانگان فقر و رکود اقتصادی بود و رضاشاه را فردی می دانست که نسبت به موارد فوق اقدامی نخواهد کرد.

۲-۲۶: رضاشاه می‌دانست که نمی‌تواند مدرس را مانند دیگران به راحتی از بین ببرد و لذا تصمیم به تبعید او گرفت. ماموران با یورش به منزل ایشان و بازداشت ابتدا او را به خوف و سپس به کاشمر تبعید کردند. و در آذر ۱۳۱۶ این روحانی شریف و بزرگوار و مبارز را مسموم و به شهادت رساندند.

درس دهم**(جنگ های جهانی دوم و جهان پس از آن)****(جهان در فاصله دو جنگ)**

یکم: در فاصله دو جنگ مسائل و مشکلاتی بروز کرد که زمینه را برای جنگ دوم جهانی فراهم آورد این مسائل و مشکلات عبارت بودند از

۱: صلح ناپایدار-ناخشنودی از معاهدات پس از جنگ جهانی اول به خصوص معاهده ورسای-ضعف جامعه ملل-بحران اقتصاد جهانی+ظهور حکومت های خودکامه تک حزبی
دوم

صلح ناپایدار

۲: معاهدات صلح با کشورهای شکست خورده به ویژه عهدنامه صلح ورسای با آلمان بسیاری از دولت ها را ناراضی کرد. آلمان انعقاد قرارداد ورسای را تحقیر آمیز ناعادلانه خواند و از همان ابتدا در صدد تغییر یا لغو آن برآمد.
سوم

«ضعف جامعه ملل»

۳-۱: هدف از تاسیس جامعه ملل ایجاد صلح و جلوگیری از دشمنی و جنگ بود اما این سازمان از بدو تاسیس فاقد قدرت کافی برای تحقق اهداف جامعه ملل بود. زیرا تصمیماتش ضمانت اجرایی نداشت.
۳-۲: جامعه ملل در داخل خود مشکلاتی داشت.

الف: آمریکا که خود پیشنهاد تاسیس چنین سازمانی را داده بود (ویلسون رئیس جمهور وقت آمریکا) به عضویت آن در نیامد.

ب: دولت شوروی که خود مشکلات داخلی داشت به عضویت این نهاد جهانی در نیامد. برخی کشورها مانند آلمان و ژاپن با خروج از این سازمان موجبات بی اعتباری بیشتر جامعه ملل گردید.

ج: جام ملل از تهاجم برخی از دولت ها به کشورهای دیگر (مثل حمله ایتالیا به ایتوپی یا حبشه) نتوانست اقدامی انجام دهد لذا با شروع جنگ جهانی دوم جامعه ملل یا مجمع اتفاق ملل فروپاشید.

چهارم:

«بحران اقتصادی»

۱-۴: نخستین اقدام دولت های پیروز و شکست خورده در جنگ بازسازی ویرانی های پس از جنگ جهانی اول بود و این در صورتی بود که بسیاری از دولت های بعد از جنگ به خصوص اروپایی ها دچار رکود و تورم و کم شدن ارزش پولی آنان بود.

۲-۴: آلمان در نخستین سال های پس از جنگ شرایط اقتصادی وخیمی داشت. آلمان تنها مستعمرات خود را از دست داده بود بلکه محکوم به پرداخت غرامت سنگینی نیز شده بود.

۳-۴: در این مورد انگلستان مشکلات کمتری داشت زیرا با اتکا به منابع خود و ثروت مستعمراتش تا حدودی توانسته مشکلات خود را حل کند.

۴-۴: آمریکا که اقتصادش کمتر آسیب دیده بود ناگهان دچار بحران و رکود اقتصادی شد که در پی آن اقتصاد جهانی را نیز فرو ریخت.

نکته: همین مشکلات و مسائلی دیگر موجبات روی کار آمدن دولت های دیکتاتوری در اروپا گردید.

پنجم:

«ظهور حکومت های خودکامه تک حزبی و نظامی»

«شوروی استالینی»

پس از مرگ لنین ژوزف استالین به دبیر کلی حزب کمونیست شوروی رسید.

۱-۵: نخستین اقدام استالین کنار گذاشتن و معدوم کردن رقیبان و مخالفانش بود. از جمله «تروتسکی» بنیانگذار ارتش سرخ و وزیر خارجه انقلابی شوروی سپس عده ای از بلشویک های قدیمی-اندیشمندان

افسران ارتش و اعضای برجسته حزب کمونیست و... را نیز یا به مرگ محکوم کرد و یا به اردوگاه های کار اجباری به سیبری تبعید کرد.

۲-۵: یکی دیگر از کارهایش طرح اشتراکی کردن مزارع کشاورزی که با قدرت و خشونت تمام آغاز و به انجام رسانید.

۳-۵: او برنامه ای را با هدف صنعتی کردن سریع کشور به اجرا در آورد که بر اساس تولید کالای سرمایه ای و به خصوص سلاح های جنگی بود. این برنامه هم با اعمال خشونت و قدرت انجام گرفت.

۴-۵: در زمینه سیاست خارجی به دنبال گسترش مرزها، تسلط بر سرزمین های شرقی اروپا بود. استالین با دولت آلمان هیتلری پیمان عدم تجاوز است (۱۹۳۹)

ششم:

«به قدرت رسیدن فاشیست ها در ایتالیا»

کشور ایتالیا نیز پس از جنگ جهانی اول دچار تورم بیکاری و ناآرامی های کارگری روبرو بود.

۱-۶: حکومت پادشاهی ایتالیا عاجز از حل و فصل مشکلات بود لذا روزنامه نگار و سیاستمداری به نام «بنیتو موسولیتی» رهبری حزب فاشیست را داشت از فرصت به دست آمده قدرت را در دست گرفت.

۲-۶: او با ایجاد فضای آکنده از زور و اعراب و تقلب در انتخابات پیروز شد و پس از مدت کوتاهی با از بین بردن احزاب رقیب قدرت را یکپارچه کرد و خود را «دوچه» یا رهبر نامید.

۳-۶: موسولیتی تا حدودی به وعده های خویش درباره کاهش بیکاری تورم و اعتصابات کارگری و ناآرامی ها عمل کرد. و به محبوبیت خود تا قبل از درگیری های جنگ دوم جهانی افزود.

هفتم:

«ظهور هیتلر در آلمان»

پس از خاتمه جنگ جهانی اول حکومت جمهوری در آلمان شکل گرفت (جمهوری وایمار)

۱-۷: مردم آلمان حکومت جمهوری را به سبب امضاء معاهده ورسای که برای آنها تحقیر آمیز بود و نیز گسترش رکود و بیکاری ناخشنود بودند. در چنین شرایطی هیتلر رهبر حزب نازی با تحریک احساسات مردم

و راههای برون رفت از مشکلات توضیح می‌داد و با تاکید بر لغو معاهده ورسای و تجدید اقتدار ملی و بنیاد حکومتی مقتدر را وعده می‌داد.

۷-۲: هیتلر با حمایت صاحبان صنایع و اشراف زمیندار و افسران ارتش در انتخابات پیروز به صدراعظمی رسید او نظام دیکتاتوری و تک حزبی را برقرار کرد و خود را «بیشوا» خواند. در زمان او تمامی احزاب سیاسی به جز حزب نازی منحل شد. او مسئولیت امنیت داخلی را برعهده سازمانی پلیسی مخفی و مخوفی به نام «گشتاپو» سپرد.

۷-۳: او قرارداد ورسای را ملغی اعلان کرد و برای متحول کردن اقتصاد آلمان دست به کار شد و در این راستا با ساختن شبکه راه ها و راه آهن و راه اندازی کارخانه های بزرگ به خصوص صنایع تسلیحاتی را به اجرا گذاشت و بحران رکود و بیکاری در آلمان پایان داد.

۷-۴: در بعد نظامی تشکیلات نظامی را گسترش داد و ارتش را با سلاح های جدید همراه با فناوری های پیشرفته جنگی مجهز کرد

و در بعد خارجی: با بستن پیمان های دوجانبه و چندجانبه با برخی از کشورها برنامه های توسعه طلبانه مرزی و سرزمینی خود را پیش برد.

هشتم:

«توسعه طلبی نظامی ژاپن»

۸-۱: ژاپن با اقداماتی که در نیمه دوم قرن ۱۹ انجام داده بود در اوایل قرن بیستم به کشور نیرومند تبدیل شده بود و سیاست توسعه طلبی در پیش گرفته بود شکست روسیه در ۱۹۰۵-م از ژاپن جسارت این کشور را در حمله به دیگر کشورها تقویت کرد.

۸-۲: ژاپن با پیروزی متفقین در جنگ جهانی اول به علت دوری از صحنه های جنگ اقتصاد شکوفا ماند. سیاست توسعه طلبانه ژاپن این کشور را به سوی تدارکات نظامی به ویژه دریانوردی و کشتی های جنگی پیش برد.

۳-۸: در فاصله دو جنگ جهانی تمامی سیاست ها و قدرت داخلی و خارجی ژاپن تحت اختیار نظامیان قرار گرفت. ژاپن روابط حسنه ای با همسایگان خود چین و کره نداشت.

نکته: ژاپن در جنگ جهانی اول به متفقین پیوست و با خارج شدن از جامعه ملل به توسعه طلبی خود ادامه داد و در جنگ دوم جهانی همراه با آلمان و ایتالیا دول محور را شکل دادند.

نهم:

«جنگ دوم جهانی ۱۹۳۹-۱۹۴۵»

«شروع جنگ»

۱-۹: حمله برق‌آسای آلمان به لهستان در اول سپتامبر ۱۹۳۹ به اشغال غرب لهستان منجر شد. و بلافاصله شوروی با این که با آلمان قرارداد عدم تجاوز داشت قسمت شرق لهستان را برای حفاظت مرزهای خود اشغال نظامی کرد.

۲-۹: پس از این واقعه دولت‌های انگلیس و فرانسه به آلمان اعلان جنگ کردند. پیشروی‌های آلمان به تصرف برخی کشورهای اروپائی چون (نروژ-هلند و بلژیک و سپس فرانسه و فتح پاریس) انجامید.

۳-۹: آلمان پس از این فتوحات سریع از انگلستان خاص تسلیم شود اما انگلیسی‌ها با تمام قوا مقاومت کردند. اقدامات چرچیل نخست وزیر با بسیج نیروهای انگلیسی برای مقابله با ارتش آلمان بسیار موثر بود. در حالی که آلمان‌ها در هوا و دریا و زیر دریا مدام جنوب انگلستان را بمباران می کردند نیروهای آلمانی در شکست دادن انگلستان به بن بست رسیدند.

۴-۹: با این حال نیروهای دول محور بسیاری از کشورهای شبه جزیره بالکان را اشغال نظامی کردند و با حمله به شمال آفریقا سرتاسر جنوب دریای مدیترانه را صحنه کارزار ساختند.

۵-۹: ناتوانی آلمان در شکست انگلستان آنان را متوجه حمله به شوروی کرد و این در حالی بود که با آن کشور پیمان عدم تجاوز داشت. حمله برد آلمانی‌ها تا نزدیکی‌های مسکو پیش رفتند. شوروی‌ها با بهره‌برداری از سرمای زودرس زمستانی و کمک‌های تدارکاتی که عمداً از ایران ارسال می‌شد توانستند آلمانی‌ها را متوقف کنند.

دو نکته: عامل مهم زمین گیر شدن آلمانی ها در شوروی تدارکات تسلیحاتی بود که از خاک ایران به آنان می رسید و این در حالی بود که آلمانیها قصد تصرف قفقاز و رساندن خود به مرزهای ایران را داشتند با شکست مواجه کرد.

نکته مهم تر این که ناکامی های آلمانی ها در شوروی مقدمات شکست های پیاپی آن کشور را فراهم کرد.

دهم:

«ورود آمریکا به جنگ»

۱-۱۰: در حالی که نیروهای آلمانی و ایتالیایی سرگرم در اروپا و شمال آفریقا بودند، ژاپنی ها جسورانه به ناوگان ایالات متحده در «پرل هاربر» در مجمع الجزایر هاوایی ضربه سختی وارد آوردند.

۲-۱۰: ضربه به نیروی دریایی آمریکا آن کشور را به نفع متفقین وارد جنگ کرد ورود آمریکا به جنگ صحنه های نبرد را به نفع متفقین تغییر داد. در اقیانوس آرام و جنوب شرقی آسیا نیروهای آمریکایی در چندین نبرد با ضربات مهلکی که بر ژاپنی ها وارد آوردند آن کشور را شکست دادند.

۳-۱۰: شکست ژاپن ای ها و به زانو در آمدن ایتالیا و شکست های آلمان در شوروی و پیاده شدن نیروهای متفقین در فرانسه این کشور را آزاد ساختند و نیز ورود نیروهای متفقین به خاک آلمان آخرین مقاومت های آنان را در هم شکست و با تصرف برلین از طرف شرق توسط شوروی ها و در غرب توسط نیروهای متفقین جنگ در اروپا به اتمام رسید.

یازدهم:

«پایان جنگ»

۱۱: با شکست آلمان نازی و تسلیم آنان جنگ در ژاپن تداوم داشت در ادامه جنگ نیروی هوایی آمریکا دو شهر ژاپنی هیروشیما و ناکازاکی را با بمب های اتمی ویران کردند و با درهم شکستن آخرین مقاومت های ژاپنی ها در جنگ جهانی دوم به پایان رسید.

دوازدهم:

«آثار و نتایج جنگ»

۱-۱۲: جنگ های جهانی دوم مهلك ترین و مخرب ترین رویداد تاریخ بشر است که طی آن ۴۰ تا ۵۰ میلیون نفر بر اثر این جنگ کشته شدند.

۲-۱۲: گرسنگی - بیماری های مسری - اختلال روحی و روانی از دیگر مصیبت های ناشی از این جنگ بود.

سیزدهم:

«ایران در جنگ»

۱-۱۳: ایران در جنگ دوم جهانی نیز اعلان بی طرفی کرد. در دوران رضاشاه ارتباطات فنی و صنعتی گسترده ای با آلمان برقرار بود - کارشناسان و تکنسین های آلمانی در ایران مشغول به کار بودند.

۲-۱۳: فشارهای انگلستان برای جلوگیری ایران از تجارت با آلمان در دوره رضاشاه به نتیجه ای نرسید و تجارت ایران از طریق روسیه هم با آلمان مشکلاتی داشت چون روسیه هم پیمان انگلیس بر ضد آلمان بود.

۳-۱۳: از یک سو هجوم ارتش نازی به خاک شوروی منابع نفتی باکو او را به خطر می انداخت و منابع نفتی جنوب ایران نیز برای انگلیسی ها حیاتی بود و از سوی دیگر خاک ایران مناسب ترین مسیر برای رساندن کمک های تسلیحاتی متفقین به شوروی بود.

۴-۱۳: در حالی که ارتش آلمان در منطقه قفقاز به سوی مرزهای ایران پیشروی می کرد شوروی و انگلیس برای جلوگیری از دسترسی آلمانی ها به منابع نفتی باکو و جنوب ایران طی بیانیه ای از دولت ایران خواستند که آلمانی های مقیم ایران را اخراج کند.

۵-۱۳: چون رضا شاه به درخواست آنان توجهی نکرد، لذا نیرو های نظامی روسیه و انگلیس در روز سوم شهریور ۱۳۲۰ از شمال و جنوب با یورش نظامی ایران را اشغال کردند. ارتش ایران مقاومتی نکرد و تسلیم شد.

نکته: پس از اشغال ایران توسط متفقین رضا شاه به نفع فرزندش محمد رضا وادار به کناره گیری از سلطنت شد و به جزیره موریس در جنوب غربی اقیانوس هند تبعید شد.

چهاردهم:

«جهان پس از جنگ جهانی دوم»

بلافاصله پس از پایان جنگ جهانی دوم تصمیماتی طبق توافق قبلی متفقین اتخاذ شد.

۱-۱۴: دولت شوروی تسلط سیاسی و نظامی خود را در اروپای شرقی اعمال کرد. آمریکا و انگلیس و بقیه دولت های متفقین نیمه غربی آلمان را تحت سلطه خویش درآوردند و آلمان عملاً به دو نیمه و بعد به دو دولت تقسیم شد.

۲-۱۴: سران متفقین بر طبق منشوری که قبل از جنگ انتشار داده بودند به تأسیس «سازمان ملل متحد» اقدام کردند. سران متفقین به همراه نمایندگان ۵۰ کشور در شهر سانفرانسیسکو به تأسیس آن سازمان رای دادند. هدف از تأسیس سازمان ملل متحد مسئولیت حفظ صلاح بین المللی و همکاری میان کشورها عنوان شده بود.

پانزدهم:

«بازسازی و رونق اقتصادی اروپا»

۱۵: کشورهای اروپایی بلافاصله و بی درنگ به برنامه های هوشمندانه پرداختند با دریافت کمک از ایالات متحده آمریکا بازسازی را آغاز و به سرعت به روند اقتصادی و اجتماعی دست یافتند.

شانزدهم:

«فلسطین»

«شکل گیری دولت غاصب اسرائیل در سرزمین فلسطین»

۱-۱۶: در اواخر قرن نوزدهم از سال ۱۸۸۰م دسته های کوچکی از یهودیان به سرزمین فلسطین مهاجرت کردند. در سال ۱۹۱۷م «بالفور» وزیر خارجه وقت انگلیس طی اعلامیه معروف بالفور به ایجاد سرزمین یهودی در فلسطین نظر مساعد خود را ابراز کرد.

۲-۱۶: در سال های پس از جنگ جهانی اول در دورانی که فلسطین تحت قیومیت انگلستان قرار داشت یهودیان بیشتری به سرزمین فلسطین مهاجرت کردند.

۳-۱۶: پس از جنگ دوم جهانی وقتی که سازمان ملل متحد پیشنهاد تقسیم سرزمین فلسطین را به دو کشور عربی و یهود را تصویب کرد.

دولت اشغالگر صهیونیستی اسرائیل شکل گرفت (۱۹۴۸م)

۴-۱۶: با تشکیل دولت غاصب اسرائیل مردم فلسطین مبارزه برای آزادسازی کشورشان را آغاز کردند و کشورهایی چون مصر سوریه و اردن با اسرائیل که تحت حمایت کامل کشورهای غربی بود جنگیدند و شکست خوردند. (پاورقی صفحه ۱۳۴ را بخوانید)

پس از آن شکست ها برخی کشورهای عربی به سازش با اسرائیل تن دادند.

۵-۱۶: انور سادات نخستین رئیس یک کشور مسلمان بود که با وساطت آمریکا با اسرائیل پیمان صلح برقرار کرد. سپس یاسر عرفات رئیس سازمان آزادیبخش فلسطین نیز به روند سازش پیوست. اما قیام فلسطینی ها به خصوص پس از پیروزی انقلاب اسلامی در ایران با قدرت ادامه دارد.

سوالات درس دهم

۱. سیاست گرایش رضاخانی به آلمان چه بود و چرا از نظر انگلیس این سیاست بهترین گزینه بود و در همین زمینه چه کرد؟
۲. در فاصله دو جنگ جهانی مهم‌ترین مسائل و مشکلات دولت‌های اروپایی کدام‌ها بودند؟ نام ببرید.
۳. ضعف جامعه ملل و علل ناکامی‌های آن سازمان مهم را بنویسید.
۴. در رابطه با حکومت‌های خودکامه پس از جنگ جهانی اول:
 - الف) استالین با چه اقداماتی گروه‌های مخالف خود را از بین برد؟
 - ب) استالین با کدام برنامه‌ها تحولات و تغییرات چشم‌گیری در شوروی ایجاد کرد؟
۵. ایتالیای بعد از جنگ جهانی اول دچار چه مشکلاتی بود و موسولینی چگونه قدرت را به دست گرفت؟
۶. پادشاه وقت ایتالیا بعد از جنگ جهانی اول چرا به نخست‌وزیری موسولینی تن داد و کدام اقدامات او مردم را شیفته‌اش کرد؟
۷. درباره ظهور هیتلر در آلمان به سؤالات زیر پاسخ دهید:
 - الف) ناخشنودی آلمانی‌ها پس از جنگ جهانی اول برای چه بود؟
 - ب) هیتلر بر چه اموری تأکید داشت؟
 - ج) هیتلر برای صدراعظمی آلمان از حمایت چه گروه‌هایی برخوردار بود؟
 - د) هیتلر و نازی‌ها پس از به قدرت رسیدن برای تحقق وعده‌های خود به چه اقداماتی دست زدند؟
۸. نازی‌ها در ابعاد نظامی و در بعد روابط خارجی چه کردند؟ هر کدام را جداگانه بنویسید.
۹. اولاً انقلاب میجی چه تحولاتی در ژاپن ایجاد کرد؟ ثانیاً ژاپن در جنگ جهانی اول و فاصله بین دو جنگ جهانی چگونه به سوی توسعه‌طلبی نظامی سوق داده شد؟
۱۰. بن بست جنگ با انگلستان هیتلر را به چه برنامه دیگری واداشت و او در این مورد چه کرد؟

۱۱. کدام اقدامات روس‌ها ارتش هیتلر را از حالت تهاجمی به موضع دفاعی مجبور کرد؟
۱۲. اولاً با ورود آمریکا به جنگ جهانی دوم چه تغییراتی در جبهه جنگ رخ داد؟ ثانیاً اقدامات متفقین و شکست نازی‌ها جنگ را چگونه به پایان رساند؟
۱۳. آثار و نتایج جنگ جهانی دوم را بنویسید.
۱۴. درحالی که ایران اعلان بی‌طرفی کرده بود روابط او با آلمانی‌ها چگونه بود و علت اعتراض رضاشاه چه بود؟
۱۵. در پی هجوم ارتش نازی‌ها به شوروی: الف) کدام مسائل برای شوروی و انگلستان اهمیت داشت؟ ب) علل اشغال ایران توسط متفقین را بنویسید.
۱۶. بر پایه توافق سران متفقین اروپا چگونه تقسیم شد و نیز پس از کنفرانس سان‌فرانسیسکو متفقین در چه مواردی به توافق رسیدند؟
۱۷. در رابطه با جنبش‌های استقلال‌طلبانه پس از جنگ جهانی دوم درباره هرکدام از موارد زیر کوتاه بنویسید.
- الف) هندوستان: ب) جنوب شرقی آسیا و آفریقا: ج) الجزایر:
۱۸. پس از جنگ جهانی دوم مهم‌ترین نگرانی کشورهای اسلامی چه بود؟ مراحل شکل‌گیری رژیم اشغالگر قدس را کوتاه بیان کنید.

پاسخ سوالات درس دهم

س-۱ این سوال در کتاب جدید حذف شده است.

س-۲ مهمترین مسائل و مشکلات عبارت بودند از «صلح ناپایدار-ناخشنودی از قرارداد ورسای-ضعف جامعه ملل-بحران اقتصادی-ظهور حکومت های خودکامه و تک حزبی».

س-۳

۳-۱: جامعه ملل برای حل و فصل اختلافات کشورها و جلوگیری از دشمنی و جنگ به وجود آمده بود اما از قدرت کافی برای تحقق این هدف برخوردار نبود و تصمیماتش ضمانت اجرایی نداشت.

۳-۲: عدم حضور برخی کشورهای بزرگ و موثر چون آمریکا و شوروی اعتبار چندانی نداشت. به خصوص آمریکا که خود پیشنهاد تاسیس جامعه ملل را داده بود به عضویت در نیامد. و شوروی هم بنابر مشکلات داخلی عضویت نداشت و خروج آلمان و ژاپن که عضو جامعه ملل بودند به بی اعتباری آن افزوده شد.

۳-۳: جام ملل در مقابل تهاجم برخی کشورها به ممالک دیگر اقدام لازمی به عمل نیاورد. مثلاً در حمله ایتالیا به اتیوپی (حبشه) و اشغال نظامی آن کشور اقدام بازدارنده‌ای انجام نداد.

س-۴

۴-۱ الف: او در قدم اول تروتسکی رقیب قدرتمند خود را از راه برداشت. عده زیادی از بلشویک های قدیمی- اندیشمندان افسران-اعضای موثر در حزب کمونیست شوروی-دیپلمات ها را بیا به مرگ محکوم کرد یا به اردوگاه های کار اجباری به سیبری تبعید کرد.

۴-۲ ب: با اجرای برنامه های مختلف اقتصادی-فرهنگی تحولی چشمگیر ایجاد کرد از جمله اشتراکی کردن مزارع کشاورزی و صنعتی کردن سریع کشور و تولید کالاهای سرمایه ای به ویژه تسلیحاتی و نظامی برای اجرای این برنامه ها همه موانع و مخالفت ها با اعمال زور و قدرت از بین برد.

س-۵

۵-۱: با مشکلات مختلفی چون تورم-بیکاری-اعتصابات-ناآرامی های کارگری و... روبرو بود.

۲-۵: چون حکومت پادشاهی مشروطه نمی‌توان از مشکلات را حل و فصل کند و روزنامه نگار و سیاستمداری به نام «بنیتو موسولینی» چه رهبری حزب فاشیست را داشت از فرصت استفاده کرد و حکومت را به دست گرفت. و در انتخاباتی که با اعراب و تقلب برگزار شده بود به پیروزی رسید و پادشاه ایتالیا را به نخست‌وزیری منصوب کرد. او با یکپارچه کردن حکومت خود را «دوچه» رهبر نامید.

س-۶

۱-۶: چون پادشاهی مشروطه ایتالیا توان تصمیم‌گیری نداشت و فاشیست‌ها و نظامیان تمامی ارکان کشور را به دست گرفته بودند برای پادشاه چاره‌ای جز انتخاب موسولینی به نخست‌وزیری نداشت.

۲-۶: موسولینی تا حدودی به وعده‌های خود چون بیکاری و تورم و اعتصابات پایان داده بود مردم شیفته او شدند. البته باید توجه داشت که موسیقی نی با اتحاد با آلمان هیتلری و بعد تشکیل دول محور با ژاپن آن شیفتگی را از دست داد.

س-۷

۷: الف: بسیاری از آلمانی‌ها از حکومت جمهوری به سبب امضای پیمان تحقیرآمیز ورسای و گسترش رکود و بیکاری خشنود نبودند

ب: بر لغو پیمان ورسای و تجدید غرور و اقتدار ملی تاکید می‌کرد

ج: باحمایت صاحبان صنایع-اشراف زمین دار و افسران و نظامی‌ها

د: به دست گرفتن زمام امور کشور-لغو یک طرفه پیمان ورسای.ساخت شبکه‌های وسیع جاده‌ای و راه‌آهن راه‌اندازی کارخانه‌های بزرگ و صنایع تسلیحاتی و نظامی

س-۸

۱-۸: در باد نظامی به سرعت ارتش و تشکیلات نظامی را گسترش داد و کشور را به فناوری جنگی مجهز کرد

۲-۸: هیتلر با بستن قراردادهای دو جانبه و چند جانبه با برخی از کشورها برنامه‌های سرحدی و مرزی و سرزمینی خود را پیش برد.

نکته: او او معتقد بود که آلمانی ها برای به دست آوردن فضای حیاتی باید سرزمین هایی از اروپا را فتح کنند.

س-۹

۹-۱: تحولات سیاسی - اقتصادی و فرهنگی که از نیمه دوم قرن نوزدهم شروع شده بود ژاپن را در اوایل قرن بیستم به کشور نیرومند تبدیل کرد و همین امر سبب شد که ژاپن در سیاست خارجی به ویژه با همسایگان تهاجمی برخورد کند

۹-۲: ژاپن در جنگ بین المللی اول به اتفاق مثلث پیوست (متفقین) و به خاطر دوری از صحنه جنگ های اروپایی اقتصادش پس از جنگ شکوفا ماند.

۹-۳: در فاصله دو جنگ جهانی نظامیان هدایت سیاست های داخلی و خارجی را به عهده داشتند. همین امر و نیز پیشرفت های صنعتی و تسلیحاتی ژاپن را به سوی توسعه طلبی نظامی سوق داد

س-۱۰

۱۰-۱: بن بست در جبهه غرب (با انگلستان) هیتلر را واداشت تا جبهه دیگری را در شرق بگشاید. از این رو ارتش نازی ها با نادیده گرفتن پیمان عدم تجاوز (۱۹۳۹) با شوروی برق آسا به خاک آن کشور حمله بود.

۱۰-۲: روسیه شوروی در اثر حمله آلمانی ها ضربات و تلفات سنگینی را متحمل شدند. آلمانی ها تا نزدیکیهای مسکو پیش رفتند اما روسها به خود آمدند و در برابر آلمانی ها مقاومت کردند و از پیشرویهای آنها جلوگیری کردند.

س-۱۱

۱۱: شوروی ها با بهره گیری از سرمای زودرس زمستانی و کمک های تسلیحاتی انگلیس و آمریکا که از طریق ایران و آن می رسید پیشروی آلمانی ها را متوقف کردند و شوروی ها حملات متقابل خود را شروع کردند. همین حرکات روسها و ایستادگی نظامیان روسی ارتش هیتلر را از حالت تهاجمی به موضع دفاعی کشاند.

س-۱۲

۱-۱۲: با ورود آمریکایی‌ها به جنگ جبهه قدرتمندی در مقابل دول محور شکل گرفت.

۲-۱۲: در اقیانوس آرام و جنوب شرقی آسیا نیروهای آمریکایی در چندین نبرد مهم ژاپنی‌ها را شکست دادند و متفقین در اروپا مناطق متصرفی آلمان را آزاد کردند و ایتالیا را به زانو درآوردند.

۳-۱۲: در سال ۱۹۴۳ کشورهای شرق اروپا از نیروهای دولم هور پاکسازی شد و نقش نظامیان روسیه شوروی در این زمینه چشمگیر بود. یک سال بعد نیروهای متفقین در خاک فرانسه پیاده شدند و آن کشور را آزاد ساختند و سپس وارد خاک آلمان شدند و با تصرف شهر برلین جنگ در اروپا پایان یافت ارتش روسیه شوروی بخش شرقی آلمان و نیروهای آمریکایی و انگلیسی قسمت غربی آلمان را اشغال کردند.

۴-۱۲: در حالی که آلمان تسلیم شده بود ژاپن هنوز مقاومت می‌کرد. سرانجام هواپیماهای آمریکایی شهرهای هیروشیما و ناگازاکی را با دو بمب اتمی ویران کردند به دنبال همین امر ژاپن تسلیم شد و جنگ جهانی دوم پایان یافت (اوت ۱۹۴۵)

س-۱۳

۱۳: از یکسو جنگ جهانی دوم مهلک‌ترین و مخرب‌ترین رویداد تاریخ بشر است در حدود ۴۰ تا ۵۰ میلیون انسان کشته شدند و از سوی دیگر بیماری‌های مسری-اختلال روحی و روانی و... از مصیبت‌های جنگ بود.

س-۱۴

۱-۱۴: در آن زمان کشور ایران و روابط گسترده‌ای با آلمان داشت و تعدادی کارشناسان و تکنسین آلمانی در ایران مشغول به کار بودند.

۲-۱۴: تلاش‌های متفقین به خصوص انگلیس برای جلوگیری از داد و ستد با آلمان به جایی نرسید. همین امر اعتراض رضاشاه را برانگیز و ایران مجبور شد از طریق شوروی با آلمان به تجارت ادامه دهد اما پس از حمله آلمان به روسیه این راه نیز بسته شد.

س-۱۵:

۱-۱۵: الف: حفاظت منابع نفتی باکو در آذربایجان برای روسیه شوروی و منابع نفتی جنوب ایران برای انگلستان اهمیت حیاتی داشت. خاک ایران مناسب ترین مسیر برای رساندن کمک های تسلیحاتی و تدارکاتی به نیروهای شوروی بود.

۲-۱۵: در حالی که ارتش آلمان در خاک شوروی به سوی مرزهای ایران پیش می رفت. خطر دستیابی آلمان به مراکز نفتی دولت های روسیه و انگلیس را بر آن داشت که خواهان اخراج آلمانی های مقیم ایران شوند. چون حکومت رضاشاه نسبت به درخواست آنان بی توجهی نشان داد. نیروهای شوروی و انگلستان در روز سوم شهریور ۱۳۲۰ از شمال و جنوب کشور ایران را اشغال نظامی کردند.

س-۱۶:

۱-۱۶: بلافاصله پس از پایان جنگ جهانی دوم بر پایه توافق قبلی شوروی ها تسلط سیاسی و نظامی خود را به صورت گسترده ای در اروپای شرقی اعمال کرد و آلمان عملاً به بخش تقسیم شد.

۲-۱۶: آمریکا و انگلیس و سایر کشورهای عضو دول متفق نیمه غربی آن کشور را تحت سلطه خویش درآوردند.

۳-۱۶: طبق تصمیمات سران متفقین و با حضور ۵۰ کشور در شهر سانفرانسیسکو گرد هم آمدند و با تأسیس سازمان ملل متحد برای حفظ صلح بین المللی و همکاری های جهانی به توافق رسیدند.

س-۱۷:

۱-۱۷: الف: هندوستان. در هندوستان حزب کنگره ملی به رهبری مهاتما گاندی خواهان استقلال کامل کشور از انگلستان شدند و انگلستان خسته و فرسوده از دو جنگ به ناچار با استقلال کامل هند موافقت کرد (۱۹۴۷-م)

۲-۱۷: ب: جنبش های استقلال طلبانه در جنوب شرقی آسیا و قاره آفریقا عمداً به صورت مسالمت آمیز به وقوع پیوست و در ظرف ۱۰ سال بیش از ۳۰ کشور مستقل آسیایی و آفریقایی از مستعمرات اروپایی سر بر آوردند.

۳-۱۷: ج: در الجزایر دولت فرانسه تلاش کرد که با استفاده از نیروهای نظامی جنبش استقلال طلبانه الجزایر را سرکوب کند اما ادامه مبارزات سخت و مقاومت مردم الجزایر بر دولت استعمارگر فرانسه پیروز شدند (۱۹۶۲-م)

س-۱۸

۱-۱۸: اشغال کشور مسلمان فلسطین و تأسیس رژیم غاصب اسرائیل یکی از مسائل مهم منطقه و نگرانی جهان اسلام در سده بیستم بود

۲-۱۸: مهاجرت گروه کوچکی از یهودیان در سال ۱۸۸۰-م شروع شد. انگلستان با صدور اعلامیه بالفور وزیر امور خارجه وقت انگلیس نظر خود را به ایجاد سرزمین یهودی در فلسطین اعلام کرد.

۳-۱۸: چون فلسطین تحت قیومیت انگلیس بود. پس از جنگ جهانی اول گروه های بیشتری از یهودیان به سرزمین فلسطین مهاجرت کردند و پس از جنگ جهانی دوم هنگامی که سازمان ملل متحد پیشنهاد تقسیم سرزمین فلسطین به دو کشور عربی و یهودی تصویب کرد دولت صهیونیستی اسرائیل در سال ۱۹۴۸-م شکل گرفت.

درس یازدهم

« نهضت ملی شدن صنعت نفت ایران »

یکم: نفت و اهمیت آن

۱-۱: کشف نفت به عنوان مهم ترین منبع تأمین انرژی تا کنون از اهمیت فوق العاده ای برخوردار است.

۱-۲: کم تر صنعتی را می توان یافت که به نوعی به نفت و مشتقات آن وابسته نباشد. کشف نفت و تسلط بر آن

کشورهای استعمارگر را به خصوص به منافع نفتی خاورمیانه جلب کرده است.

۱-۳: دست یافتن کشورهای خاورمیانه به نفت از جمله ایران یا هر کشور دیگر سبب تحولات بنیادین در امور سیاسی

و اقتصادی و اجتماعی در کشورهای نفت خیز گردیده است.

دوم: « تاریخچه نفت - کشف و استخراج نفت ایران »

۲-۱: در زمان مظفرالدین شاه استخراج این طلای سیاه و مشتقات آن به مدت ۶۰ سال به یک سرمایه دار انگلیسی

به نام (ویلیام ناکس دارسی) واگذار شد. (۱۲۸۰ شمسی - ۱۹۰۱ م)

۲-۲: تعهدات دارسی عبارت بودند از ۲۰ هزار لیبره نقد و ۲۰ هزار لیبره به صورت سهام و ۱۶٪ سود خالص سالانه را

به دولت ایران پرداخت کند.

۲-۳: حفاری های نفتی در سال ۱۹۰۸ در مسجد سلیمان به نفت رسید و خط لوله ای برای صدور و پالایش تا آبادان

کشیده شد. دولت انگلیس با خریداری ۵۱٪ سهام شرکت نفت « پارس - انگلیس » حق نظارت کامل بر پالایش -

استخراج و بهره برداری را از آن خود ساخت.

۲-۴: همین مسأله به اعمال نفوذ و مداخله بیشتر انگلیسیها انجامید و اختلافات ایران و انگلیس تا روی کار آمدن رضا

خان ادامه یافت.

۲-۵: رضا شاه امتیازنامه داری را یک طرفه لغو کرد که اختلافات بیشتری را برانگیخت. سرانجام با عقد قرارداد معروف ۱۹۳۳ - م سهم ایران اندکی افزایش یافت و مناطق جغرافیایی نفتی به جنوب ایران محدود گردید. اما در عوض ۳۰ سال به مدت قرارداد افزوده شد.

نکته: نام شرکت هم تغییر کرد و به شرکت نفت ایران و انگلیس تبدیل شد.

سوم: «اوضاع سیاسی و اجتماعی ایران پس از شهریور ۱۳۲۰»

۳-۱: با اشغال ایران متفقین کنترل مستقیم راههای اصلی به خلیج فارس و مرزهای شوروی و حفاظت از چاههای نفت و تأسیسات آن را به دست گرفتند.

۳-۲: متفقین ضمن تأکید به اینکه در امور کشور ایران مداخله نخواهند کرد و تمامیت ارضی ایران را تضمین کردند و اعلام کردند در ظرف شش ماه پس از پایان جنگ ایران را ترک خواهند کرد.

۳-۳: با اشغال ایران و ادامه جنگ کمبود و گرانی مواد غذایی به خصوص نان در کل کشور به اعتراضات خیابانی انجامید.

۳-۴: محمد رضا شاه پهلوی در ابتدای سلطنت و ادای سوگند اعلام کرد که مطابق قانون اساسی عمل خواهد کرد «سلطنت کند نه حکومت» املاکی را که پدرش تصرف کرده بود در اختیار دولت گذاشت.

۳-۵: تا سال ۱۳۳۲ شاه فقط بر ارتش مسلط بود و قدرت اجرایی کشور در اختیار مجلس شورای ملی و هیأت دولت بود. در این دوره یعنی از (۱۳۲۰ تا ۱۳۳۲) مطبوعات و احزاب به صورت گسترده فعالیت می کردند و نقش مؤثری در تحولات سیاسی و اجتماعی داشتند.

چهارم: «زمینه های نهضت ملی شدن صنعت نفت» (سیاست موازنه منفی)

۴-۱: در دوران اشغال آمریکا و شوروی برای کسب امتیاز در خارج از محدوده قرارداد ۱۹۳۳-م با هم رقابت می کردند.

۴-۲: در دوره چهاردهم مجلس شورای ملی به پیشنهاد «دکتر مصدق» طرحی را به تصویب رساند بدین گونه که هر نوع مذاکره و انعقاد قرارداد را به خصوص نفت بدون تصویب مجلس شورای ملی منع می کرد.

۴-۳: این مصوبه در حکم اتخاذ «سیاست موازنه منفی» یعنی ایستادگی در برابر امتیاز خواهی دولتهای سلطه جو بود و دقیقاً خلاف سیاست موازنه مثبت را تلقی می کرد.

۴-۴: اتحاد شوروی طبق وعده قبلی نیروهای خود را از ایران خارج نمی کرد و در صدد گرفتن امتیاز از ایران بود. قوام السلطنه نخست وزیر وقت طی موافقت نامه ای امتیاز نفت شمال را به شوروی واگذار کرد. اما نمایندگان مجلس نه تنها موافقت نامه را رد کردند بلکه واگذاری هرگونه امتیاز نفت به خارجی ها ممنوع می کرد.

پنجم: «اعتراض به قرارداد نفت جنوب»

۵-۱: پس از مخالفت اعطای امتیاز نفت شمال به شوروی دولت ایران مکلف شد که برای احقاق حقوق ملی در موضوع نفت جنوب مذاکره کند. در داخل کشور هم اعتراض به قرارداد «۱۹۳۳-م*۱۳۱۲ - ش» بالا گرفت و انتقاد از آن در محافل سیاسی و مطبوعاتی ایران آغاز گردید.

ششم: «جلوگیری از تصویب قرارداد الحاقی»

۶-۱: به دنبال مکلف شدن دولت به مذاکره با شرکت نفت ایران و انگلیس که می بایستی برای تأمین منافع ایران صورت می گرفت قرارداد الحاقی تدوین و امضاء شد «قرارداد گس - گلشایان»

۶-۲: با اینکه در قرارداد الحاقی سهم ایران اندکی تعدیل شده بود اما تأمین کننده منافع کشور ما نبود و لذا نمایندگان مجلس مانع از رأی گیری درباره آن شدند (زیر نویسی صفحه ۱۳۹ را بخوانید)

۶-۳: در مجلس شانزدهم اقلیتی از نمایندگان عضو جبهه ملی به رهبری دکتر مصدق از تصویب قرارداد الحاقی جلوگیری کردند. در قرارداد «گس - گلشایان» با نادیده گرفتن حاکمیت ملی استقلال کشور نیز نقض می شد.

هفتم: « مبارزه برای ملی کردن صنعت نفت »

۷-۱: با ردّ قرارداد الحاقی نمایندگان مجلس شانزدهم طرح ملی شدن صنعت نفت ایران را پیشنهاد دادند که با استقبال اقشار مختلف مردم و شخصیت های سیاسی و مذهبی روبرو شد.

۷-۲: آیت الله کاشانی که سابقه طولانی در مبارزه با انگلستان را داشت با جدیت تمام از جنبش ملی شدن صنعت نفت حمایت کرد و با انتشار اعلامیه ای این مبارزه را تکلیف دینی و وطنی شمرد.

۷-۳: در جبهه مخالف یعنی انگلستان و عوامل داخلی برای جلوگیری از حقوق ملت به تکاپو افتادند و از جمله سپهبد حاج علی رزم آرا نخست وزیر از سیاست انگلستان جانبداری می کرد و با ملی شدن صنعت نفت مخالفت می کرد.

هشتم: « تصویب قانون ملی شدن صنعت نفت »

۸-۱: با اعدام انقلابی رزم آرا به دست خلیل طهماسبی یکی از اعضای فدائیان اسلام مهم ترین مانع بر سر راه ملی شدن صنعت نفت برداشته شد. مجلس شورای ملی (۲۴ اسفند ۱۳۲۹) و مجلس سنا (۲۹ اسفند ۱۳۲۹) طرح ملی شدن صنعت نفت را تصویب کردند.

۸-۲: پیروزی جنبش های ضد استعماری هندوستان و برخی از کشورهای آسیایی و آفریقایی در خیزش ملت ایران بر علیه دولت استعماری انگلستان و رهایی از تسلط بیگانگان به شمار می رود.

نهم: «نخست وزیری مُصدق و اجرای قانون ملی شدن صنعت نفت»

۹-۱: در ادریبهشت ۱۳۳۰ دکتر مصدق با حمایت گسترده عمومی و پشتیبانی قاطع آیت الله کاشانی به نخست

وزیری رسید او در اولین فرصت برای کوتاه کردن دست انگلیسی ها و اجرای قانون ملی شدن صنعت نفت اقدام کرد.

۹-۲: دکتر مصدق بلافاصله هیأتی را به ریاست مهندس مهدی بازرگان برای اجرای خلع ید به خوزستان

فرستاد.

نکته: اجرای این قانون نقطه عطفی در تاریخ معاصر ایران و مبارزه ضد استعماری ملت ایران برای رهایی از تسلط بیگانگان به شمار می‌رود.

دهم: «اقدامات انگلستان برای ممانعت از ملی شدن صنعت نفت»

۱-۱۰: انگلیسی‌ها برای جلوگیری از تصویب و اجرای قانون ملی شدن صنعت نفت به اقداماتی به شرح زیر دست زدند.

الف: تحریک کارگران صنعت نفت و عوامل خود به اعتصاب.

ب: فرستادن کشتی‌های جنگی به خلیج فارس برای تهدید نظامی.

ج: طرح شکایت از ایران در مجامع بین‌المللی

د: تهدید اقتصادی ایران از طریق شعب بانک انگلیس و تحریم خرید نفت ایران.

۲-۱۰: دولت دکتر مصدق برای مقابله با تحریم‌های اقتصادی انگلستان برنامه اقتصاد بدون نفت را به اجرا درآورد. دولت دکتر مصدق و وکلای بین‌المللی و خود او که حقوق دان بود شخصاً در مجامع بین‌المللی حضور یافته و به دفاع از حقوق حقه ملت ایران پرداخت.

۳-۱۰: دو نکته: نکته اول: دفاع مستدل نخست وزیر و وکلای حقوقی ایران باعث شد که شورای امنیت - سازمان ملل متحد و سپس دیوان بین‌المللی لاهه به سود کشورمان رأی دادند.

نکته دوم: چون دولت انگلیس نسبت به درخواست ایران در مورد خسارات وارده به کشورمان پاسخی نداد، لذا ایران اقدام به قطع رابطه سیاسی با لندن کرد.

یازدهم: «قیام ۳۰ تیر»

۱-۱۱: دکتر مصدق برای کاستن قدرت و نفوذ دربار از محمد رضا شاه خواست که وزارت جنگ و ارتش را به او بسپارد. چون شاه با این تقاضا مخالفت کرد، مصدق از مقام خود استعفا کرد. شاه قوام السلطنه را مأمور تشکیل دولت کرد.

۱۱-۲: این اقدام با مخالفت آیت الله کاشانی روبرو شد و مردم را به مبارزه فراخواند او اعلام کرد «اگر قوام

کناره‌گیری نکند اعلام جهاد می‌کنم و خودم کفن می‌پوشم و با ملت در پیکار شرکت می‌کنم.»

۱۱-۳: با سرکوب تظاهرات مردم و تداوم آن قوام السلطنه استعفا کرد و دکتر مصدق دوباره به نخست وزیری

رسید و وزارت جنگ و فرماندهی نیروهای مسلح را به عهده گرفت و شاه را از برقراری ارتباط مستقیم با سفرای خارجی منع کرد.

دوازدهم: «بروز اختلاف و تفرقه در نهضت»

۱۲-۱: نهضت ملی شدن صنعت نفت با اتحاد و همبستگی کلیه اقشار ملت با همدلی و یگانگی دکتر مصدق و

آیت الله کاشانی به ثمر رسید. اما پس از قیام ۳۰ تیر شرایط تغییر کرد.

۱۲-۲: اسباب و عوامل اختلاف عبارت بودند از: غلبه روحیه لجباجت - خود محوری - قدرت طلبی - منفعت

جویی فردی و گروهی که نهایتاً به دشمنی تبدیل گشت.

نکته: در این مورد به اقدامات مخالفان - عوامل بیگانه داخلی - دولتهای خارجی به خصوص انگلستان و آمریکا

در شکست مردم و اتحادشان باید اشاره کرد.

سیزدهم: «کودتای ۲۸ مرداد»

۱۳-۱: تداوم اختلاف و نزاع میان دکتر مصدق و آیت الله کاشانی سبب گردید که دشمنان خارجی و عوامل

داخلی آنان بر تلاش خویش در سرنگونی دولت دکتر مصدق بیافزایند.

۱۳-۲: دکتر مصدق تصور می‌کرد که آمریکا در ماجرای نفت از ایران پشتیبانی می‌کند اما آمریکا که برای نفوذ

بیشتر در ایران می‌کوشید نه تنها از انگلستان جانبداری کرد با انگلستان در زمینه اجرای کودتا متحد شد.

۱۲-۳: آمریکا و انگلیس درباره سرنگونی دولت دکتر مصدق و انتصاب سرلشگر زاهدی به نخست وزیری به

توافق رسیده بودند. برای انجام کودتا به تلاش‌هایی چون ایجاد آشوب‌های خیابانی، به راه انداختن جنگ روانی علیه

مصدق در مطبوعات در دستور کار آنان قرار گرفت.

۴-۱۳: در داخل کشور اشرف پهلوی و ژنرال نورمن شوارتسکف با متقاعد کردن شاه با کودتا و ورود مأموران سیا و ملاقات با زاهدی مقدمات اجرای کودتا فراهم شد.

۵-۱۳: از یک سو حمایت‌های مالی و سیاسی آمریکا و انگلیس از عوامل داخلی و طرفداران شاه و دربار و از سوئی دیگر ارتش به فرماندهی فضل الله زاهدی مراکز مهم پایتخت و وزارت‌خانه‌ها تسخیر و دولت دکتر مصدق را سرنگون کردند.

۶-۱۳: پس از موفقیت کودتا دولت زاهدی اقداماتی به شرح زیر انجام داد:

الف: دکتر مصدق و یاران او دستگیر و سپس محاکمه شدند. احزاب و گروه‌های سیاسی و روزنامه‌های مخالف غیر قانونی اعلام و منحل شدند.

ب: دولت کودتائی حکومت پهلوی با انگلستان و آمریکا و چند کشور دیگر درباره مسأله نفت به توافق رسیدند و کُنسرسیومی با شرکت (آمریکا - انگلستان - فرانسه و هلند) تشکیل شد.

ج: بر اساس قرارداد کُنسرسیوم مقرر گردید که کُنسرسیوم به مدت ۲۵ سال تولید - فروش و بهره‌برداری نفت را در اختیار داشته باشد و در مقابل نیمی (۵۰٪) از سود خالص را به کشور ما بپردازد.

چهاردهم: «ادامه مبارزه پس از کودتا»

۱-۱۴: در رابطه با ادامه مبارزه گروهی از شخصیت‌های ملی و مذهبی و استادان دانشگاه «نهضت مقاومت ملی» را تشکیل دادند و با قرارداد جدید (کُنسرسیوم) به مخالفت پرداختند. آیت الله کاشانی نیز با این قرارداد (کُنسرسیوم) مخالفت کردند.

۲-۱۴: در روز ۱۶ آذر سال ۱۳۳۲ در اعتراض به تجدید روابط با انگلیس و سفر ریچارد نیکسون معاون رئیس جمهور آمریکا در دانشگاه تهران تظاهرات کردند و سه تن از دانشجویان به شهادت رسیدند.

(به پاورقی صفحه ۱۴۵ توجه شود)

«سوالات درس یازدهم»

۱. قرارداد داری چندساله بود و تعهدات داری را بنویسید.
۲. در جریان استخراج نفت کدام اقدامات انگلیس زمینه اعمال نفوذ و مداخله بیشتر آنان را فراهم کرد؟
۳. تفاوت‌های قرارداد (۱۳۳۳. م- ۱۳۱۲ هـ ش) با قرارداد داری را بنویسید.
۴. نیروهای متفقین پس از اشغال ایران در شهریور ۱۳۲ چه کردند و نیز متفقین در رابطه با ایران در چه مواردی تضمین دادند؟
۵. محمدرضا شاه پهلوی ضمن ادای سوگند چه گفت؟ دو اقدام دیگر او را در ابتدای سلطنت بنویسید.
۶. طرح موازنه منفی به پیشنهاد چه کسی به تصویب رسید؟ موارد مطروحه در طرح را بنویسید و نیز موازنه منفی را تعریف کنید.
۷. قوام‌السلطنه برای خروج شوروی‌ها چه کرد؟ واکنش مجلس را در همین زمینه بنویسید.
۸. اعتراض به قرارداد نفت جنوب چرا صورت گرفت و دولت مکلف به چه اقدامی شد؟
۹. در مجلس شانزدهم اقدام مهم نمایندگان عضو جبهه ملی چه بود؟ از جمله علل مخالفت با قرارداد گس-گلشائیان را بنویسید. (قرارداد الحاقی)
۱۰. اولاً نمایندگان مجلس شانزدهم در رد قرارداد الحاقی چه طرحی را پیشنهاد کردند و این طرح چگونه با استقبال عمومی روبرو شد؟ ثانیاً اقدام مهم آیت الله کاشانی را در حمایت از جنبش ملی شدن صنعت نفت بنویسید.
۱۱. واکنش در جبهه مقابل و مخالف ملی شدن صنعت نفت چه بود؟
۱۲. چگونگی تصویب قانون ملی شدن صنعت نفت را بنویسید.
۱۳. کدام جنبش‌های ضد استعماری در خیزش حق طلبانه ملت ایران تاثیر به سزایی داشت؟

۱۴. مصدق چگونه به نخست وزیری رسید و او بی درنگ دست به چه اقدامی زد؟ اقدام به خلع ید از چه نظر مهم بود؟

۱۵. مهم ترین اقدامات دولت انگلیس را برای جلوگیری از تصویب و اجرای قانون ملی شدن صنعت نفت را بنویسید.

۱۶. دولت دکتر مصدق در مقابله با تهدیدهای اقتصادی انگلیس بدواً چه کرد و با مراجعه به کدام مجامع بین المللی از حقوق مردم ایران دفاع کرد؟ نتیجه این عمل چه بود؟

۱۷. قیام ۳۰ تیر در مقابل کدام درخواست دکتر مصدق از شاه بود؟ واکنش شاه و مصدق چه بود و سپس چه کسی به نخست وزیری رسید؟

۱۸. واکنش آیت الله کاشانی و مردم به نخست وزیری قوام السلطنه چه بود؟

۱۹. اولاً در جریان نهضت ملی شدن صنعت نفت به کدام علل موفقیت های بزرگی بدست آمد؟ ثانیاً پس از پیروزی قیام ۳۰ تیر ۱۳۳۱ شرایط چگونه و چرا تغییر کرد؟

۲۰. به موجب طرح مشترک انگلیس و آمریکا چه اقداماتی در دستور شبکه جاسوسی دو کشور قرار گرفت؟

۲۱. پس از موفقیت کودتا چه کسی به نخست وزیری رسید و به چه اقداماتی دست زد؟ (۳ مورد)

۲۲. یک سال پس از کودتای ۲۸ مرداد حکومت پهلوی با چه کشورهایی قرارداد کنسرسیوم را منعقد کرد و در چه مواردی به توافق رسیدند؟

«پاسخ سؤالات مطروحه درسی یازدهم»

س (۱): مدت قرارداد ۶۰ سال بود. ۲۰ هزار لیتره نقد + ۲۰ هزار لیتره به شکل سهام و ۱۶٪ درصد سود خالص به دولت ایران بپردازد.

س (۲): دولت انگلستان پس از آنکه ارزش منابع عظیم نفت ایران برای نیروی دریائی خود آگاه شد ۵۱٪ سهم شرکت نفت پارس - انگلیس را خریداری کرد و حق نظارت کامل بر آن شرکت را در دولت گرفت. بدین گونه این شرکت به بازوی پر قدرت اقتصادی سیاسی دولت انگلیس تبدیل شد.

س (۳) ۱-۳: در قرارداد داری استخراج نفت و گاز در سراسر ایران به او داده شده بود و حال آنکه در قرارداد ۱۹۳۳ منطقه جغرافیائی قرارداد به میدان‌های نفتی شناخته شده جنوب کشور محدود می‌شد.

۲-۳: در قرارداد داری سهم ایران ۱۵٪ درصد سود خالص بود و حال آنکه در قرارداد ۱۹۳۳ اندکی افزایش یافت و به حدود ۲۰٪ درصد رسید.

۳-۳: قرارداد داری ۶۰ ساله بود و این در حالی بود که شرکت نفت پارس - انگلیس ۳۲ سال از ۶۰ سال را بهره برداری کرده بود. اما قرارداد ۱۹۳۳ سی سال به مدت قرارداد افزوده شد. همین مسأله دولت رضا شاهی را زیر سؤال برد و موجبات اعتراضات شدید نفتی را فراهم کرد.

س (۴) ۱-۴: کنترل مستقیم راههای اصلی خلیج فارس به مرزهای شوروی و حفاظت از چاه‌های نفت و تأسیسات نفتی جنوب را به دست گرفتند و در همین رابطه برخی از شخصیت‌های هوادار دول محور را بازداشت کردند.

۲-۴: متفقین ضمن تأکید بر اینکه در امور داخلی کشور مداخله نخواهند کرد و تمامیت ارضی ایران

را تضمین کردند و وعده دادند که در ظرف شش ماه پس از پایان جنگ نیروهای خود را از ایران بیرون خواهند برد.

س (۵) ۱-۵: که مطابق قانون اساسی به عنوان یک پادشاه مشروطه فقط سلطنت کند نه حکومت و نیز املاکی را که پدرش تصرف کرده بود در اختیار دولت گذاشت و به مراجع تقلید اطمینان داد که حجاب را محدود و یا ممنوع نخواهد کرد.

س (۶) ۱-۶: دکتر محمد مصدق دولت را از مذاکره و قرارداد با کشورهای خارجی در مورد نفت ایران بدون تأیید و تصویب مجلس شورای ملی منع می‌کرد.

۲-۶: این مصوبه در حکم اتخاذ سیاست «موازنه منفی» یعنی ایستادگی در برابر امتیاز خواهی دولت‌های سلطه جو بود که دقیقاً بر خلاف سیاست «موازنه مثبت» تلقی می‌شد.

نکته: یکی از علل مهم تصویب این طرح رقابت‌های آمریکا و شوروی در دوران اشغال ایران بود که درخواست امتیاز خارج از محدوده قرارداد ۱۹۳۳ را داشتند.

س (۷) ۱-۷: چون دولت شوروی بدون امتیاز گرفتن از ایران خارج نمی‌شد قوام السلطنه طی موافقت نامه‌ای امتیاز نفت شمال را به شوروی واگذار کرد.

۲-۷: چون لازم بود این موافقت نامه به تأیید مجلس شورای ملی برسد نمایندگان نه تنها موافقت نامه مذکور را رد کردند بلکه هر نوع استخراج نفت و مشتقات آنرا به خارجی‌ها ممنوع کردند. «با توجه به طرح موازنه منحنی»

س (۸) ۱-۸: نمایندگان مجلس که قبلاً موافقت نامه امتیاز نفت را به شوروی رد کرده بودند دولت را مکلف ساختند که برای گرفتن تمامی حقوق ملی در موضوع نفت جنوب مذاکره کند.

۲-۸: این اقدام در واقع اعلام نارضایتی از قرارداد ۱۹۳۳ بود که انتقادات و اعتراضات مردمی و نمایندگان را برانگیخته بود.

س (۹) ۱-۹: مخالفت خود را از تصویب قرارداد الحاقی در رابطه با قرارداد ۱۹۳۳ که به قرارداد «گس - گلشائیان» معروف بود اعلام کردند.

۲-۹: مخالفت با قرارداد الحاقی به این علت بود که قرارداد مذکور که علاوه بر نادیده گرفتن حقوق

مادی مردم ایران حاکمیت ملی و استقلال کشور را به نوعی نقص می‌کرد.

س (۱۰) ۱-۱۰: طرح ملی شدن صنعت نفت را پیشنهاد کردند. شخصیت‌ها و اقشار ملی و مذهبی از آن استقبال کردند.

۲-۱۰: آیت الله کاشانی که سابقه طولانی و مبارزه با استعمار انگلستان را داشت با جدیت تمام از

جنبش ملی شدن صنعت نفت حمایت کرد. ایشان در اعلامیه‌ای مبارزه برای ملی شدن صنعت نفت را تکلیف دینی و وطنی ملت ایران برشمرد و تعدادی از علماء نیز نظر او را تأیید کردند.

س (۱۱) ۱-۱۱: انگلستان و عوامل داخلی‌اش برای حفظ منافع خود و برای جلوگیری از پیروزی ملت سپهبد حاجی علی

رزم آرا را به نخست‌وزیری برگزیدند، او نیز از سیاست انگلستان جانبداری کرد و با ملی شدن صنعت نفت به شدت مخالفت می‌کرد.

س (۱۲) ۱-۱۲: اعدام انقلابی رزم آرا توسط خلیل طهماسبی از اعضای فدائیان اسلام مهمترین مانع را بر سر ملی شدن صنعت نفت برداشت.

۲-۱۲: در ۲۴ اسفند ۱۳۲۹ مجلس شورای ملی و در روز ۲۹ اسفند ۱۳۲۹ مجلس سنا طرح ملی

شدن صنعت نفت را به تصویب رساندند و جنبش ضد استعماری ملت ایران در گام نخست به پیروزی رسید.

س (۱۳) ۱-۱۳: پیروزی جنبش‌های ضد استعماری ملت هندوستان علیه انگلستان و نیز موفقیت‌های جنبش‌های

استقلال طلبانه کشورهای آسیائی و آفریقائی تأثیر به‌سزائی بر خیزش ملت ایران در این راستا بود.

س (۱۴) ۱-۱۴: در اردیبهشت ۱۳۳۰ دکتر مصدق با حمایت گسترده عمومی و با پشتیبانی قاطع آیت الله کاشانی به نخست وزیری رسید. او دو برنامه در الویت داشت. اجرای قانون ملی شدن صنعت نفت و خلع ید از شرکت نفت ایران و انگلیس.

۱۴-۲: دکتر مصدق بی درنگ هیأتی را به ریاست مهندس مهدی بازرگان به خوزستان فرستاد تا

مراکز و تأسیسات نفتی را از حوزه اختیارات شرکت نفت ایران و انگلیس خارج کند «خلع ید»

نکته: اجرای این قانون نقطه عطفی از مبارزات مردم ایران برای رهایی از سلطه استعمار و نجات سرمایه‌های ملی از تسلط بیگانگان بود.

س (۱۵) آن اقدامات در زمینه‌های سیاسی - اقتصادی و نظامی بود به شرح زیر:

الف: تحریک کارگران صنعت نفت به اعتصابات گسترده

ب: فرستادن کشتی‌های جنگی خود به خلیج فارس و تهدید نظامی

ج: طرح شکایت از ایران در مجامع بین‌المللی

د: تهدید اقتصادی و تعطیلی شعب بانک انگلیس و خارج کردن سرمایه‌های شرکت نفت و تحریم خرید نفت ایران.

س (۱۶): ۱-۱۶: برنامه اقتصاد بدون نفت را اجرا کرد او که خود حقوق دان بود با حضور در مجامع بین‌المللی از حقانیت ملیت ایران دفاع کرد.

۱۶-۲: دفاع مستدل و منطقی نخست وزیر و وکلای ایران باعث شد که شورای امنیت - سازمان

ملل متحد و دیوان بین‌المللی دادگستری لاهه به سود کشورمان رأی صادر کند.

س (۱۷) ۱-۱۷: دولت مصدق برای کاستن نفوذ دربار و مقابله با کارشکنی‌ها در اداره کشور از شاه خواست که اختیارات وزارت جنگ و ارتش را به او بسپارد. چون شاه با این تقاضا مخالفت کرد او از مقام خود استعفا کرد شاه بی درنگ قوام السلطنه را به نخست وزیری و مأمور تشکیل کابینه کرد.

س (۱۸) ۱-۱۸: آیت الله کاشانی ضمن مخالفت با نخست وزیری قوام مردم را به مبارزه خواند و اعلام کرد. «اگر قوام کناره گیری نکند اعلام جهاد می‌کنم و خودم کفن پوشیده با ملت در پیکار شرکت می‌کنم.»

۱۸-۲: روز ۳۰ تیر مردم به خیابان‌ها ریختند نیروهای رژیم عده‌ای را به خاک و خون کشیدند. چون تظاهرات تداوم داشت و شاه که موقعیت خود را در خطر می‌دید با استعفای قوام و بازگشت مصدق رضایت داد.

س (۱۹) ۱-۱۹: نهضت ملی شدن صنعت نفت با اتحاد و یک پارچگی ملت و با همدلی و یگانگی دکتر مصدق و آیت الله کاشانی موانع داخلی و خارجی را از سر راه برداشند و به همین دلیل موفقیت بزرگی به دست آمد.

۱۹-۲: پس از قیام سی تیر شرایط تغییر کرد. بر اثر غلبه روحیه لجاجت - خود محوری - قدرت طلبی - منفعت جوئی فردی و گروهی به تفرقه و دشمنی تبدیل شد و منافع کشور و اهداف نهضت ملی شدن نفت به فراموشی سپرده شد.

س (۲۰) ۱-۲۰: ایجاد آشوب‌های خیابانی در ایران و به راه انداختن جنگ روانی علیه مصدق در مطبوعات کشور در دستور کار شبکه جاسوسی در کشور قرار گرفت.

س (۲۱) ۱-۲۱: زاهدی نخست وزیر شد و حکومت نظامی اعلام کرد. دکتر مصدق و تعدادی از همکاران و یاران نزدیکش دستگیر و محاکمه شدند. احزاب و گروه‌های سیاسی و روزنامه‌های مخالف غیر قانونی و منحل شدند.

س (۲۲) ۱-۲۲: با کشورهای انگلیس - آمریکا - فرانسه و هلند

۲-۲۲: بر اساس این قرارداد مقرر شد کُنسرسیوم به مدت ۲۵ سال نفت ایران را استخراج کند و به

فروش برساند و نیمی از سود خالص خود را به کشور ما بپردازد.

درس دوازدهم

«انقلاب اسلامی»

«زمینه‌های سلطه آمریکا بر ایران»

یکم:

۱-۱: دولت ایالات متحده آمریکا برای تسلط کامل بر ایران حکومت پهلوی را به اجرای برنامه‌های پیشنهادی

خود وادار کرد.

آهم آن برنامه‌ها عبارت بودند از:

الف: پیوستن ایران به پیمان بغداد (ستو) ب: تأسیس سازمان اطلاعات و امنیت کشور (ساواک)

ج: اعطای کمک‌های نظامی و مالی به ایران د: اجرای بعضی اصلاحات در کشور

نکته: نخستین مرحله برنامه‌های اصلاحی آمریکا اصلاحات ارضی بود که در زمان نخست وزیر علی امینی

آغاز شد.

دوم: «اصلاحات آمریکائی در ایران» «تصویب نامه انجمن‌های ایالتی و ولایتی»

۱-۲: از یک سو با رحلت آیت الله بروجردی تصور شاه این بود که برای اصلاحات آمریکائی فرصتی به دست

آمده است.

۲-۲: از سوئی دیگر رقابت شاه و علی امینی به برکناری علی امینی انجامید و امیر اسد الله علم که مورد اعتماد

شاه بود به نخست وزیر رسیده بود و مأمور اصلاحات شد.

۳-۲: یکی از نخستین اقدامات علم اصلاح قانون انجمن‌های ایالتی و ولایتی بود که تغییراتی به شرح زیر در آن

انجام شد:

الف: برداشتن دو قید مسلمان بودن و مرد بودن از شرایط انتخاب کنندگان و انتخاب شونده‌گان.

ب: حذف قید سوگند به قرآن کریم و تبدیل آن سوگند به کتاب آسمانی.

سوم: «اصول شش گانه انقلاب سفید»

۱-۳: شاه اصول شش گانه‌ای را به عنوان انقلاب سفید مطرح کرد که با تبلیغات فراوان در ششم بهمن سال

۱۳۴۱ به همه پرسى گذاشته شد و مورد استقبال دولت‌های آمریکا - انگلستان و شوروى قرار گرفت.

چهارم: «آغاز مبارزه خمینی» «اعتراض به تصویب نامه انجمن‌ها و همه پرسى انقلاب سفید»

۱-۴: اولین مرحله مبارزه امام خمینی اعتراض به تصویب نامه انتخابات انجمن‌های ایالتی و ولایتی آغاز شد که

سبب افزایش حضور بهائیان در حکومت می‌شد که با رایزنی علمای بزرگ بود که تداوم اعتراضات دولت را مجبور به لغو

آن کرد.

۲-۴: با مطرح شدن انقلاب سفید و همه پرسى امام و تعدادی از علماء نخست از شاه در این مورد توضیح

خواستند. چون شاه اعتنائی به این درخواست نکرد و توهین نمود. با اعلام غیر قانونی بودن همه پرسى همراه با سایر

علماء همه پرسى را تحریم کردند. در تهران و قم نیروهای نظامی قیام مردم را سرکوب کردند.

پنجم: «واقعۀ مدرسه فیضیه»

۱-۵: امام و سایر علماء ضمن انتقاد و اعتراض به عملکرد دولت عید نوروز سال ۱۳۴۲ را عزای عمومی اعلان

کردند. اوج این حرکت اعتراضی در مدرسه فیضیه اتفاق افتاد و سپس در مدرسه طالبیه تبریز ادامه یافت که در هر دو

مورد با یورش مأموران حکومتی سرکوب و عده‌ای از طلاب شهید و مجروح شدند.

۲-۵: امام خمینی ضمن واکنش شدید به جنایات، در سخنرانی معروف خود شاه را مستقیماً سرزنش کردند و نیز

تقیه و سکوت را در مقابل ظلم حکومت حرام دانستند.

ششم: «قیام پانزده خرداد»

۱-۶: در آستانه محرم سال ۱۳۴۲ امام خمینی به سخن رانان مذهبی سفارش کردند که خطر اسرائیل و

آسیب‌های وارده به جهان اسلام را بازگو کنند و در مقابل این درخواست حکومت از سخنرانان مذهبی خواست که علیه

اسرائیل سخنی نگویند.

۶-۲: با وجود محدودیت‌های امنیتی امام خمینی در نطق عاشورای خویش از سلطه آمریکا و اسرائیل بر حکومت پهلوی پرده برداشت که به دستگیری امام خمینی انجامید. انتشار آن خبر اعتراضاتی را در شهرهای مختلف ایران برانگیخت.

۶-۳: در نتیجه اعتراضات در قم و تهران و ورامین مردم به خاک و خون کشیده شدند و عده‌ای هم زندانی و اعدام شدند.

۶-۴: قیام پانزده خرداد نتایج پر بار و مهمی داشت و این نتایج به قرار زیر است:

الف: هدف مبارزه تغییر کرد و سرنگونی رژیم پهلوی هدف نهائی قرار گرفت.

ب: حضور امام خمینی در صحنه مبارزه موجب شد. بسیاری از روحانیون به مبارزات سیاسی روی آوردند.

ج: علاوه بر روحانیون و دانشگاهیان اقشار مختلف جامعه نیز به مبارزه بر علیه رژیم پرداختند.

د: رهبری امام خمینی به عنوان مرجع دینی برجسته شد و مردم به نقش و قدرت مذهب توجه بیشتری نشان دادند.

هفتم: «مخالفت با کاپیتولاسیون و تبعید امام خمینی»

۷-۱: با آزاد شدن امام خمینی از زندان و حضور دوباره ایشان در قم مردم را به ادامه مبارزه امیدوار کرد.

۷-۲: مجالس شورای ملی و سنا قانون مصونیت قضائی و سیاسی نظامیان و اتباع آمریکائی را در ایران یعنی

کاپیتولاسیون «قضاوت کُنسولی» تصویب کردند که اعتراضاتی را در برداشت.

۷-۳: علت اعتراضات مردمی به این دلیل بود که بر اساس توافقنامه بین‌المللی وین فقط مأموران سیاسی یک

کشور در کشور دیگر مصونیت سیاسی داشتند.

۷-۴: و این در صورتی بود که با تصویب قانون کاپیتولاسیون آمریکائی مستشاران نظامی و خانواده‌های آنان نیز

از مصونیت سیاسی و قضائی برخوردار شدند.

۵-۷: امام خمینی مخالفت خود را نسبت به این قانون صریحاً اعلان کردند که همین امر منجر به تبعید امام

خمینی به ترکیه و سپس به عراق گردید.

هشتم: «وضعیت رژیم پهلوی»

۱-۸: در دوران طولانی نخست وزیری امیر عباس هویدا و بهبود وضع اقتصادی حکومت پهلوی را بر آن داشت

به اقدامی نمایشی دست بزند.

الف: برگزاری جشن تاجگذاری و جشن‌های دو هزار و پانصد ساله شاهنشاهی - انحلال احزاب موجود و تأسیس

حزب رستاخیر از آن جمله بودند.

ب: در زمینه فرهنگی رژیم کوشید میان فرهنگ ایرانی و فرهنگ اسلامی تقابلی مصنوعی ایجاد کند. در پی

همین سیاست بود که به بهانه ناهمخوانی هجری شمسی با فرهنگ ایرانی تاریخ شاهنشاهی را جایگزین تقویم هجری

شمسی کرد.

نهم: «تداوم مبارزه»

۱-۹: در مقابله با اقدامات رژیم پهلوی طرفداران امام خمینی و مخالفان دیگر به اشکال مختلف مبارزه را تداوم

بخشیدند. این فعالیت‌ها فهرست وار عبارت بودند از:

الف: فعالیت‌های سیاسی ب: مبارزات فرهنگی ج: مبارزات مسلحانه

الف: فعالیت‌های سیاسی: امام خمینی در طول دوران تبعید ضمن مبارزه سیاسی که با تدریس مباحث ولایت

فقیه مبانی حاکمیت دینی را ترسیم کردند. فعالیت و علاقه اندیشمندان و دانشگاهیان در دانشگاه‌ها و مساجد چشمگیر

بود. جبهه ملی و نهضت آزادی در چارچوب قانون اساسی به مبارزات خود ادامه می‌دادند.

ب: مبارزه فرهنگی: این مبارزات به همراه روشنگری توسط روحانیون، دانشگاهیان و دانشجویان و ... در مساجد،

مدارس و دانشگاه‌ها در عرصه مبارزه فرهنگی با رژیم صورت می‌گرفت.

نکته: معروفترین چهره‌های فرهنگی در دوره مبارزه فرهنگی شخصیت‌هایی، چون علامه طباطبائی، آیت الله طالقانی، آیت الله مطهری، آیت الله بهشتی، دکتر باهنر و دکتر مفتاح بودند.

ج: مبارزات مسلحانه به معروفترین گروه‌ها و احزاب که به سوی مبارزه مسلحانه کشیده شدند عبارت بودند از هیأت‌های مؤتلفه اسلامی، حزب ملل اسلامی، سازمان مجاهدین خلق و سازمان چریک‌های فدائی خلق بودند.

۱-ج: هیأت‌های مؤتلفه اسلامی: این گروه با تبعید امام خمینی به مبارزه مسلحانه پرداخت. محمد بخارائی، حسن علی منصور نخست وزیر وقت را ترور کرد. از اعضاء این گروه چهار نفر اعدام شدند و برخی دیگر به حبس‌های طولانی محکوم شدند.

۲-ج: حزب ملل اسلامی: اعضای این جریان قبل از هر اقدامی دستگیر و زندانی شدند.

۳-ج: سازمان مجاهدین خلق: از جوانان نهضت آزادی بودند که به مبارزه مسلحانه روی آوردند. آنان در ابتدا نظر اسلامی داشتند که دچار انحراف فکری شدند و به مارکسیسم تمایل پیدا کردند. و از سال ۱۳۵۰ به بعد یا دستگیر شدند یا در خود تشکیلات تسویه شدند.

۴-ج: سازمان چریک‌های فدائی خلق: با الهام از افکار مارکسیستی به مبارزه روی آوردند و تعدادی از آنان در درگیریهائی با مأموران رژیم یا در زندان به قتل رسیدند.

دهم: «وضعیت عمومی ایران در سال ۱۳۵۶»

۱-۱۰: در سال ۱۳۵۶ فشار حکومت پهلوی بر مبارزان به بیشترین حد رسیده بود. بسیاری از روحانیون و استادان دانشگاه در زندان بسر می‌بردند و سخنرانان مذهبی دچار محرومیت شدید شده بودند.

۲-۱۰: بالا رفتن قیمت نفت به جای اینکه شامل طبقات محروم جامعه شود به انباشت هرچه بیشتر ثروت سرمایه داران وابسته به غرب شد و این در حالی بود که روستاهای ایران راه - آب آشامیدنی و برق و ... نداشتند.

۳-۱۰: حکومت پهلوی که رژیم پلیسی کاملی از طریق ساواک و مقامات امنیتی به راه انداخته بود، زندانها را از مبارزان پُر کرد و حرکت‌های پراکنده مسلحانه نیز دیده نمی‌شد.

یازدهم: «فضای باز سیاسی»

۱-۱۱: جیمی کارتر برای آنکه از تنفر سیاست‌های آمریکایی بکاهد با شهادت دفاع از حقوق بشر از شاه ایران خواست اوضاع عمومی زندان‌ها را بهبود بخشد - زندانیان را شکنجه نکند - به مطبوعات اجازه دهد به طور ملایم و محدود از دولت انتقاد کنند.

۲-۱۱: شاه در همین رابطه هویدا را برکنار و جمشید آموزگار را به نخست‌وزیری منصوب کرد. او مأموریت فریب کارانه‌ای داشت که از گذشته انتقاد کند - فضای باز سیاسی ایجاد کند که پیام‌های روشنگرانه امام ضمن رو کردن نقشه‌های آنان آتش انقلاب را شعله‌ور کرد.

دوازدهم: «مرگ مشکوک دو چهره محبوب»

۱-۱۲: در خرداد ۱۳۵۶ دکتر علی شریعتی در لندن درگذشت. او در ردّ اندیشه‌های مارکسیستی و گرایش جوانان به اسلام نقش اساسی داشت.

۲-۱۲: درگذشت ناگهانی و مشکوک حاج آقا مصطفی خمینی در نجف تنفر بیشتری به حکومت ایجاد کرد. در بسیاری از شهرهای ایران با برگزاری مجالس ترحیم یاد و خاطره او را گرمی داشتند و این مرگ مشکوک جان تازه‌ای به مبارزات مردمی داد.

سیزدهم: «آغاز انقلاب اسلامی» «انتشار مقاله توهین آمیز نسبت به امام خمینی»

۱-۱۳: انتشار مقاله توهین آمیز به امام خمینی در روزنامه اطلاعات به قیام هفدهم دیماه ۱۳۵۶ در قم با اعتراض مردم روبرو شد و در ۲۹ بهمن همان سال در چهلم شهیدای قم مردم تبریز بپا خاستند که در هر دو قیام نیروهای امنیتی و پلیس ضمن سرکوب شدید تعدادی شهید و مجروح بر جای گذاشت.

۲-۱۳: در سال ۱۳۵۷ اعتراض‌های مردمی در تمام شهرهای ایران گسترش یافت. جمشید آموزگار برکنار و شریف امامی به نخست‌وزیری رسید.

۳-۱۳: شریف امامی با شعار آشتی ملی قصد فریب و نیرنگ داشت. امام خمینی با افشاگری خواهان ادامه مبارزه و سرنگونی رژیم پهلوی در ایران شد.

چهاردهم: «قیام خونین ۱۷ شهریور»

۱-۱۴: حکومت پهلوی برای جلوگیری از تظاهرات در ۱۷ شهریور در شهرهای مهم کشور حکومت نظامی برقرار کرد. مردم تهران بی اعتنا به اعلان حکومت نظامی در میدان شهدا تجمع کردند. دژخیمان پهلوی مردم را به گلوله بستند و جمع زیادی از مردم به شهادت رسیدند و این در حالی بود که رئیس جمهور آمریکا به صراحت از رژیم پهلوی حمایت می‌کرد.

پانزدهم: «هجرت امام به فرانسه»

۱-۱۵: امام خمینی در ابتدا قصد عزیمت به کویت داشتند که با عدم پذیرش مواجه گردید. لذا امام به فرانسه عزیمت و در دهکده «نوفل لوشاتو» ساکن شدند.

۲-۱۵: اقامت چند ماهه امام خمینی در فرانسه دو نتیجه مهم داشت.

الف: ایشان با استفاده از امکان تبلیغاتی مصاحبه و سخنرانی جنایت حکومت پهلوی را افشا کردند.

ب: امکان ملاقات مبارزان با رهبری انقلاب فراهم گشت و پیام‌های امام خمینی با شتاب بیشتری در ایران انتشار می‌یافت.

شانزدهم: «حماسه ماه محرم»

۱-۱۶: با تداوم تظاهرات شاه ارتشبد ازهارای را جانشین شریف امامی کرد تا شاید ازهارای با برقراری حکومتی

نظامی بتواند از سرعت انقلاب بکاهد. اما تظاهرات تاسوعا و عاشورا که با مسالمت برگزار گردید مردم خواهان سقوط حکومت پهلوی و برقراری حکومت اسلامی بودند.

۲-۱۶: تظاهرات تاسوعا و عاشورا آمریکا را به نتایج زیر رساند:

الف: روی کار آوردن ازهارای نتیجه‌ای نداشت.

ب: مردم ایران متحد و در اطاعت از رهبری خود جدی هستند.

ج: دولت آمریکا برای حفظ منافع خود باید به فکر مهره‌دیگری غیر از محمد رضا شاه باشد.

۱۶-۳: با نتیجه بخش نبودن دولت ازهارای شاه شاپور بختیار را به نخست وزیری برگزید و امام نیز تشکیل

شورای انقلاب را اعلام کرد.

الف: در این شورا افراد شایسته - مسلمان و متعهد و مورد احترام رهبری انقلاب بودند.

ب: این شورا وظیفه داشت زمینه انتقال قدرت را فراهم کند. شاه نیز در ۲۶ دیماه از ایران رفت و شور و شادی

مردم بیشتر شد.

هفدهم: «ورود امام خمینی به ایران» «تشکیل دولت موقت و پیروزی انقلاب»

۱-۱۷: در ۱۲ بهمن سال ۱۳۵۷ رهبر انقلاب با شکوه فراوان در میان استقبال بی نظیر مردم وارد ایران شدند و

در ۱۵ بهمن به پیشنهاد شورای انقلاب مهندس مهدی بازرگان به عنوان نخست وزیر دولت موقت معرفی شدند.

۲-۱۷: حکومت پهلوی در بعد از ظهر روز ۲۱ بهمن قصد داشت حکومت نظامی برقرار کند و با کمک ژنرال

هایزر ترتیب کودتائی داده و همه اعضای شورای انقلاب را دستگیر و انقلاب را سرکوب کند.

۳-۱۷: امام خمینی با توکل به الطاف الهی حکومت نظامی را غیر قانونی اعلام کردند. مردم و نظامیانی که به

مردم پیوسته بودند بسیاری از پادگان‌ها را تصرف کردند. در ضمن رادیو و تلویزیون در اختیار مردم قرار گرفته بود. با

اعلام پیروزی انقلاب در ۲۲ بهمن زنگ سقوط نظام شاهنشاهی به صدا در آمد.

«سوالات درس دوازدهم»

۱. زمینه‌های تسلط آمریکا بر ایران پس از کودتای ۲۸ مرداد با اجرای چه برنامه‌هایی فراهم شد؟ (۴ مورد)
۲. فضای مناسب برای تصویب‌نامه انجمن‌های ایالتی و ولایتی چه مشکلاتی داشت و چگونه فراهم شد و چه تغییراتی در قانون این انجمن ایجاد شد؟
۳. اصول ۶ گانه انقلاب سفید چگونه تصویب شد و کدام دولت‌ها از آن استقبال کردند؟
۴. از دیدگاه حضرت امام خمینی (ره) تصویب‌نامه انجمن‌های ایالتی و ولایتی چه مشکلاتی داشت و حضرت امام برای غیرقانونی خواندن آنچه کرد؟
۵. درباره واقعه مدرسه فیضیه کوتاه و رسا بنویسید.
۶. در سخنرانی عصر عاشورای سال ۱۳۴۲ امام به چه مواردی اشاره کردند و دستگیری ایشان چه واکنش‌هایی را برانگیخت؟
۷. نتایج قیام ۱۵ خرداد را بنویسید.
۸. اولاً تصویب قانون مصونیت اتباع آمریکایی از جهات قضایی و سیاسی چه واکنشی را برانگیخت؟ ثانیاً موضوع مصونیت قضایی و سیاسی اتباع آمریکایی چه بود؟ واکنش امام خمینی (ره) و نتایج آن را بنویسید.
۹. فعالیت‌های امام خمینی (ره) را در طول تبعید در نجف اشرف کوتاه و رسا بنویسید.
۱۰. مبارزات فرهنگی بر ضد رژیم پهلوی را بنویسید و معروف‌ترین چهره‌های مبارز فرهنگی را نام ببرید.
۱۱. معروف‌ترین گروه‌های در مبارزات مسلحانه کدام‌ها بودند و نتایج این‌گونه مبارزات چه بود؟
۱۲. نظر جیمی کارتر از فضای باز سیاسی در ایران چه بود؟ شاه ضامن پاسخ مساعد چه کرد؟
۱۳. دکتر علی شریعتی در روشنگری و تبلیغ اسلام چگونه عمل می‌کرد؟ مرگ ناگهانی او چه تأثیری بر جامعه گذاشت؟

۱۴. درگذشت و شهادت ناگهانی حاج آقا مصطفی خمینی چه واکنش‌هایی داشت؟ سخن امام خمینی (ره)

در همین مورد را بنویسید.

۱۵. چاپ مقاله توهین‌آمیز نسبت به امام خمینی (ره) در روزنامه اطلاعات چه واکنش‌ها و چه پیامدهایی

داشت؟

۱۶. درباره هجرت امام خمینی (ره) کوتاه بنویسید و نتایج چندماهه اقامت ایشان در فرانسه را نیز بررسی

کنید.

۱۷. ادامه مبارزه مردم با حکومت پهلوی در روزهای تاسوعا و عاشورای سال ۱۳۵۷ آمریکایی‌ها را به چه

نتایجی رساند؟

۱۸. امام خمینی (ره) در رابطه با کودتای نظامی بعدازظهر ۲۱/بهمن/۱۳۵۷ چه واکنش مهمی نشان

دادند و مردم چه کردند؟

پاسخ سؤالات مطروحه درس دوازدهم

س (۱) ۱-۱: پیوستن ایران به پیمان بغداد (ستو)

۱-۲: تأسیس سازمان اطلاعات و امنیت کشور (ساواک)

۱-۳: اعطای کمک‌های نظامی و مالی به ایران

۱-۴: اجرای بعضی اصلاحات در کشور

س (۲) ۲-۱: رحلت آیت الله بروجردی - رقابت شاه و علی امینی - برکناری علی امینی و روی کار آمدن اسد

الله عَلم

۲-۲ الف: برداشتن دو قید مسلمان بودن و مرد بودن از شرایط انتخاب کنندگان و انتخاب شوندگان.

ب: حذف قید سوگند خوردن به قرآن مجید و تبدیل آن به سوگند خوردن به کتاب آسمانی.

س (۳) ۳-۱: شاه اصول شش گانه را به عنوان انقلاب سفید مطرح کرد و آنرا به تصویب دولت رساند. این

اصول در بهمن سال ۱۳۴۱ به همه پرسى گذاشته شد و دولت‌های آمریکا - انگلیس و شوروی از آن استقبال کردند.

س (۴) ۴-۱: این تصویب نامه موجب تضعیف اسلام و افزایش حضور بهائیان می‌شد. از این رو ایشان پس از

رایزنی با علمای بزرگ قم با آن به مخالفت پرداختند و دولت را مجبور به لغو آن کردند.

س (۵) ۵-۱: امام خمینی همراه با مراجع دیگر در اعتراض به عملکرد دولت عید نوروز ۱۳۴۲ را عزای

عمومی اعلان کردند. اوج این اعتراضات در مدرسه فیضیه اتفاق افتاد.

۵-۲: یورش مأموران حکومتی به مدرسه فیضیه به خشونت کشیده شد. عده‌ای شهید و مجروح

شدند. امام خمینی در واکنشی شدید شاه را مورد خطاب قرار دادند و تقیه و سکوت در مقابل ظلم حکومت را حرام

دانستند.

س (۶) ۶-۱: شخص شاه را مخاطب قرار دادند. از تسلط آمریکا و اسرائیل پرده برداشتند.

۶-۲: اعتراضات زیادی در شهرهای مختلف ایران برپا شد و مردم در قم و تهران و ورامین به خاک و خون کشیده شدند.

س (۷) ۷-۱: هدف مبارزه تغییر کرد و سرنگونی رژیم پهلوی هدف نهائی مبارزان شد.

۷-۲: بسیاری از روحانیون به صحنه مبارزات سیاسی روی آوردند و علاوه بر آن دانشگاهیان و اقشار مردم به جمع مبارزان پیوستند.

۷-۳: رهبری امام خمینی برجسته شد و مبارزان به نقش قدرت مذهب توجه بیشتری نشان دادند.

س (۸) ۸-۱: پس از آنکه دو مجلس سنا و شورای ملی قانون مصونیت قضائی و سیاسی اتباع آمریکائی مقیم ایران را تصویب کردند بار دیگر انتقاد از رژیم بالا گرفت.

۸-۲: تصویب قانون کاپیتولاسیون مستشاران نظامی آمریکا و خانواده‌های آنان نیز در ایران از مصونیت سیاسی و قضائی برخوردار شدند.

۸-۳: امام خمینی با سخنرانی پر شوری به این قانون اعتراض کردند در حالی که حکومت پهلوی به وحشت افتاده بود در ۱۳ آبان ۱۳۴۳ امام را در قم دستگیر و به ترکیه تبعید کردند و پس از آنجا به عراق فرستاده شدند.

س (۹) ۹-۱: ایشان با صدور اعلامیه به مناسبت‌های مختلف، ارسال پیام به سران کشورهای اسلامی و تدریس مباحث ولایت فقیه و مبانی حاکمیت دینی را ترسیم کردند.

س (۱۰) ۱۰-۱: مبارزه فرهنگی با اتکاء به باورهای دینی همراه با روشنگری علیه اقدامات رژیم پهلوی صورت می‌گرفت. دست اندرکاران این عرصه روحانیون، دانشگاهیان و دانشجویان و ... بودند که در مساجد و حسینیه‌ها و دانشگاه‌ها از مراکز مهم مبارزات فرهنگی بودند.

۱۰-۲: علامه طباطبائی آیت الله مطهری آیت الله طالقانی آیت الله بهشتی دکتر شریعتی دکتر باهنر

و دکتر مفتاح بودند.

س (۱۱) ۱-۱۱: هیئت های موتلفه اسلامی _ حزب ملل اسلامی _ سازمان مجاهدین خلق و سازمان چریکهای فدایی خلق بودند.

۱۱-۲: تمامی این گروه ها برای رسیدن به اهداف خود یا رژیم درگیری های مسلحانه داشتند برخی اعدام و به قتل رسیدند برخی در تسویه های درون گروهی از بین رفتند و برخی هم در کشورهای خارجی پراکنده شدند. س (۱۲) ۱-۱۲: اوضاع عمومی زندان ها را بهبود بخشید. شکنجه زندانیان را کاهش دهد و به مطبوعات اجازه دهد به طور ملایم و محدود از دولت انتقاد کنند.

۱۲-۲: به همین سبب هویدا برکنار شد و جمشید آموزگار به نخست وزیری رسید آموزگار ماموریت یافت با انتقاد از گذشته فضای باز سیاسی ایجاد کند.

س (۱۳) ۱-۱۳: با برگزاری سخنرانی ها و نگارش کتاب های متعدد نقشی اساسی در طرد اندیشه های مارکسیستی و دینداری نسل جوان و گرایش آنان به اسلام داشت. ساواک را عامل مرگ او دانستند و با گرامیداشت نام و یادش تنفر خود را از حکومت نشان دادند.

س (۱۴) ۱-۱۴: مجالس ترحیم در بسیاری از شهرها برگزار شد و بار دیگر یاد و خاطره امام خمینی جان تازه ای به جریان مبارزه داد.

۱۴-۲: امام خمینی به مناسبت درگذشت فرزندش مرگ او را از الطاف خفیه الهی دانستند.

س (۱۵) ۱-۱۵: مردم در ۱۹ دی در قم قیام کردند و مأموران رژیم آنان را به خاک و خون کشیدند و نیز در چهلیم شهدای قم، تبریز به پا خاست و قیام مردم تبریز نیز با یورش نیروهای حکومتی مواجه و عده ای شهید و مجروح شدند.

س (۱۶) ۱-۱۶: با اوج گیری انقلاب و با فشارهای سیاسی و امنیتی سازمان امنیت عراق امام خمینی قصد عزیمت به کویت را داشتند که با عدم پذیرش دولت کویت ایشان به فرانسه هجرت کردند و در دهکده نوفل لوشاتو ساکن شدند.

۲-۱۶: اقامت چند ماهه امام در فرانسه دو نتیجه مهم داشت.

الف: ایشان با استفاده از امکانات تبلیغاتی و مصاحبه و سخنرانی جنایات حکومت پهلوی را افشا می کردند.

ب: امکان ملاقات مبارزان با امام خمینی فراهم شد و پیام های ایشان با شتاب بیشتری در ایران منتشر می شد.

س(۱۷) ۱-۱۷: روی کار آوردن ازهارای نتیجه بخش نبود. به علاوه مردم ایران متحدند و نشان دادند که در

اطاعت از رهبری خود مصمم و جدی هستند و بالاخره آمریکا باید برای حفظ منافع خود به فکر مهره دیگری غیر از

محمدرضاشاه باشد.

س(۱۸) ۱-۱۸: امام خمینی با توکل به الطاف خداوندی حکومت نظامی را غیرقانونی اعلام کردند و مردم با

کمک نظامیانی که به انقلاب پیوسته بودند مراکز نظامی تهران و شهرهای بزرگ را تصرف کردند.

۲-۱۸: رادیو و تلویزیون در اختیار مردم قرار گرفت و با اعلام صدای انقلاب و پیروزی انقلاب اسلامی

زنگ سقوط نظام شاهنشاهی به صدا درآمد.

درس سیزدهم

«استقرار و تثبیت نظام جمهوری اسلامی»

«استقرار نظام جمهوری اسلامی»

اقدامات مهم دولت موقت مهندس مهدی بازرگان به همراه شورای انقلاب برای استقرار نظام سیاسی جدید به

قرار زیر است:

- الف: برگزاری همه پرسی تعیین نظام سیاسی جدید
 ب: تدوین قانون اساسی
 ج: شکل گیری هیأت دولت بر اساس قانون جدید
 د: تأسیس نهادهای انقلابی
 یکم: «برگزاری همه پرسی تعیین نظام سیاسی جدید»

۱-۱: همه پرسی در روزهای دهم و یازدهم فروردین ۱۳۵۸ انجام شد و نشان داد که ۹۸٪ مردم به جمهوری

اسلامی رأی دادند چون نتایج همه پرسی در روز دوازدهم فروردین اعلام شده بود. بنابراین روز دوازدهم فروردین روز جمهوری اسلامی نامگذاری شد.

دوم: «تدوین قانون اساسی»

۱-۲: در اولین فرصت با رأی مردم ۷۲ نماینده مجلس خبرگان قانون اساسی برگزیده شدند و در مرداد سال

۱۳۵۸ کار تدوین قانون اساسی آغاز گردید. (اشغال سفارت آمریکا)

۲-۲: در هنگام تدوین قانون اساسی دانش جویان پیرو خط امام سفارت آمریکا را تسخیر کردند. علت این اقدام

تداوم دشمنی و مداخلات دولت آمریکا در امور داخلی ایران بود.

۲-۳: چون دولت آمریکا به شاه اجازه ورود به آن کشور داده بود. امام خمینی ضمن تأیید اقدام دانشجویان آنرا

«انقلاب دوم» خواند.

۲-۴: چون دولت بازرگان و کابینه او با اقدام دانشجویان مخالف بود استعفا کرد و اداره کشور به عهده شورای

انقلاب قرار گرفت.

۲-۵: چون نمایندگان مجلس خبرگان قانون اساسی را تصویب کردن، این قانون به همه پرسى گذاشته شد و مورد تأیید اکثر مردم ایران قرار گرفت.

سوم: «شکل گیری هیأت دولت بر اساس قانون اساسی جدید»

۱-۳: نخستین اقدام در این مورد رگزاری انتخابات ریاست جمهوری در بهمن (۱۳۵۸) انجام شد و ابوالحسن بنی صدر به عنوان اولین رئیس جمهوری اسلامی ایران انتخاب شد. سپس در اسفند (۱۳۵۸) انتخابات مجلس شورای اسلامی انجام پذیرفت و بدین ترتیب دو نهاد مهم حکومتی شکل گرفت.

۲-۳: با شروع کار مجلس محمد علی رجائی به عنوان نخست وزیر کابینه خود را تشکیل داد و رأی اعتماد گرفت چون دولت دائم بر سر کار آمد. مدیریت کشور را از شورای انقلاب تحویل گرفت.

۳-۳: در آذر (۱۳۶۱) با تشکیل مجلس خبرگان رهبری تمامی ارکان سیاسی کشور شکل گرفت.

چهارم: «تأسیس نهادهای انقلابی»

۱-۴: این نهادها که در ابعاد سیاسی - امنیتی - اجتماعی - اقتصادی و فرهنگی جامعه را در بر می گرفت. بیانگر بینش مدیریت منسجم و جامع حضرت امام بود.

۲-۴: این نهادها فهرست وار عبارتند از: کمیته انقلاب اسلامی برای حفظ نظم «سپاه پاسداران انقلاب اسلامی برای پاسداری انقلاب اسلامی» «جهاد سازندگی - عمران و آبادانی» «کمیته امداد امام خمینی - حمایت از محرومان» «نهضت سواد آموزی - ترویج فرهنگ» و سپس بنیادها و نهادهای دیگری چون بنیاد شهید - بنیاد مسکن انقلاب اسلامی - بسیج مستضعفان و دادگاهها و دادرهای انقلاب اسلامی برای رسیدگی به پروندههای مأموران سابق تشکیل شد.

نکته: در بُعد آئینی اولین نماز جمعه به امامت آیت الله طالقانی (۵ مرداد ۱۳۵۸) در تهران و سپس در سایر شهرها

اقامه گردید.

پنجم:

«توطئه و تلاش‌های دشمنان داخلی و خارجی»

مقدمه: استقرار جمهوری اسلامی - تسخیر لانه جاسوسی آمریکا - افشای اقدامات علیه انقلاب اسلامی دشمنان را واداشت که به انواع توطئه‌ها بپردازند که مهمترین آنها عبارت بودند از: «ایجاد آشوب و ناامنی - ترور شخصیت‌ها و مردم انقلابی - حمله نظامی آمریکا به طبرستان و طراخی کودتا» «ایجاد آشوب و ناامنی»

۱-۵: گروهک‌های ضد انقلاب در کردستان - سیستان - ترکمن صحرا و خوزستان درصدد برآمدند یکپارچگی کشور را برهم زده و آنرا به اختلاف و تفرقه تبدیل کنند. همین اقدامات در آغاز انقلاب مشکلات زیادی را به وجود آورده بود.

ششم:

«ترور شخصیت‌ها و مردم انقلابی»

۱-۶: در این زمینه از شخصیت‌های برجسته‌ای چون سپهبد ولی الله قری - آیت الله مطهری - آیت الله قاضی طباطبائی - دکتر مفتاح و حاج مهدی عراقی که از مبارزان سرشناس بودند به دست گروهک تروریستی فرقان به شهادت رسیدند. همین گروهک به شخصیت‌های دیگری چون حجت الاسلام اکبر هاشمی رفسنجانی و آیت الله ربانی شیرازی سوء قصد کردند.

۲-۶: در همین رابطه سازمان مجاهدین خلق نیز عده زیادی از مسئولان کشور و مردمان عادی را به شهادت رساندند.

هفتم:

«حمله نظامی آمریکا به طبرستان»

۱-۷: دستگیری اعضای سفارت آمریکا سبب طراخی و پیاده کردن نظامیان آمریکائی در صحرای طبرستان در جهت آزاد کردن آمریکائیان بازداشتی از ایران بود.

۲-۷: اما با عنایت خداوندی و توفان شین این نقشه با سقوط چند بالگرد نظامی و کشته شدن تعدادی از نیروهای مهاجم به شکست انجامید و بقیه نظامیان با به جا گذاشتن تجهیزات و اسناد مجبور به فرار گذاشتند.

هشتم:

«طراحی کودتا»

۸-۱: در تیر ۱۳۵۹ تعدادی از افسران رژیم پهلوی و طرفداران شاپور بختیار موسوم به سازمان نقاب با پشتیبانی سازمان جاسوسی آمریکا و حکومت بعثی عراق با استفاده از پایگاه هوایی نوژه کودتائی را طراحی کردند.

۸-۲: کودتا چنان قصد داشتند با بمباران محل سکونت حضرت امام و برخی مراکز پایتخت نظام جمهوری اسلامی را ساقط کنند. این توطئه اندکی قبل از اجرا کشف و خنثی شد.

نکته: حزب توده که برای شوروی جاسوسی می‌کرد نیز در سال ۱۳۶۰ قصد داشت کودتا کند این توطئه نیز کشف و سران آن دستگیر شدند.

نهم: «تثبیت نظام جمهوری اسلامی» (بررسی مشکلات برکناری بنی صدر)

۹-۱: بنی صدر رئیس جمهور پس از تنفیذ حکم ریاست جمهوری با اختیارات تامه از قبیل فرماندهی کل قوا - ریاست شورای انقلاب به او واگذار شده بود از اداره امور کشور عاجز ماند.

۹-۲: او با انتخاب محمد علی رجائی که مورد اعتماد مجلس بود مخالفت کرد. اما مجلس در نظر خود پافشاری کرد و سرانجام رجائی به نخست وزیر رسید و در انتخابات وزرا نیز مشکلاتی پدید آمد.

۹-۳: با انحراف بنی صدر از خط امام و اقداماتی در نزدیکی به سازمان مجاهدین خلق و در تنگنا قراردادن سپاه پاسداران در زمینه‌های مالی و تسلیحاتی در زمان جنگ تحمیلی و مشکلات دیگر امام خمینی او را از فرماندهی کل قوا برکنار کرد.

۹-۴: چند روز بعد از برکناری بنی صدر نمایندگان مجلس به عدم کفایت او رأی دادند. همین رأی به تأیید امام خمینی رسید. لذا بنی صدر از مقام ریاست جمهوری عزل گردید.

۹-۵: با خلع بنی صدر محمد علی رجائی به عنوان دومین رئیس جمهور انتخاب شد (۲ مرداد ۱۳۶۰) او دکتر باهنر را مأمور تشکیل کابینه کرد اما دوره دولتش کوتاه بود و در (۸ شهریور ۱۳۶۰) با انفجار دفتر نخست وزیر توسط منافقین هر دو شخصیت به شهادت رسیدند.

۹-۶: پس از این فاجعه آیت الله مهدوی کنی به نخست وزیری رسید و با انتخابات سومین دوره ریاست جمهوری آیت الله سید علی خامنه‌ای با رأی قاطع ملت ایران به ریاست جمهوری رسیدند، ایشان در دو دوره متوالی در این سمت باقی ماندند.

۹-۷: ایشان میر حسین موسوی را برای پست نخست وزیری به مجلس شورای اسلامی معرفی کردند که مورد تأیید قرار گرفت. در این دوره کشور به ثبات سیاسی و امنیتی رسید. در اداره امور جنگ موفقیت بیشتری کسب شد و همچنین دانشگاه‌ها دوباره بازگشائی شد.

نکته مهم: اختلافات مجلس شورای اسلامی و شورای نگهبان مشکلاتی در اداره امور کشور به وجود آورده بود. لذا به فرمان حضرت امام مجمع تشخیص مصلحت که مرکب از شخصیت‌های عالی رتبه و صاحب نظر تشکیل شد تا به اختلافات این دو نهاد رسیدگی شود.

دهم: «ارتحال امام خمینی رحمت الله علیه و انتخاب حضرت آیت الله خامنه‌ای به رهبری»

۱۰-۱: خبر ارتحال حضرت امام خمینی (ره) توسط حجت الاسلام سید احمد خمینی به اطلاع مردم ایران و جهان رسید و پیکر مطهر امام شهیدان در میان خُزن و انده میلیون‌ها نفر تشییع شد و در بهشت زهرا به خاک سپرده شد.

۱۰-۲: بلافاصله پس از رحلت جانگداز امام خمینی (ره) مجلس خبرگان رهبری با اکثریت قریب به اتفاق حضرت آیت الله سید علی خامنه‌ای را به دلیل داشتن شرایط و ویژگی‌های مندرج در اصل ۱۰۹ قانون اساسی به مقام رهبری برگزیدند.

۱۰-۳: حضرت آیت الله خامنه‌ای که حضور و نقش فعالی در مبارزه با رژیم پهلوی داشتند بارها دستگیر و زندانی و تبعید شدند و در شرایطی سخت همچون جنگ تحمیلی و توطئه دشمنان داخلی و خارجی همواره باوری بصیر و ثابت قدم در خدمت انقلاب و حضرت امام بودند.

نکته مهم: حضرت آیت الله خامنه‌ای در تیر ۱۳۶۰ هدف حمله تروریستی سازمان مجاهدین خلق قرار گرفتند و

به شرف جانبازی انقلاب نائل آمدند.

«سوالات درس سیزدهم»

۱. علت اقدام به تسخیر سفارت آمریکا چه بود؟ نظرات موافقین و مخالفین را بنویسید.
۲. پس از تصویب قانون اساسی مراحلی را که به ترتیب نظام سیاسی جمهوری اسلامی به طور کامل شکل گرفت، بنویسید.
۳. نهادهای انقلابی از ابتدا تا انتها را به ترتیب تأسیس نام ببرید.
۴. توطئه‌ها و تلاش‌های دشمنان داخلی و خارجی را نام ببرید.
۵. شخصیت‌ها و بزرگان را که توسط گروه‌های تروریستی به شهادت رسیدند، نام ببرید.
۶. در رابطه با حمله نظامی آمریکا به طبرستان نقشه‌ها و مأموریت‌های این حمله را کوتاه بنویسید.
۷. کودتای تیر ۱۳۵۹ با حمایت کدام دولت‌ها طراحی شده بود و کودتاچیان قرار بود چگونه عمل کنند؟
۸. تثبیت نظام جمهوری اسلامی را از شهادت شهیدان رجایی و باهنر کوتاه و رسا بنویسید.
۹. بلافاصله پس از رحلت بنیان‌گذار جمهوری اسلامی مجامع قانونی چگونه حضرت آیت‌الله خامنه‌ای را به رهبری جمهوری اسلامی برگزیدند؟

«پاسخ سوالات مطروحه درس ۱۳»

س (۱) ۱-۱: دانش جویان پیرو خط امام علت این اقدام را تداوم دشمنی‌ها و توطئه‌های دولت

آمریکا علیه انقلاب اسلامی و دخالت در امور داخلی ایران از جمله اجازه ورود محمد رضا شاه پهلوی برای سفر به آن کشور اعلام کردند.

۱-۲: امام خمینی این اقدام دانش جویان را تأیید کردند و آنرا انقلاب دوم خواندند. مجلس

خبرگان قانون اساسی نیز از آن حمایت کرد. مهندس مهدی بازرگان و اعضای کابینه او که با این اقدام موافق نبودند استعفا کردند.

س (۲) ۲-۱: ابتدا انتخابات ریاست جمهوری آغاز گردید و ابوالحسن بنی صدر به عنوان نخستین

رئیس جمهوری اسلامی انتخاب گردید. (بهمن ۱۳۵۸)

۲-۲: به فاصله کوتاهی انتخابات مجلس شورای اسلامی برگزار شد و پس از شروع به کار

مجلس ابتدا محمد علی رجائی به عنوان نخست وزیر و سپس وزرای ایشان از مجلس شورای اسلامی رأی اعتماد گرفتند و دولت دائم بر سر کار آمد.

۲-۳: با برگزاری انتخابات اولین دوره مجلس خبرگان رهبری و تشکیل آن تمامی ارکان

سیاسی کشور مطابق قانون اساسی شکل گرفتند و نظام سیاسی جمهوری اسلامی به طور کامل استقرار یافت.

س (۳) ۳-۱: کمیته انقلاب اسلامی - سپاه پاسداران انقلاب اسلامی - جهاد سازندگی - کمیته

امداد امام خمینی - نهضت سواد آموزی - بنیاد شهید - بنیاد مسکن انقلاب اسلامی - بسیج مستضعفان - دادگاه‌ها و دادرهای انقلاب اسلامی.

س (۴) الف: ایجاد آشوب و ناامنی ب: ترور شخصیت‌ها و مردم انقلابی ج: حمله نظامی آمریکا به

طبس - طراحی کودتا

س (۵) ۵-۱: سپهبد ولی الله قرنی - آیت الله مطهری - آیت الله قاضی طباطبائی - دکتر مفتاح و

حاج مهدی عراقی

س (۶) ۶-۱: با طراحی یک عملیات پیچیده اقدام به پیاده کردن نیروهای ویژه در صحرای طبس

کردند.

۶-۲: مأموریت این گروه زنده نظامی تسخیر چند مرکز در تهران و خارج کردن آمریکائیان

بازداشتی از ایران بود.

س (۷) ۷-۱: با تعدادی از افسران رژیم پهلوی و سازمان جاسوسی آمریکا (سیا) و حکومت بعثی

عراق.

۷-۲: کودتا چیان قصد داشتند با استفاده از امکانات پایگاه شهید نوژه همدان محل سکونت

حضرت امام خمینی و برخی مراکز مهم پایتخت را بمباران کنند و نظام جمهوری اسلامی ایران را ساقط

کنند. اما این توطئه قبل از اجرا کشف و خنثی شد.

س (۸) ۸-۱: مجلس شورای اسلامی آیت الله مهدوی کنی را به ریاست هیأت دولت برگزید. اندکی

بعد مردم در انتخابات سومین دوره ریاست جمهوری حضرت آیت الله سید علی خامنه‌ای را به ریاست

جمهوری اسلامی ایران برگزیدند.

۸-۲: ایشان نیز میر حسین موسوی را برای تصدی منصب نخست وزیری به مجلس شورای

اسلامی معرفی کرد. آیت الله خامنه‌ای دو دوره متوالی در سمت ریاست جمهوری باقی ماندند.

۳-۸: در این دوره ثبات سیاسی و امنیتی بیشتری ایجاد شد و اداره امور جنگ با توان و

موفقیت بیشتری به انجام رسید و دانشگاه‌ها که تعطیل شده بود بازگشائی گردید.

س (۹) ۱-۹: بلافاصله مجلس خبرگان رهبری تشکیل جلسه داد و با اکثریت قریب به اتفاق حضرت

آیت الله خامنه‌ای را به دلیل داشتن شرایط ویژه مندرج در اصل ۱۰۹ قانون اساسی به مقام رهبری برگزیدند

(۱۴/خرداد/۱۳۶۸).

درس چهاردهم

« جنگ تحمیلی و دفاع مقدس »

یکم : « شروع جنگ »

۱-۱ : کشور عراق کنونی پس از جنگ جهانی اول تحت قیومیت انگلستان قرار گرفت و اختلافات مرزی ایران از دوران عثمانی کماکان تداوم داشت که در سال (۱۳۵۴-۱۹۷۵) با میانجیگری دولت الجزایر عهد نامه‌ای با دولت عراق جهت پایان دادن به اختلافات مرزی امضاء گردید.

۱-۲ : دولت آمریکا که در استقرار جمهوری اسلامی شکست خورده بود، صدام را برای حمله به ایران تشویق کرد. در روز سی و یکم شهریور (۱۳۵۹) از زمین و هوا به میهن عزیز ما حمله برد و جنگ تحمیلی بدین شکل آغاز گردید.

نکته : اگر چه در گذشته نیز دولت بعثی عراق کراراً از زمین و هوا و دریا به ایران حمله می‌برد و خسارات و صدماتی جانی و مالی فراوان به جا گذاشته و عده‌ای از مرزداران و مرزنشینان را شهید و مجروح کرده بود.

دوم : « انگیزه و اهداف صدام حسین از تحمیل جنگ بر ایران »

مهم‌ترین انگیزه برای هجوم نظامی به ایران و هدف‌های او عبارت بودند از :

۱-۲: الف) حاکمیت بر آبراه اروندرود (ب) دسترسی به خلیج فارس و تسلط بر آن (ج) جدائی جزایر سه‌گانه تنب بزرگ و تنب کوچک و استان خوزستان.

۲-۳ : رسیدن به رهبری جهان عرب و ایفای نقش ژاندارمی منطقه .

سوم : « وضعیت نیروی نظامی ایران در ابتدای جنگ »

۱-۳ : جنگ تحمیلی در شرایطی شروع شده بود که نیروهای ارتش سابق ایران و ژاندارمری به دلایل مسائل بعد از پیروزی انقلاب آمادگی لازم را برای رویا روئی با برنامه‌های جنگی صدام حسین را نداشتند.

۳-۲: این در حالی بود که نیروهای جوان و نوپای سپاه پاسداران که با محدودیت تشکیلاتی و تدارکاتی و تسلیحاتی سخت درگیر آشوب‌های داخلی و نیروهای بسیج در حال شکل گرفتن بود.

۳-۳: از یک سو صدام با این توهم که نیروهای نظامی ایران یارای مقابله با ارتش او را ندارند. از سویی دیگر با حمایت‌های مالی و نظامی همه جانبه آمریکا و شوروی سابق می‌تواند در مدت کوتاهی به اهداف خود برسد او با تصور اینکه با یک حمله برق آسا در مدت پنج هفته می‌تواند خوزستان را تسخیر کرده و بخشی از هدف‌های خود را محقق سازد (به پاورقی صفحه ۱۶۶ توجه کنید)

چهارم: «مجامع بین‌المللی و جنگ تحمیلی»

۴-۱: مجامع بین‌المللی چون شورای امنیت سازمان ملل متحد به علت دخالت‌های دول بزرگ و نفوذ آنان به تجاوز دولت بعثی عراق به ایران به وظایف رسمی خود که همانا حفظ صلح و امنیت جهانی است عمل نکردند.

۴-۲: شورای امنیت سازمان ملل متحد به جای اینکه تجاوز عراق را به کشورمان محکوم کند تنها از دولت‌های ایران و عراق درخواست کرد به حل مسالمت‌آمیز اختلافات خود بپردازند.

۴-۳: در طول ۸ سال دفاع مقدس کشورهای آمریکا و شوروی و فرانسه و آلمان علاوه بر دادن انواع سلاح‌های پیشرفته از نظر سیاسی نیز از رژیم بعثی عراق جانبداری کردند.

نکته: کشورهای عربی منطقه خلیج فارس نیز علنی و در خفا به رژیم بعثی عراق به ویژه از نظر مالی حمایت می‌کردند و هزینه‌های جنگ را تقبل می‌کردند.

پنجم: «دفاع مقدس ملت ایران»

۵-۱: بلافاصله بنا بر فرمان امام مردم و نیروهای مسلح آماده نبرد با دشمن متجاوز و دفاع از کشور خود شدند.

بنا به فرمایش امام حمله نظامی صدام را « دزدی خوانده که آمده و چند سنگ انداخته است » برای اینکه مردم آرامش خود را حفظ کرده و برای دفاع آماده شوند.

۲-۵: نیروی هوایی ارتش جمهوری اسلامی ایران در ساعات نخستین جنگ ضربات مهلکی به رژیم صدام حسین وارد کرد. در جبهه زمینی نیز رزمندگان اسلام (ارتش - سپاه - ژاندارمری) و نیروهای عشایری و نیروهای ستاد جنگهای نامنظم به رهبری شهید مصطفی چمران توانستند از پیشروی دشمن بکاهند.

۳-۵: در خرمشهر مدافعان این شهر با ساده ترین سلاحهای بیش از یک ماه کوچه کوچه خیابان به خیابان در مقابل ارتش مجهز به انواع تسلیحات ایستادگی کنند.

۴-۵: نیروی دریایی ارتش جمهوری اسلامی در نخستین ماههای جنگ در عملیاتی موسوم به (مروراید) اسکله‌هایی را منهدم کردند و نیروی دریایی عراق را نابود کردند.

۵-۵: در نتیجه مقاومت نیروهای مسلح ایران آرزوی فتح خوزستان بر باد رفت و نیروهای عراقی تنها به اشغال بخش‌هایی از مناطق مرزی خرمشهر دست یافتند.

ششم: « آزاد سازی مناطق اشغالی »

۱-۶: با عزل بنی صدر و ثبات سیاسی کشور رزمندگان اسلام عزم خود را برای بیرون راندن دشمن متجاوز جزم کردند و در نخستین اقدام حضرت امام خمینی (ره) فرمان محاصره آبادان را صادر کردند. عملیات و حملات برق آسای رزمندگان اسلام شهر آبادان را از محاصره نیروهای متجاوز آزاد ساختند.

۲-۶: رزمندگان اسلام در عملیات غرور آفرین (فتح المبین و بیت المقدس) صدها کیلومتر از خاک وطن را از اشغال ارتش بعثی عراق خارج کردند. اوج حماسه دفاع مقدس در عملیات فتح المقدس (سوم خرداد ۱۳۶۱) به آزادسازی خرمشهر رقم خورد و به عنوان برگ زرینی در دفاع از ایران در تاریخ معاصر ثبت شد.

۳-۶: با آزاد سازی خرمشهر از یک سو موفقیت‌های نظامی ایران تداوم یافت و از سویی دیگر حامیان خارجی صدام حسین پیشرفته‌ترین سلاحهای جنگی و موشک‌های دور برد و هواپیماهای جنگی و سلاحهای شیمیائی در اختیار صدام قرار گرفت لذا جنگ وارد مرحله جدیدی شد

۴-۶: دولت ایران با پیروزی‌های پیش آمده برای پایان دادن جنگ و خون‌ریزی و رسیدن به حقوق خود شرایطی را مطرح کرد. اما صدام و مجامع بین‌المللی از آن استقبال نکردند. (به پاورقی صفحه ۱۷۰ توجه شود)

۵-۴: در عوض صدام که از حمایت قدرت‌های بزرگ برخوردار بود به جنگهای موشکی و شیمیائی روی آورد با بمباران مناطقی چون سردشت- روستای زرده کرمانشاه- شهر حلبچه در کردستان عراق که همه با بمب‌هائی شیمیائی انجام گرفت جنایات جنگی خود را کامل کرده .

هفتم: « رهبری اما خمینی (ره) در دفاع مقدس »

۱-۷: امام خمینی در ابتدای جنگ تحمیلی اعلام کردند « ما براساس باورهای دینی خود اجازه نداریم به کشور دیگری تعدی کنیم و خواهان صلح و صفای جهانی هستیم اما اگر کشوری به ما تعدی کرد توی دهنش می‌زنیم»

۲-۷: براساس همین منطق بود که حضرت امام خمینی به مسئولین کشور توصیه کردند که جنگ را مسأله اصلی کشور بدانند و بدین لحاظ بود که از طرف ایشان همه امکانات مالی و نظامی بالا بردن کیفیت و تجهیزات مقابله با دشمن در بودجه آن اهتمام داشتند.

۳-۷: امام خمینی با تمسک به مفاد و مفاهیم جهاد و شهادت و یادآوری حماسه عاشورا میادین نبرد را به رشادت جوانان ایرانی تبدیل کرد . لذا همه محاسبات نظامی دنیا را برهم زدند و با طراحی و انجام عملیات فارق العاده زمینی و هوائی و دریایی جهان را به شگفتی واداشتند.

۴-۷: در نتیجه رهبری امام خمینی جلوه های ایثار تقویت انگیزه جهاد و روحیه شهادت طلبی در میان جوانان ایرانی به نمایش گذاشته شد و لذا برخی از فرماندهان جوان دفاع مقدس نماد رشادت و مقاومت مردم سوریه و عراق علیه نیروهای تکفیری و داعشی تبدیل شدند.

هشتم: « نقش مردم در دفاع مقدس »

(نقش مردم قهرمان ایران در طول ۸ سال دفاع مقدس در دو زمینه قابل بررسی است)

الف: حضور مستقیم در خط مقدم جبهه نبرد با دشمن متجاوز

ب: مشارکت در تأمین بخشی از هزینه های مادی جنگ از طریق کمک های داوطلبانه در تهیه خوراک - پوشاک برای رزمندگان اسلام

۱-۸: حضور داوطلبانه اقشار ضعیف مردم کمک بسیار بزرگی در جنگ بود. علاوه بر نیروهای بسیجی جهادگران جهاد سازندگی که به «سنگر سازان بی سنگر» معروف شدند مسئولیت مهندسی رزمی جنگ را از طریق ایجاد خاک ریزها و پل ها و ساختن سنگر ... برای رزمندگان اسلام ساختند.

۲-۸: حضور پزشکان و پرستاران برای مداوای رزمندگان همت گماردند بازرگانان نیز از طریق کمک های مالی به رزمندگان در جبهه یاری می رساندند.

۳-۸: در این راستا حضور زنان نقش مهمی در دفاع مقدس داشتند و مهم ترین خدمات آنان به طریقه های زیر بود.

الف: حضور در خط مقدم جبهه در سال های اول جنگ

ب: تشویق برادران - همسران و فرزندان خویش برای حضور در جبهه

ج: تهیه و آماده سازی خوراک و پوشاک رزمندگان

د: پرستاری از رزمندگان مجروح در بیمارستان ها

ه: پاسداری از حریم خانواده در غیات همسران رزمنده

نهم: «حضور معلمان و دانش آموزان در دفاع مقدس»

۱-۹: جبهه‌های جنگ شاهد حضور صدها هزار دانش آموز و معلم ایرانی بود. در طول دفاع مقدس حدود (۲۵۰) معلم و (۳۶۰۰۰) هزار دانش آموزان به شهادت رسیدند و هزاران نفر جانباز و اسیر و جاویدالاثر شدند.

دهم: «پایان جنگ تحمیلی»

۱-۱۰: امام خمینی (ره) با نظر مشورتی فرماندهان نظامی و مسئولان سیاسی کشور قطعنامه (۵۹۸) را پذیرفتند. اما صدام که وانمود می کرد خواهان صلح است نیروهای بعثی عراق مجدداً مناطقی از خوزستان و سایر نواحی را مورد حمله قرار دادند.

۲-۱۰: گروهک تروریستی سازمان مجاهدین خلق که از حمایت کامل دولت بعثی عراق برخوردار بود حملات نظامی را به داخل خاک ایران کشاند که به شکست سخت آنها انجامید و صدام حسین که آخرین امیدهای خود را از دست داده بودند قطعنامه ۵۹۸ را پذیرفت. و اندکی بعد بین دولتین آتش بس برقرار گردید.

۳-۱۰: پس از مذاکرات دو ساله بین طرفین صدام طی نامه‌ای به حجت الاسلام هاشمی رفسنجانی نوشت قرارداد الجزایر را بار دیگر به رسمیت شناخت. لذا آزادگان جنگ و اسرا به آغوش گرم میهن بازگشتند.

۴-۱۰: سازمان ملل متحد در سال (۱۳۷۰) رژیم بعثی عراق را متجاوز و آغاز کننده جنگ شناخت و بدین ترتیب جنگهای هشت ساله که با حمایت آمریکا و دول متخاصم برای سرنگونی جمهوری اسلامی ایران آغاز کرده بودند به شکست خودشان پایان یافت. و برای اولین بار در دو بیست سال اخیر دشمنان به جداسازی حتی یک وجب از خاک ایران ناکام ماندند.

یازدهم: « مجاهدین خلق (منافقین) و جنگ تحمیلی »

۱-۱۱: در تاریخ جهان موارد معدودی از خیانت ها و همکاری افراد و گروه ها با دشمنان خارجی در زمان جنگ دیده شده است. سازمان مجاهدین (منافقین) از آن جمله اند که در تمام جنگ تحمیلی در خدمت دولت بعثی عراق به رهبری صدام حسین قرار گرفتند.

۲-۱۱: مهم ترین اقدامات آنان به قرار زیر است:

- الف) آشوب در داخل کشور و ترور بسیاری از مسئولان و مردم عادی.
- ب) دادن اطلاعات سری نظامی کشور به رژیم صدام و دیگر دشمنان خارجی.
- ج) همکاری نظامی با ارتش عراق و سرکوب و کشتار مخالفان صدام از جمله مبارزان کرد.
- د) همکاری نظامی با ارتش عراق در جنگ با ایران
- ه) تهاجم به داخل خاک ایران پس از پذیرش قطعنامه (۵۹۸) (به پاورقی صفحه ۱۷۵ توجه کنید)

دوازدهم: « دستاوردهای دفاع مقدس »

۱-۱۲: دستاوردهای نظامی

الف) تحول در حوزه های صنایع دفاعی از قبیل ساخت انواع موشک ها- افزایش پدافند هوایی و پیشرفت در حوزه هوا فضا.

ب) خودکفائی در تولید و ساخت نیازهای مختلف نظامی.

ج) برخورداری از تجربیات تازه در زمینه سازماندهی.

د) تقویت و تحکیم سازمان رزم نیروهای مسلح (ارتش - سپاه - نیروی انتظامی)

ه) شکوفائی استعدادهای بالقوه فرماندهی جنگ و ظهور فرماندهان با استعداد.

۱۲-۲ : دستاوردهای فرهنگی و معنوی:

الف) تقویت اعتماد به نفس و احساس خود باوری و بروز خلاقیت در میان جوانان ایرانی .

ب) تثبیت اقتدار نظام جمهوری اسلامی در دفاع از تمامیت ارضی کشور .

«سوالات درس چهاردهم»

۱. مهم‌ترین انگیزه‌های صدام حسین را برای هجوم نظامی به ایران را بنویسید.
۲. صدام حسین که درباره وضعیت نظامی ایران به توهم افتاده بود، چه تصوراتی داشت؟
۳. مجامع بین‌المللی و کشورهای قدرتمند در برابر تهاجم ارتش رژیم بعثی عراق به ایران چه واکنشی نشان دادند؟
۴. وقتی که رزمندگان ایرانی برای بیرون راندن دشمن متجاوز آمادگی داشتند، اما خمینی (ره) چه فرمانی صادر کردند؟
۵. درباره عملیات غرورآفرین فتح المبین و بیت‌المقدس شرحی کوتاه و رسا بنویسید.
۶. اولاً بلافاصله پس از فتح و رهایی خرمشهر چه نتایجی حاصل گشت؟ ثانیاً وقتی که جنگ وارد مرحله تازه شد، کدام نتیجه حاصل شد و سپس چه اقداماتی از سوی حامیان خارجی صدام حسین صورت گرفت؟
۷. رهبری امام راحل کدام آثار و نتایج را به دنبال داشت؟ آن‌ها را کامل بنویسید.
۸. مهم‌ترین خدمات زنان ایرانی را در هشت سال دفاع مقدس بنویسید.
۹. در چه شرایطی ایران قطعنامه ۵۹۸ را پذیرفت؟
۱۰. مهم‌ترین اقدامات مجاهدین خلق را در دوران دفاع مقدس فهرست‌وار بنویسید.
۱۱. دستاوردهای نظامی دفاع مقدس را فهرست‌وار بنویسید.
۱۲. دو مورد از دستاوردهای فرهنگی و معنوی دفاع مقدس را بنویسید.

« پاسخ سوالات مطروحه درس ۱۴ »

س - ۱

۱-۱: الف) حاکمیت بر اروندرود ب) دسترسی بر خلیج فارس و تسلط بر آن ج) جدائی جزایر سه گانه تنب کوچک و تنب بزرگ و استان خوزستان.

۱-۲: الف) تضعیف و نابودی انقلاب اسلامی ب) جلوگیری از انتشار افکار انقلابی در میان مردم عراق و مسلمانان سایر کشورها

۱-۳: رسیدن به رهبری جهان عرب و ایفای نقش ژاندارمی منطقه

س - ۲

۲-۱: او در این توهم بود که نیروی مسلح ایران آمادگی و توان مقابله با ارتش او را ندارد و با پشت گرمی و حمایت های سیاسی و نظامی و اقتصادی آمریکا و شوروی سابق به تصور اینکه در مدت کوتاهی به هدف خود می رسد.

۲-۲: او مصمم بود در مدت پنج هفته خوزستان را تسخیر خواهد کرد و بخشی از اهداف خود را محقق سازد.

س - ۳

۳-۱: مجامع بین المللی و در رأس آن شورای امنیت سازمان ملل متحد در برابر یورش آشکار رژیم بعثی عراق به خاک ایران به صورت قاطع و مؤثر به وظایف رسمی خود عمل نکرد.

۳-۲: این شورا با صدور قطعنامه ای بدون آنکه تجاوز نیروهای بعثی عراق را محکوم کند و یا از دولت متجاوز بخواهد از مناطق متصرفی عقب نشینی کند. تنها دو کشور را به خودداری از جنگ و تلاش برای حل مسالمت آمیز اختلافات فراخواند.

س - ۴

۴-۱: نخست امام خمینی (ره) به عنوان فرمانده کل قوا فرمان شکستن محاصره آبادان را صادر کرده پس از آن رزمندگان اسلام در عملیات برق آسا آبادان را از محاصره نیروهای متجاوز صدام نجات دادند.

س - ۵

۵-۱: در عملیات غرور آفرین فتح المبین و بیت المقدس صدها کیلومتر خاک ایران را از اشغال ارتش بعثی آزاد کردند.
 ۵-۲: اوج حماسه دفاع مقدس در عملیات بیت المقدس (سوم خرداد ۱۳۶۱) با آزادی خرمشهر از اسارت دشمن بعثی رقم خورد و برگ زرینی در دفاع از ایران در تاریخ معاصر به ثبت رسید.

س - ۶

۶-۱: پس از فتح خرمشهر جنگ وارد مرحله تازه ای شد.
 ۶-۲: از یک سو موفقیت های نظامی رزمندگان ادامه یافت و از سویی دیگر حامیان خارجی صدام برای جلوگیری از سقوط رژیم بعثی عراق انواع تجهیزات پیش رفته از قبیل هواپیماهای جنگی - موشک های دوربرد - سلاح های میکروبی و شیمیایی را در اختیار صدام حسین گذاشتند.

س - ۷

۷-۱: مهم ترین نتایج و آثار به قرار زیر است :

- الف) تبعیت کامل مردم و مسئولان از فرامین امام (ره) در روند جنگ.
- ب) تقویت انگیزه جهاد و روحیه شهادت طلبی در میان جوانان ایرانی.
- ج) اتحاد میان نیروهای مسلح و تقویت روحیه فرماندهان و رزمندگان.

د) اولویت یافتن مسأله جنگ برای مردم و مسئولان.

س - ۸

۸-۱: مهم ترین خدمات زنان ایرانی عبارت بودند از:

الف) حضور در خط مقدم جبهه در سال های اول جنگ .

ب) تشویق برادران - همسران و فرزندان خویش برای حضور در جبهه .

ج) آماده سازی و تهیه خوراک و پوشاک رزمندگان.

د) پرستاری از رزمندگان اسلام و مجروحان در بیمارستان ها.

ه) پاسداری از حریم خانواده در غیاب همسران رزمنده .

س - ۹

۹-۱: در تیر (۱۳۶۷) امام خمینی (ره) پس از دریافت گزارش و نظر مشورتی فرماندهان نظامی و مسئولان سیاسی

کشور به منظور پایان دادن به جنگ تحمیلی قطعنامه (۵۹۸) شورای امنیت سازمان ملل متحد را پذیرفت.

۹-۲: پس از شکست های سختی که رزمندگان اسلام به ارتش بعثی به ویژه منافقین وارد آورده بودند صدام حسین

قطعنامه (۵۹۸) را پذیرفت و اندکی بعد میان ایران و عراق آتش بس برقرار گردید.

س - ۱۰

مهم ترین اقدامات مجاهدین خلق در دوران دفاع مقدس به قرار زیر است:

الف) ایجاد آشوب در داخل کشور و ترور بسیاری از مسئولان و مردم عادی .

ب) دادن اطلاعات سری و نظامی کشور به رژیم صدام و دیگر دشمنان خارجی .

ج) همکاری نظامی با ارتش عراق در جنگ با ایران.

د) همکاری با ارتش بعثی در سرکوب و کشتار مخالفان صدام از جمله مبارزان کرد.

ه) تهاجم به خاک ایران اسلامی پس از پذیرش قطعنامه (۵۹۸) .

س ۱۱

دستاوردهای نظامی دوران دفاع مقدس عبارت بودند از:

الف: تحول در حوزه صنایع دفاعی ساخت موشک - پیشرفت در امور هوا و فضا - افزایش توان پدافند هوایی

ب: خودکفایی در تولید و ساخت نیازهای مختلف نظامی

ج: برخورداری از تجربیات تازه در زمینه سازماندهی و آموزش نیروهای انسانی داوطلب

د: تقویت و تحکیم سازمان رزم نیروهای مسلح (ارتش - سپاه و نیروی انتظامی)

ه: شکوفایی استعدادهای بالقوه در فرماندهی جنگ و ظهور فرمانده هان با استعداد.

س ۱۲

دستاوردهای فرهنگی و معنوی دوران دفاع مقدس:

الف) تقویت اعتماد بنفس و احساس خود باوری و بروز خلاقیت در میان جوانان ایرانی .

ب) تثبیت اقتدار نظام جمهوری اسلامی در دفاع از تمامیت ارضی کشور.